

tema: Den kolde krig revisited

Indhold

Nyt fra bestyrelsen	3
Nyt fra fagkonsulenten	4
Præsentation af artiklerne	7
Side 9-pige: Miss Atomic Bomb	9
Palle Roslyng-Jensen, lektor ved Saxo-instituttet, KU: Den kolde krig i læremidler og undervisning	10
Søren Hein Rasmussen, lektor ved Institut for Historie og Områdestudier, AU: Triumfens, fornøjelsens og nyttens bombe	17
Erik Beukel, dr.scient.pol., seniorforsker - DIIS: Den Kolde Krigs afslutning: Samspillet mellem Sovjetunionens forfald og vestlige tiltag	24
Mikkel Elklit Olsen: AT-forløb om spilteori og Cubakrisen	34
Jenny Strid Lundsgaard: Studieturen går til Berlin	36
Heidi Eskelund, ph.d.-stipendiat i historiedidaktik ved IFPR, Syddansk Universitet: Drinking an ocean and pissing a cupful	40
David Kyng: Til Historiana-seminar i Istanbul	47
Konference om partnerskab mellem museer og undervisningsinstitutioner.	49
Historielærerforening i Ghana	50
Generalforsamling	52
Nyt fra EMU	54
Anmeldelser	57
Kommende kurser	86
Adresser	87

Forsideillustration: Western Electronic annonce, 1951.
Deadline for Noter 190 er 1. august 2011.

Nyt fra bestyrelsen maj 2011

Siden sidste nummer af Noter er der sket store omvæltninger på det strukturelle plan, idet der som bekendt er sket en omkalfatring af UVM. Dette har været kilde til nervøsitet, men heldigvis ser det ud til, at fagkonsulenterne beholder deres nuværende normering.

Historie i flerfagligt samspil

Årets første måneder har for de fleste historielærere været en travl tid med mange forskellige opgaver: studieretningsprojekter, større skriftlig opgave og AT for blot at nævne de største. I bestyrelsen har vi i samarbejde med fagkonsulent Lene Jeppesen forsøgt at finde nogle gode eksempler på formuleringer til studieretningsprojekter. Disse vil være at finde på EMU'en på siden herom: <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/srinspir.html> og kan bruges som inspiration til udformningen af næste års opgaveformuleringer. I denne forbindelse skal det nævnes, at formuleringerne også er gennemset af fagkonsulenterne fra det andet deltagende fag, men at de naturligvis kun er bud på, hvordan en opgaveformulering kan se ud. Det skal fremhæves, at det naturligvis ikke skal anses for at være den eneste måde at formulere projekterne på.

I denne sammenhæng skal også nævnes, at historielærerforeningen i øjeblikket arbejder med histories rolle i toningen af studieretninger. Et arbejde, der formodentligt foregår på flere gymnasier i øjeblikket, hvorfor en erfaringsudveksling kunne være meget interessant. Vi vil således gerne høre fra nogen, der har konkret erfaring med histories rolle i forbindelse med toningen af studieretninger.

Desuden er der planer om et snarligt kursus omkring historiefagets identitet og metode, der vil have relevans såvel i AT- som i KS-sammenhæng,

men som i høj grad tager hul på det nye faglige mål om fagets metode og identitet i den reviderede lærerplan.

Historiekonkurrencen

Som nævnt ved flere tidligere lejligheder har historiekonkurrencen ligget stille i ca. et år, og vi har i bestyrelsen arbejdet på et nyt koncept i forsøget på at få flere elever til at deltage. Grundskitsen er ved at være på plads, og den nye historiekonkurrence løber af stablen oktober 2011. Den nye udgave er inspireret af andre fag og er koncentreret om en enkelt dags arbejde med fokus på det selvstændige i formidlingen af historisk stof. De nærmere oplysninger følger i næste nummer af Noter.

Afslutningsvis vil jeg på bestyrelsens vegne ønske alle en god sommer.

P.b.v.

Casper Døssing

Formand for Historielærerforeningen
for gymnasiet og HF

Nyt fra fagkonsulenten

UNDERSVINGS
MINISTERIET

UNDERSVINGS
MINISTERIET
UDDANNELSES
STYRELSEN

UNDERSVINGS
MINISTERIET
KVALITETS- OG
TILSYNSSTYRELSEN

“Tiderne skifter og vi med dem”?
(udsagnet tillægges den tysk-romerske kejser
Lothar den Første (795-855))

Ministerskifte 8. marts 2011

Fra undervisningsministerium til uddannelsesstyrelse

Før Ministerskiftet den 8. marts stod UVM overfor store strukturelle ændringer, som har medført en hel ny struktur, store forandringer, samt en del fyringer. Fagkonsulentgruppen var i den forbindelse blevet fredet af den daværende undervisningsminister dels på grund af de faglige foreningers og rektorforeningens forespørgsel og dels på grund af Jarl Damgaards, (daværende afdelingschef i Afdelingen for gymnasiale uddannelser) kamp for at bevare fagkonsulentinstitutionen.

Strukturen for det nye UVM er som nedenstående:

I oversigten kan man se at indhold og eksamen nu er i adskilte styrelser hhv. uddannelsesstyrelsen og kvalitets- og tilsynsstyrelsen. Det kan derfra hvor vi står være en mærkelig konstruktion at adskille indhold og eksamen, da indhold og eksamen er to uadskillelige dele og indbyrdes afhængige elementer i vores daglige arbejde med undervisning i den gymnasiale sektor. Det er dog alligevel blevet resultatet af denne nye struktur.

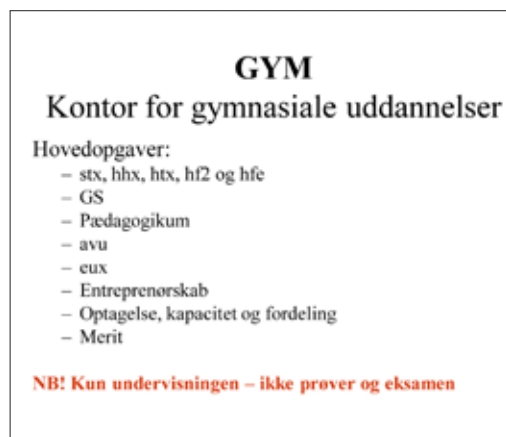
Alle fagkonsulenter tilhører nu uddannelsesstyrelsen, som ledes af Lars Mortensen, men i den af de 3 afdelinger, som kaldes Afdelingen for Almene Uddannelser. Se nedenstående skema:

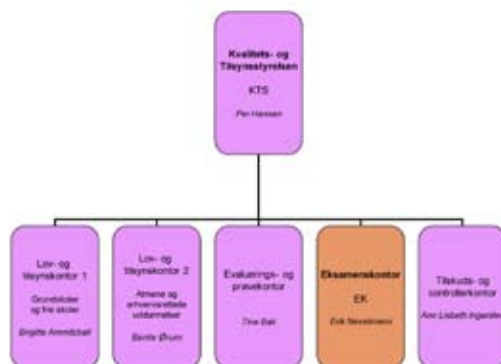
Afdelingen for Almene Uddannelser indeholder flere kontorer og deraf forskellige arbejdsopgaver. Martin Isenbecker er afdelingsleder for kontoret og Kontor for Gymnasiale Uddannelser ledes af Torben Christoffersen.

Kontoret for Gymnasiale Uddannelser har følgende opgaver:

Hovedopgaverne i det gymnasiale uddannelses-kontor er som vi kender dem, men nu med det bemærkelsesværdige at eksamen og prøver er flyttet til en anden styrelse.

I kvalitets- og tilsynsstyrelsen ligger eksamenkontoret med Erik Nexelmann, som leder. Her er så alle eksamensopgaver, som vi kender dem, mundtlige såvel som skriftlige placeret, og ikke at forglemme alt hvad det indebærer af kontrol og tilsyn.

Strukturen er stadig under opbygning og opgavefordelingen foregår stadig. Så det er endnu for tidligt at komme med udtalelser om den nye strukturs betydning for vores område – det gymnasiale. Det bliver spændende at følge!

Vedrørende henvendelser til mig og de to styrelser, som har interesse for jer i de gymnasiale uddannelser er:

.....@udst.dk

.....@ktst.dk

EKSAMEN 2011

Hvor mange bilagsmaterialer er det nu, vi skal udarbejde?

For begge læreplaner ny såvel som gammel skal der udarbejdes det antal bilagsmaterialer, som giver 4 til den sidste elev, der skal trække. 16 elever kræver 19 bilagsmaterialer, men da de

må gå igen 3 gange, så skal der udarbejdes 7 bilagsmaterialer. Bilagsmaterialerne skal dække de faglige mål og med overskrift klart henvise til undervisningsbeskrivelsens emne/emner. Efter den ny eksamensbekendtgørelse må de 3 bilagsmaterialer gå igen alle dage.

Til 1 elev skal der mindst udarbejdes 4 bilagsmaterialer, men de skal stadig dække de faglige mål. Eksamen bygger selvfølgelig på de enkelte læreplaner, derfor er det godt at orientere sig der og i vejledningerne/råd og vink for stx, KS, hfe. Skulle der være tvivl eller uoverensstemmelse mellem læreplan og eksamensbekendtgørelsen, så følges eksamensbekendtgørelsen.

Eksamensbekendtgørelsen Stk. 4.

Opgaverne til prøver med mundtlig besvarelse fordeles ved lodtrækning blandt eksaminanderne, medmindre andet fremgår af reglerne om de enkelte prøver. Antallet af trækningmuligheder skal overstige antallet af eksaminander med mindst 3. Alle trækningmuligheder skal fremlægges ved prøvens start. Når opgaverne ikke er kendt af eksaminanderne forud for prøvens afholdelse, skal eksaminator samt enten censor, jf. § 23, institutionens leder eller en person udpeget af denne, være til stede ved lodtrækningen. Opgaverne og eventuelt andet materiale, jf. stk. 1, nr. 1, sendes til censor mindst 5 hverdage før prøvens afholdelse, medmindre særlige forhold er til hinder herfor.

Eksamensbekendtgørelsen § 29. Censor skal:

- 1) påse, at prøverne er i overensstemmelse med målene og øvrige krav i reglerne om de pågældende fag,
- 2) medvirke til og påse, at prøverne gennemføres i overensstemmelse med de gældende regler, og
- 3) medvirke til og påse, at eksaminanderne får en ensartet og retfærdig behandling, og at deres præstationer får en pålidelig bedømmelse, der er i overensstemmelse med reglerne om karaktergivning og øvrige regler for uddannelsen.

Stk. 2. Censor kan stille uddybende spørgsmål til eksaminanden. I KS skal censor(se KS-læreplanen, min tilføjelse)

Stk. 3. Censor og eksaminator skal gøre noter om præstationen og karakterfastsættelsen til personligt brug ved udarbejdelse af en udtalelse i en eventuel klagesag. Notaterne skal opbevares i 1 år.

Stk. 4. Konstaterer censor, at kravene efter stk. 1 ikke er opfyldt, eller giver forløbet af prøven censor anledning til at formode, at der har været mangler ved den forudgående undervisning eller vejledning, afgiver censor indberetning herom til institutionen.

Stk. 5. Når censor er beskikket af ministeriet, videresender institutionen indberetningen til ministeriet med sine eventuelle bemærkninger.

Stk. 6. Censor afgiver desuden efter anmodning fra ministeriet beretning om prøveafholdelse og prøve- og eksamensresultater.

Med hensyn til stk. 6 vil der i år i forbindelse med afholdelse af eksamen i stx historie være indberetningspligt. Derfor vil der med censorbeskikkelsen følge en indberetningsvejledning og et skema, som skal videresendes til mig efter endt censur via post eller mail.

Med ønske om at alle får en rimelig eksamensbelastning og en god sommer.

Fagkonsulent

Lene Jeppesen

Præsentation af artiklerne

Forskningen har de senere år produceret enorme mængder af ny viden om den kolde krig, bl.a. i kraft af åbning af arkiver. Vi har fået DIIS-rapport og senest et nyt stort leksikon om "Den kolde krig og Danmark", men hvilken betydning har den ny viden for historieundervisningen?

De elever, vi har i gymnasieskolen i dag, er stort set alle født efter Murens fald og Sovjetunionens sammenbrud. Den tid er ovre, hvor den kolde krig var samtidshistorie, og hvor det at beskæftige sig med den kolde krigs historie var en vigtig brik i unge, politisk engagerede menneskers identitetsdannelse.

Dette afspejler sig også i, at den kolde krig ikke kom med som et selvstændigt kernestofpunkt, da historiefaget fik ny læreplan efter gymnasierformen i 2005. Hvor der tidligere havde været en tendens til at dyrke ikke mindst Trumandoktrinen og Marshallplanen som den moderne verdens skabelsesberetninger, skulle det nu markeres at den kolde krig var slut ved at nedtone denne, og i stedet lægge vægt på kontinuiteten gennem "det korte 20. århundrede" (1914-1989).

Når den kolde krig ikke har den samme betydning som tidligere, så er det måske på tide at overveje om man ikke bør anlægge nye vinkler på fænomenet "den kolde krig" i undervisningen. Det er i hvert fald tankegangen bag dette nummer af *Noter*, og bag den konference om forskning og undervisning i den kolde krig som løber af stablen få dage efter deadline. Konferencen sluttes af med en paneldebat over temaet "Hvad rager den kolde krig unge mennesker?". Hvad der kom ud af debatten, vil vi komme tilbage til i næste nummer.

Dette nummers tema lægger ud med Palle Roslyng-Jensens artikel om "Den kolde krig i læremidler og undervisning". Før 1971 var historie-

undervisningen styret af detaljerede pensumkrav med begrænset plads til den nyeste historie. Efter 1971 kom der fokus på kildelæsning, hvor den kolde krigs forskellige kriser (ikke mindst Cubakrisen) blev et yndet emne. I 1980'erne blev den atomiserede kildelæsning nedprioriteret i forhold til overblik og sammenhæng. Teoripluralismen vandt frem, men den kolde krig blev stadig behandlet næsten udelukkende som et sikkerhedspolitisk fænomen. Roslyng-Jensen slutter sin artikel med overvejelser over den formindskede betydning den kolde krig har fået for unges historiebevidsthed og identitetsdannelse efter konfliktens afslutning.

I Søren Hein Rasmussens artikel er det den kolde krigs kulturelle og bevidsthedsmæssige aspekter der er i fokus. Han lægger ikke mindst vægt på den naive begejstring, som atomvåbnet blev dyrket med i vestlig populærkultur i sidste halvdel og 1940'erne og 1950'erne. Atomteknologien blev forbundet med alt, hvad der var kraftfuldt – ikke mindst seksualiteten. (Det sidste er dette nummers side 9-pige også et udtryk for). Den ukritiske begejstring for atomteknologien var ikke begrænset til populærkulturen. Statslig propaganda og seriøs journalistik var i ligeså høj grad præget af triumferende atombegejstring. Først efter de sovjetiske Sputnik-opsendelser i slutningen af 1950'erne voksede opmærksomheden på atomteknologiens skyggesider frem.

Hvor der traditionelt har været lagt vægt på den kolde krigs opståen i historieundervisningen, kunne der nu være god grund til at interessere sig mere for dens afslutning. Det er også det Erik Beukel gør i sin artikel. I sin forklaring på Sovjetunionens sammenbrud, skelner han dels mellem strukturelle ændringer og aktørtiltag, og dels mellem den interne udvikling i Sovjetunionen og

forhold der har med relationen mellem Sovjetunionen og omverdenen at gøre. Den strukturelle svækkelse af Sovjetunionen kan således ikke alene forklare sammenbruddet. Man må således også inddrage aktørtiltag i og udenfor Sovjetunionen som f.eks. Reagans idépolitiske udfordringer, Helsinkiprocessen og ikke mindst Gorbatsjovs erkendelse af behovet for reformer.

Jenny Strid Lundsgaard står for dette nummers studietur, der selvfølgelig går til den by, der står som ikon for den kolde krig: Berlin. Mikkil Elklit Olsen præsenterer et AT-forløb om Cubakrisen og spilteori i samarbejde mellem historie og matematik.

Udenfor temaet har vi en artikel af Heidi Eskelund Knudsen, som er ph.d.-stipendiat i historiedidaktik. Hun følger historieundervisningen i en række klasser over en længere periode, og vil løbende orientere Noters læsere om resultaterne af sine observationer. Denne gang handler det om lektielæsning, notatteknik og brug af computere. Heidi Eskelunds observationer lægger i høj grad op til debat, og vi modtager gerne reaktioner.

David Kyng rapporterer fra et seminar i Istanbul,

og der er nyt fra EMU'en. Sidst men ikke mindst bringer vi som sædvanligt markedets bedste mulighed for at følge med i historiefaglige nyheder: Noters anmeldelsessektion.

God fornøjelse

Mikkil Elklit Olsen, Rasmus Thestrup Østergaard og David Kyng.

Kold krig før den kolde krig.

Annonce for Scot Tissue Towels fra 1930'erne.

Side 9- pigen: Miss Atomic Bomb

Som det fremgår af Søren Heins Rasmussens artikel andetsteds i dette nummer blev der hurtigt knyttet tætte forbindelser mellem atomvåben og seksualitet. En af de mere bizarre eksempler på dette er kåringen af Miss Atomic Blast i Nevada. I slutningen af 1950 etablerede præsident Truman The Nevada Test Site, et 3500 km² stort område i ørkenen ca. 105 km. nordvest for Las Vegas. De første atomprøvesprængninger startede her i 1951 under stor offentlig bevågenhed, og interessen blev ikke mindre, da man fra 1952 kunne følge sprængningerne i direkte TV-transmissioner. Nærheden til Las Vegas gjorde det oplagt at forbinde det potente våben med letpåkledte *show-girls*. Den første Miss Atomic Blast, Candyce King, blev ifølge Evening Telegraph, Dixon, Illinois, spontant kåret af de U.S. Marines, der havde overvåget en prøvesprængning i maj 1952, fordi hun "(was) radiating loveliness instead of deadly atomic particles".

En testserie i 1955, der havde til formål at undersøge forskellige bygningstypers evne til at

modstå atomsprængninger, blev kaldt Operation Cue, men efter en række forsinkelser pga. vejrforholdene blev den af soldaterne omdøbt til Operation Mis-Cue. Derfor var det oplagt at udnævne Linda Lawson, en danserinde fra Sands Hotel i Las Vegas, til Miss Cue.

Den sidste og mest kendte Miss Atomic Bomb var dog Lee Merlin, der erhvervede titlen i forbindelse med Operation Plumbbob i 1957. Billedet af hende gik verden rundt, og fik ikon status.

Da den sidste prøvesprængning i atmosfæren blev foretaget i Nevada Test Site 17. juli 1962, var den offentlige interesse allerede kraftigt reduceret. Derefter gik atomprøvesprængningerne i mere end én forstand under jorden, og et fænomen som kåringen af Miss Atomic Bomb kunne man ikke længere forestille sig.

Ovenstående bygger hovedsageligt på: <http://arapahoe.littletonpublicschools.net/Portals/7/Social%20Studies/Corson/US/Miss%20atomic%20bomb.pdf>

Linda Lawson kronet som Miss Cue 1955.

Lee Merlin som Miss Atomic Bomb 1957 med paddehatteapplikation på badedragten. Foto: Don English, Las Vegas News Bureau.

Den kolde krig i læremidler og undervisning

Dette bidrag om gymnasiets undervisning i den kolde krigs historie bygger på min praksis som historielærer i gymnasiet fra først i 1970'erne til 2003 og mit virke som lærebogsforfatter, hvor jeg i flere sammenhænge har dækket perioden. Samtidig har jeg med udgangspunkt i historielærerforeningen fulgt tilblivelsen af gymnasie- og hf-bekendtgørelser og vejledning 1987-90 og som senere universitetslærer har jeg taget den kolde krig op på flere områder. Mit forhold til undervisning i den kolde krig har således været personlig samtidshistorie på flere felter. Jeg vil her samle hovedtræk i udviklingen i undervisningen i den kolde krig som periode og som historisk fænomen, som den også kan udledes af de spredte undersøgelser af undervisningspraksis og bekendtgørelser samt af væsentlige læremidler.¹

Samtidige internationale konflikter i historieundervisningen før 1971

Frem til 1971 var gymnasiets historieundervisning præget af de eksakte krav om, at hovedtræk af både Verdenshistorien og Danmarkshistorien skulle gennemgås fra de gamle egyptere til det 20. århundredes historie. Kravene til eksamensstof blev dog lempet noget i 1961. Der var dermed fastlagt en ekstrem kanon, der selvfølgelig hvilede på samtidens gymnasiale dannelsesopfattelse. Undervisningen fulgte tæt de bindstærke værker, der blev udgivet af de store forlag, og P. Munchs verdenshistorie, der udkom første gang i 1907, var dominerende til midt i 1960'erne. Den kom i

reviderede udgaver op til 20 år efter forfatterens død, og her var også den tidlige kolde krig medtaget i de sidste udgaver. Den blev udfordret af et par andre enkeltmandsværker, vigtigst blandt disse Erik Lunds verdenshistorie.² Fra 1960'erne udsendtes flere verdenshistoriesystemer som var skrevet af forfatterkollegier, der omfattede både praktiserende eller tidligere gymnasielærere og forfattere med en forskningsbaggrund. De mest udbredte var Gads verdenshistorie og Gyldendals Verdenshistorie.³ De kom i flere reviderede udgaver og i alle tilfælde blev tiden efter 2. verdenskrig taget op til behandling med vægt på forholdet mellem øst og vest. Et kandidatspeciale har konkluderet, at der i alle systemer blev bygget på den radikale historikertradition med forfattere til den nyeste historie som Bjarne Nørretranders, John Danstrup og Erik Reske-Nielsen. Fred, internationalt samarbejde og især FN var mærkesager, men indenfor en traditionel kold krigs-ramme med vestligt grundsyn.⁴

Jørgen Møller undersøgte i 1979-80 historieundervisningen på grundlag af især gymnasiets årsskrifter, og han bekræfter de store grundbøgers dominans. "Lærebogen (var) lig med historien". Det fremgik også, at den nyeste tids historie ofte blev noget forsømt eller udeladt af en del lærere på grund af presset fra det obligatoriske stof, og at en kronologisk tilgang var fuldstændig dominerende.⁵ Et stort antal historielærere gjorde sig alligevel anstrengelser for at vriste sig fri af de store

1 Jf. min artikel "koldkrigspædagogikken" i: Den kolde krig og Danmark, red. af John T. Lauridsen m.fl., Gads Forlag 2011, s. 388-389. Artiklen dækker både gymnasiet og folkeskolen.

2 Midt i 1960'erne anvendte 85 % af klasserne P. Munch, i 1972 kun 18 % iflg. Jørgen Møller, se note 5.

3 Gyldendals Verdenshistorie red. af Rudi Thomsen, fra 1966; Gads historie for gymnasiet, 1. udg. 1963-66.

4 Annemette Winther: En politisk historie. Gymnasieskolernes undervisning i samtidshistorie under den kolde krig, utrykt speciale A.U. 2003.

5 Jørgen Møller: Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år, København 1983 / citat s. 23.

Egentlig sovjetapologi er det vanskeligt at finde i gymnasiets læremidler med blot nogen udbredelse. Plakatens tekst lyder: "Verdens folk ønsker ikke en gentagelse af krigens ulykker. (I. Stalin)"

lærebogssystemers tvang, som det fremgår af de tidlige numre af Historielærerforeningens meddelelsesblad fra 1960'erne.⁶ Den kolde krig var frem til 1971 stort set lig med supplerende samfundskundskab, der sjældent indgik i eksamensstoffet og som ofte byggede på tidsskriftet "Tidens Stemme", der udsendtes månedligt fra 1945 til 1984 som et demokratisk dannelsesprojekt med aktive historielærere som redaktører. Artiklerne om internationale konflikter og problemstillinger blev skrevet af samtidens udenrigspolitiske eksperter. Grundholdningen var fra først i 1960'erne præget af en idealistisk samarbejdsmålsætning.⁷

Historielærerforeningen søgte at fremme en friere og mere faglig-metodisk tilgang til faget, der

udsprang af tidens induktiv-empiriske idealer. Hvis der var et faglokale for historie hed det ofte "historisk laboratorium". Foreningen stod for udgivelsen af en række kildehæfter, og i 1965 kom den første behandling af den kolde krig ud fra kilder og tekster: Sv. Aage Bay: "Kilder til belysning af forholdet mellem Sovjetunionen og vestmagterne 1945-1955". Det dækkede en række overordnede hovedemner i perioden og sigtede på at realisere både færdighedsmål og vidensmål. Hæftet kom i sit 11. oplag i 1982. Kilderne var hentet i trykte vestlige aktudgaver, officielle pressemeddelelser, taler fra ledende politikere og fra FN-dokumenter. Det var vestlige og især amerikanske officielle standpunkter, der dominerede, selv om Sv. Aage Bay tydeligvis

⁶ Fra 1957: Meddelelser fra Historielærerforeningen, fra 1972: Noter om historie og undervisning.

⁷ Tidens Stemme. Månedligt fra september 1945 til ca. 1985. Det første tiår med klare traditionalistiske holdninger formuleret af den faste medarbejder Peder Hansen, der var udenrigspolitisk journalist på Berlingske Tidende.

havde anstrengt sig for at finde sovjetiske udtalelser. Generelt var der alene i kraft af kildeudvalget tale om en traditionalistisk tolkning, hvor den kolde krigs politiske udlægninger fra vest dominerede. Økonomiske, sociale og kulturelle faktorer indgik ikke, og heller ikke ideologien som en selvstændig forklaringsfaktor. En realistisk magtopfattelse var eneherkende, hvad der svarer godt til, at alle historie kandidater fra Københavns Universitet fra disse årgange læste international politik og den nyeste verdenshistorie hos Sven Henningsen på grundlag af Hans Morgenthau's klassisk realistiske værk: "Politics among Nations".⁸ På Aarhus Universitet blev undervisningen på områderne i en årrække dækket af Erik Reske-Nielsen, der havde en tilsvarende grundopfattelse. Eleverne så den nyeste tids internationale historie som et svært fag, og det var et udpræget drengefag, der favoriserede de elever, der evnede at tolke den kolde krigs udvikling ud fra politiske magt- og interessefaktorer. Idealismeaspektet indgik ofte separat gennem FN-politikken, senere afkolonisering, kampen mod Apartheid osv.

De internationale konflikter og kildelæsnin-gen, 1971-89

Ved gymnasireformen 1971 var historiefaget tæt på at blive nedskåret meget væsentligt til fordel for et obligatorisk samfundsfag. Historiefaget overlevede og fagets modtræk overfor samfundsfag blev en metodespecialisering med færdighedsmål bygget op omkring snævre emner baseret på et stort kildemateriale og en stærk vægtning af den nyeste tids historie. Den kolde krig blev et centralt undervisningsemne, hvor der blev trukket på et stort antal nyudkomne specialiserede kildehæfter, der dækkede nærmest enhver international krise mellem øst og vest siden 1945.

Kildeudvalget blev bredere i takt med væksten i mængden af dokumentsamlinger, erindringer osv., men fortsat med vægt på statslige dokumenter, og der var få sovjetiske eller østeuropæiske kilder ud over de officielle erklæringer. Magtpolitiske og realistiske/neorealistiske grundsynspunkter var dominerende. Historielærerforeningen stod bag et kildehæfte om Cubakrisen 1962, der antagelig var periodens mest udbredte kold krigs-kildehæfte, og dets indhold kunne nemt forenes med realistiske tolkninger.⁹

Timerne i samfundskundskab skulle nu også inddrage international politik, og et udbredt materiale hertil var Bertel Heurlins "Sikkerhedspolitik og forsvar", der udsendtes af Forsvarets oplysnings- og velfærdstjeneste i 1975. Hæftet udkom i mindst 10.000 eksemplarer, hvoraf en stor del utvivlsomt blev anvendt i gymnasiet og hf. En hovedfaktor bag dets udbredelse i gymnasiet var antagelig, at det var gratis.¹⁰ Heurlins sikkerhedspolitiske opfattelse byggede på neo-realismen og Kenneth Waltz. Heroverfor stod 1970'ernes mest markante grundbogsudgivelse på et materialistisk og delvis marxistisk grundlag, hvor bindene om den kolde krig var skrevet af den senere islamkritiker Lars Hedegaard Jensen. Titlerne var symptomatisk "Den amerikanske fred" og "Den permanente krise".¹¹ Udbredelsen var betydelig, men ikke dominerende, og sidste oplag kom i 1984. Helt i overensstemmelse med det ny venstres opfattelser i 1970'erne var der en relativ markant Sovjetkritisk holdning hos Hedegaard Jensen og de øvrige forfattere i serien.

Teoripluralismen

Bekendtgørelsen fra 1971 gav lærere og elever relativt frie rammer, og resultatet var varierede

⁸ Hans Morgenthau: Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace, N.Y., 1. Ed. 1948, 6. Ed. 1985

⁹ Inger Bertelsen og Karl Jacobsen: Kilder til belysning af Cubakrisen 1962, Gyldendal: 1. oplag 1971 og 9. oplag 1982

¹⁰ Bertel Heurlin: Sikkerhedspolitik og forsvar, 1. oplag 1975, 5. oplag 1979.

¹¹ Lars Hedegaard Jensen: Den amerikanske fred. Tiden 1945-62, Gads Forlag 1975 & Den permanente krise. Tiden 1962-79, Gads forlag 1979.

emnevalg, men den tidlige kolde krig blev etableret som en næsten obligatorisk periode. Truman-doktrinen, Kennans x-artikel osv. var fælles, men tolkningen kunne indgå i både et traditionalistisk og et revisionistisk grundsyn. Næppe hverken før eller siden har der været en tilsvarende spændvidde i historieundervisningens tolkninger af den kolde krig.

Særlig udbredt blev den teoripluralistiske tolkning af den kolde krig, som den blev udformet af svenskeren Thorsten Thurén i "Kold krig og fredelig sameksistens".¹² Første oplag kom 1975 og talrige oplag og udgaver fulgte efter indtil 1988. I undervisningen blev det som regel knyttet til kildeheftet af Johan Bender og Hans-Kurt Gade, som passede godt til teoripluralismen og som samtidig brød med den hidtidige stærke emnespecialisering.¹³ Dermed var det også i overensstemmelse med Historielærerforeningens nye maksime om større sammenhæng i historieundervisningen, der blev fremført af bl.a. Henrik Skovgaard Nielsen allerede i 1976.¹⁴ Et tiår senere blev han af Bertel Haarder udnævnt til formand for et nyt læseplansudvalg, der i 1988 kodificerede den stærkere sammenhængslæsning i gymnasiet, der samtidig lagde en endnu større vægt på historien efter 1945, men fortsat gav plads til en betydelig specialisering.

Flere fyldige, bredt tolkende grundbøger til den kolde krigs historie og undervisningen i internationale konflikter byggede på den nye bekendtgørelse og var således med til at forme en bred teoripluralistisk samtidshistorisk bevidsthed hos en halv generation af studenter.¹⁵ Cubakrisen blev afløst af Vietnamkrigen som det hyppigste

Overgangen fra samarbejde til rivalisering mellem USA og Sovjetunionen slog hurtigt igennem også i masskulturen. "I Married a Communist" fra 1949 blev dog ikke den store succes hverken hos publikum eller anmeldere.

specialiserede emne, men stort set alle tyggede sig fortsat igennem Trumandoktrinen mm. Den nye undervisningspraksis gav plads til både neo-revisionistiske og postrevisionistiske tolkninger og nu med en større variation i kildematerialet, men politik og politikforklaringer var fortsat dominerende. Den kolde krigs kultur- og socialhistorie dukkede op i forskningen sidst i 1990'erne, men var kun beskedent repræsenteret i de gængse læremidler. Der var herefter et pres for en nedtoning af den kolde krigs politiske tolkninger som

¹² Torsten Thurén: Kold krig og fredelig sameksistens. Stormagtspolitikken 1945-75 / fra 4. udg.: 1945-1984, Munksgaard.

¹³ Johan Bender, Hans-Kurt Gade: Stormagtspolitikken 1945-1982 belyst ved kilder, Munksgaard 1983 ff.

¹⁴ Noter nr. 49, august 1976.

¹⁵ Karl-Johann Hemmersam m.fl.: Verden i konflikt, Munksgaard 1989 (i 4 oplag) & Verden i konflikt og forandring. International politik 1945-1992, Munksgaard 5. oplag 1998; Carl-Johan Bryld og Harry Haue: Den nye verden 1945-1995, Systime 1996; Palle Roslyng-Jensen: Fra kold krig til ny verdensorden, Gyldendal 2003.

undervisningsområde, som ikke kun var udledt af tendenser i videnskabsfaget, men også på grundlag af lærernes hensyntagen til den bredere og ændrede gymnasiekruttring.

Værdikampen fra midt i 1990'erne og frem indtog også lærebøgerne i den kolde krig. Bent Jensen har kritiseret Sovjetbilledet og Sovjettolkningen i flere af de mest udbredte lærebøger om Sovjetunionen og den kolde krig, og Bent Jensen leverede selv et bud på en konsekvent sovjetkritisk fremstilling byggende på en totalitaristisk opfattelse.¹⁶ Generelt er der kun i de tidligste udgivelser om den kolde krig en konsekvent sammenholdning af Sovjetunionen og Hitlers Tyskland, netop fordi forestillingen indgik så bastant i tidlig kold krigstolkning og i den vestlige politiske argumentation i samme periode. Til gengæld er der i de allersidste år på forskningsplan sket en opgradering og nyformulering af totalitarismebegrebet, der knap nok er udmøntet i læremidlerne.¹⁷ Et af objekterne for Bent Jensens kritik var Erik Bach Nielsens bøger om Sovjetunionen fra 1980 og frem, hvis tidligste udgaver ifølge Bent Jensen relativiserede det sovjetiske folkemord i 1930'erne. Bach Nielsens Sovjettolkninger var dog stort set i overensstemmelse med periodens mest udbredte oversigtsfremstillinger som fx Politikens Ruslandshistorie og var dermed langt fra det formulerede modbillede i en række debatbøger mm., der havde sit udspring i fremstillinger byggende på DKP eller på officielle Sovjettolkninger.¹⁸ Egentlig sovjetapologi er det således vanskeligt at finde i gymnasiets læremidler med blot nogen udbredelse.

Historiebevidstheder

Historielærere der har været aktive i 1970'erne og første halvdel af 1980'erne kan som regel enes om, at eleverne i højere grad end senere var politisk engagerede, at de ofte havde en relativ stærk tredjeverdensorientering, men også et engagement i konkrete kold krigskonflikter med Vietnamkrigen i centrum, og at interessen herfor holdt sig længe efter krigens afslutning, hvor de mange amerikanske film-repræsentationer måske spillede en rolle. I første halvdel af 1980'erne var det bl.a. atomtrusler og fredsbevægelser og i svagere omfang diskussionerne for og imod dansk fodnotepolitik, der kunne være på elevernes mentale dagsorden. Ikke alle elever var politisk engagerede, men grundholdningen var bredt, at en stillingtagen eller i det mindste et kendskab til internationale forhold og konflikter var vigtig, og historiebevidstheder og erindringsfællesskaber var præget heraf. Den relativt omfattende og lødige dækning af aktuel verdenspolitik i DR indtil monopolbruddet i 1988 fremmede holdningerne.

Marianne Poulsens undersøgelse af historiebevidstheder for elever i 1990'erne betoner historie som identitetsskabende gennem især familiehistorien, den 2. verdenskrig og nazismen, og hun har ikke den kolde krig som en væsentlig identitetsfaktor for eleverne.¹⁹ Det er min tese byggede især på egne erfaringer, at kold krigskonflikter faktisk fungerede identitetsskabende for mange gymnasieelever i perioden inden hendes undersøgelse, mens den stærke betoning af nazisme mm. i 1990'erne og frem i høj grad var forbundet med

¹⁶ Bent Jensen: Den ny Ruslandshistorie, Centrum 1992.

¹⁷ Z. Brzezinski & Carl J. Friedrich: Totalitarian Dictatorship and Autocracy, 1956; Thomas Ekman Jørgensen: En stille sejr? Om totalitarismediskussionen i Tyskland, in: 1066, 2005: 3, s. 3-11.

¹⁸ Bent Jensen: Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede, Gyldendal 2002, p. 390; Erik Bach Nielsen: Sovjetunionens historie, Munksgaard, 1. udg. 1980; Politikens Ruslandshistorie vol.3. Niels Erik Rosenfeldt og Carsten Pape: Sovjetstaten efter 1917, Politikens Forlag 1983 og flg. udg.

¹⁹ Marianne Poulsen Historiebevidstheder – elever i 1990'ernes folkeskole og gymnasium, Roskilde Universitetsforlag 1999, s. 121-139. Dækkende nogenlunde samme periode: Youth and History. A comparative European Survey of Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents, Magne Angvik & Bodo von Borries (eds.), Hamburg 1997.

udbredelsen af massekulturelle medier, herunder især fjernsynsserier.

Der var i perioden fra 1970'erne og frem en stærk USA fascination hos eleverne, hvad enten den var kritisk eller ej, og Jacob Holdt besøgte næsten ethvert gymnasium med sine "amerikanske bil- leder" i 1970'erne og 1980'erne. Til gengæld var Sovjetunionen og den kommunistiske utopi en fremmed kultur, der ikke vakte stor interesse hverken som forbillede eller som fjendebillede. Med omvæltningerne i Østeuropa og Sovjetunionen i 1989-91 var der således ikke tale om destruktion af et væsentligt element i den aktuelle elevbevidsthed, men til gengæld var der nok klarhed over, at der var tale om begivenheder, der var væsentlige for en basal politisk dannelse.²⁰

Elevernes historiebevidstheder efter den kolde krig knyttet til den nære fortid er vanskelige at definere, og de er ikke undersøgt systematisk. I forhold til perioden før 1989-91 er de givet vis mindre politiske, mindre konfliktorienterede og mere medieskabte. Den kolde krig har været genstand for fjernsynsserier og anden mediebåren massekultur, men siden James Bond ikke med en absolut gennemslagskraft hos et ungt publikum, der kan sammenlignes med 2. verdenskrig og holocaust. Undervisningen i den kolde krigs historie efter den kolde krig får dermed ikke

noget forærende. Historielærerne skal derfor kunne godtgøre overfor eleverne, at perioden og dens konflikter, dens kultur og ideologier har betydning for nutids- og fremtidsscenarier, og at de bør indgå i en aktuel samtidshistorisk identitetsdannelse.

Med 1971-reformen kom der fokus på kildelæsning, og Cubakrisen blev et næsten obligatorisk emne til belysning af den kolde krig. "Let's Get a Lock for This Thing" (oprindelig fra Washington Post, November 1, 1962).

²⁰ Klas-Göran Karlsson: *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*, Stockholm 1999; Johan Stenfeldt: *Totalitarism, revisionism och historiska fiendebilderr. En undersökning av totalitarismteorins plats i svenskt och danskt historiemedvetande 1950-2000*, Scandia 2005.

Triumfens, fornøjelsens og nyttens bombe

Atomic Platters. Cold War Music from the Golden Age of Homeland Security er titlen på et stort amerikansk værk til dokumentation af den omfattende genklang, den kolde krigs første tyve år vandt i amerikansk underholdningskultur og propaganda. Det består af fem cd'er med musik til atombombens pris indenfor alle datidens underholdningsgenrer, to dvd'er med et udvalg af de statsligt udgivne oplysningsfilm om, hvordan befolkningen burde agere overfor truslen om atomangreb, samt en 292 sider tyk bog i den gamle vinyl-LPs format med optryk af sangtekster, "alerts" om atombeskyttelse, utrolige atomgadgets og andet godt.

Værket demonstrerer, hvordan det amerikanske samfund på samme tid reagerede med ekstrem angst, teknologifikeret begejstring og triumferende kynisme overfor den kolde krigs udfordringer, ikke mindst i de henseender der havde forbindelse med atomvåben.

Angsten gav sig udslag i en omfattende statsligt

initieret propaganda især i 1950'erne, som omfattede radio- og tv-transmitterede instruktioner i, hvordan man på bizarre måder kunne redde liv og ejendom under et atomangreb. En propaganda, der begyndte flere år, førend Sovjetunionen havde fremføringsmidler til at ramme det amerikanske kontinent med noget våben. Som fx når Groucho Marx (af alle!) i et radiospot i 1953 forklarede, at man kunne overleve en atomsprængning, blot man sørgede for at have 3 liter drikkevand i køleskabet og en god ildslukker i udhuset.

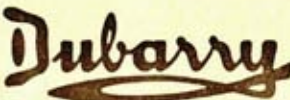
Teknologibegejstringen afspejlede sig blandt meget andet i den endeløse række af "atomord", som opstod allerede i efteråret 1945, og som holdt sig ind i 1960'erne. Hvad med at købe ind hos "Atomic Shoe Co", "Atomic Sign Co", "Atomic Sportswear", "Atomic Surgical Supl & Equip Co", "Atomic Trimming Co" eller "Atomic Undergarment Co"? Eller få sig en "Atomic Hairdo" og købe sig en "Atomic Cocktail" på den

ATOM-LET

i Dag ved alle, hvad det betyder

Da DUBARRY's Poudre Atome for mange Aar siden fik Navn efter det mindste af alle Partikler, anede ingen, at »Atome« en skønne Dag skulde faa saa aktuel en Klang. Det er et fantastisk fint Pudder, der giver ung og yndig Teint. Kr. 3.-, 5.-, 8.- og i Luksusæske Kr. 12.-.

— den moderne Kvindes Skønhedspleje

Lær af »Skønhedens vise Sten« om Skønhedspleje og feminin Ynde. Pris Kr. 5,00. Bogen ligger hos Forhandlerne eller mod Frimærker fra DUBARRY, Hovedvagtsgade 6, København K.

Annonce fra Tempo 13/11 1945.

lokale "Atomic Cafe"? Eller bidrage ved kåringen af "Miss Atomic Bomb Nevada" - som naturligvis var behørigt udstyret med en badedragt med påsyet paddehattesky?

Kynismen så og hørte man i samtidens populærkulturelle produkter. Fx i Wanda Jackson's navnkundige rockabillyhit fra 1957 Fujiyama Mama, hvor aggressiv seksualitet bringes på formel med atomar udslettelse:

I've been to Nagasaki, Hiroshima too!
The things I did to them baby, I can do to you!

Refrain:

'Cause I'm a Fujiyama Mama
And I'm just about to blow my top!
Fujiyama-yama, Fujiyama!
And when I start erupting,
Ain't nobody gonna make me stop!

I drink a quart of sake, smoke dynamite!
I chase it with tobaccy and then shoot out the lights!

Well you can talk about me, say that I'm mean!
I'll blow your head off baby with nitroglycerine!

Well you can say I'm crazy, so deaf and dumb!
But I can cause destruction just like the atom bomb!

I drink a quart of sake, smoke dynamite!
I chase it with tobaccy and then shoot out the lights!

Det samme mønster kan spores i Vesteuropa, men i hvert fald for Danmarks vedkommende med en bemærkelsesværdig nedtoning af atomangsten. Som det fremgår af min bog Den kolde krigs billeder, blev offentligheden her frem til 1950'ernes slutning helt overvejende præsenteret for atomvåbnet og atomteknologien i det hele præsenteret som en spændende sag, der lovede godt for

fremtiden i snart sagt enhver henseende, og som kun japanere og kommunister og fisk kunne dø af. "Det største videnskabelige Forsøg i Historien", kaldte Social-Demokraten den 7. august 1945 bombningen af Hiroshima. "Fabelagtig Opgangstid for den kommende Slægt", oplyste Berlingske Tidende i samme anledning dagen efter. Det kan undskyldes med lettelsen over 2. verdenskrigs definitive afslutning og med den uvidenhed om atomkraften, der endnu prægede verden i 1945. Men euforien fortsatte gennem årene, også lang tid efter at man kunne vide bedre. Berlingske Tidende havde på sin forside den 3. marts 1949 en artikel om en engelsk direktør, som måske var masse-morder, og hertil en hel buket koldkrigshistorier. Den største af disse hed "Historiens første Non-Stop Flyvning rundt om jorden". Reporteren berettede her triumferende om den fuldt bevæbnede "USA-Atombombemaskine", som var beviset på, at USA nu kunne atombombe "hver Plet paa Jorden". Det var "en ny Sejr i Kold-Krigen", som betød at "intet Fjendemaal" nu lå udenfor USAs rækkevidde:

«Kaptajn Gallagher udtalte over for Journalisterne:

- Det hele gik glat og uden Vanskeligheder. Vi arbejdede i Skift, og man sov udmærket i Maskinen. Hvad vi vilde vise med denne Tur, var, at man nu kan flyve en Bombemaskine til et hvilket som helst Punkt paa hele Jorden - ligegyldigt, hvornaar det bliver paakrævet.

Da Journalisterne spurgte ham, om man ogsaa kunde flyve en Atombombe ind over Sovjetunionen, svarede Gallagher smilende:

Lad os hellere sige, at vi kan flyve den hen, hvor der er Brug for den.

Fremhævelsen er journalistens egen.

Det Berlingske Hus' lette kavaleri Billed-Bladet blev flittigt brugt til samme slags budskaber. Fx i nr. 31 1958 i en firesiders reportage fra de

amerikanske atomraketbaser i Vesttyskland under overskriften "Raketterne peger mod øst":

"Samtlige raketter peger næserne mod øst, og det er næser, som er indrettet til at rumme atom-ladninger. Og samtlige raketter er klar til øjeblikkelig gengæld over hele den vesttyske forsvarsfront, kun 300 jet-baarne sekunder fra jerntæppet."

Hvori "gengælden" bestod, står hen i det uvisse, al den stund der ikke stod sovjetiske atommissiler noget sted i verden i 1958. Jeg skriver ikke dette i en polemisk underkendelse af en sovjetisk militær trussel, men i en fremhævelse af den særlige, magiske tiltrækning, atomudslettelse (af andre) tilsyneladende har haft på danske journalister i tiden. Og der var i den henseende ikke noget principielt skel mellem de medier, der påberåbte sig seriøsitet og de, der havde underholdning som primært mål. Selvom Se og Hørs reportage den 19. oktober 1956 fra en atombombsprængning på Amager godt nok sætter fornøjelsen ved atom-sprængninger på spidsen:

I sidste uge eksploderede en atombombe på Amager. Det var heldigvis kun en ganske lille én. Men den kendte paddehatteformede atomsky udfoldede sig planmæssigt, og bomben var højdepunktet under en demonstration af øvelses- og signalammunition, der blev foretaget på det inddæmmede areal, og som var arrangeret af ca. 1000 indbudte fra militær, civilforsvar, politi og brandvæsen. Demonstrationen varede tre timer, og der var efter sagkundskabens mening adskillige forbedringer blandt det, der vistes. Navnlig var militærfolkene glade for nogle flyvebombe-imitationer, der først eksploderede efter at have udløst en infernalsk hyletone. Også nogle yderst naturtro faldskærmssoldater af papir, der blev udkastet fra flyvemaskine, gjorde lykke. Og et dannebrogflag der pludselig dalede ned fra skyerne, blev hilst med bifald.

Jubelen blev på samme måde som i USA understøttet af koblinger til andre fænomener, der blev opfattet positivt. Fx. kvindelig skønhed og seksualitet. Den todelte badedragt fik sit blivende navn efter de uhyre populære atomprøvninger ved Bikini-atollen i juli 1946. Begrebet "sexbombe" har en etymologi, som starter ved forbindelser til præfikset "atom". Rita Hayworth blev i 1946 kendt som "atompigen", hendes efterfølgere gennem 1940'erne og 1950'erne blev til "atombomber", "atomstjerner", "atom-sexbomber", "anatombomber" osv, indtil de endte som "sexbomber" eller slet og ret "bomber". Enhver dansker i 1960'ernes begyndelse vidste, at "bomben" var et synonym for atomvåbenet.

The Complete Atomic Basie 1957

Samtidig blev bombeanalogien også anvendt i andre positive sammenhænge. Picasso blev i 1946 kaldt for "malerverdenens atombombe", en tiltalende fransk sangerinde var en "humørbombe", skuespilleren Bodil Udsen var 15 år senere en "talentbombe". Jazzmusikeren Count Basie en "bombe" - med henvisning til hans "Atomic Band" og hans gramfonplade "The Complete Atomic Basie" fra 1957. Tegneseriepinup'en Jane fik en atomkjole, som var pikant gennemsigtig. Vinderen af DRs Kvit eller Dobbelt-

konkurrence i 1957 blev kaldt "atomprofessoren" og "atomvognstyreren" - han var sporvognskonduktør - eller slet og ret "Atom-Thorn". En dygtig håndboldspiller hed "Atom-Otto". Anders And og Fedtmule brugte "atomsaft", og Gøg og Gokke lavede sjov på "Atomøen". Og børnene

kunne i julen 1953 være så heldige at få foræret "Atombomberen", som var en legetøjsflyver med automatisk bombeudløsning til kr. 4,85.

Atom kunne hertil - tilsyneladende næsten uden modifikationer - bruges som erstatning for gas

Fremtidens Danmark

1/7 55: Den store atomudstilling paa Bellahøj er aabnet.

— Om hinner dør saa ogsaa kan sprøjte piskefløde og lægge tykmælk tre gange daglig, saa er der ligesom noget mere menneskeligt ved vores den sortbrogede derhjemme, hr. professor.

i husholdningernes komfurer, smelte den grønlandske indlandsis, sprænge nye minesakker eller sættes i flyvemaskiner, så man kunne flyve til New York på en time. Eller den kunne bruges som "atommedicin". Det er symptomatisk, at Billed-Bladet den 27. april 1954 blæste til "atomkrig mod kræften" i anledning af forsøg med nye strålebehandlingsformer, og at Social-Demokraten den 21. september 1955 i samme anledning skrev om "atom-bombardement af spioner".

Hvad kan dette fortælle os? Sikkert meget mere, men her er tre bud:

For det første, at den valeur, atomvåbnet blev tillagt i danske mediesammenhænge - i indenrigsproduktionen såvel som i de importerede produkter - tilsyneladende hang nøje sammen med en vurdering af, hvem der var eller kunne blive dets ofre. Atomudslettelse af fjender stod ofte som et acceptabelt, for ikke at sige ønskværdigt perspektiv. Det er sigende, at en omfattende, substantiel betænkelighed ved atomvåbnet først rigtig sneg sig ind, efter at den sovjetiske Sputnik-opsendelse i oktober 1957 udstillede truslen om gengældelse. Faktisk er reaktionerne på præcis denne begivenhed ganske afslørende. "USA erkender: - Vi er ikke mere almægtige", fortalte således Berlingske Tidende den 8. oktober 1957.

Hvilket for det andet giver en mistanke om, at de danske mainstream medier indtil da ikke blot havde meddelt sig ud fra en grundlæggende antagelse om at høre til på vinderholdet, men også ud fra en ide om, at Danmark hermed selv var usårlig overfor atomvåben.

For det tredje, at der i hvert fald under den kolde krig mellem 1945 og 1960'ernes begyndelse ikke kan drages nogen klar linje mellem statslig propaganda og fri journalistik og mellem seriøs journalistik og underholdning på kommercielle betingelser. Ikke i USA og ikke i Danmark. Følgerne af Hiroshima og Nagasaki blev i mange år af forståelige årsager hemmeligholdt af USA, mens på den anden side benovelsen over kraftudfoldelsen blev eksponeret. Bikiniforsøgene i juli 1946 hørte således til blandt historien største mediebegivenheder, nøje planlagt og kontrolleret af den amerikanske flåde, og tilsvarende blev 1950'ernes prøvesprængninger i Nevada præsenteret flottest muligt for verden - som uhørte kraftudladninger og imponerende eksplosioner, som sex og som sundhed. Præsentationerne blev grådigt modtaget og videreudviklet af alverdens frie medier, fordi de på samme tid repræsenterede acceptable budskaber og stor underholdning.

Den Kolde Krigs afslutning: Samspillet mellem Sovjetunionens forfald og vestlige tiltag

For at forstå den Kolde Krigs afslutning 1989-90 er det frugtbart at tage udgangspunkt i, at det fra 1987-88 var det kommunistiske systems center i Moskva, som begyndte at gøre 'oprør'. Hvor det tidligere (1953 i DDR, 1956 i Ungarn, 1968 i Tjekkoslovakiet og 1980-81 i Polen) havde været periferen i Østeuropa, som forgæves havde forsøgt at gøre oprør mod centret, udvikledes der i anden halvdel af 1980'erne et epokegørende opgør med kommunismen i dets hjerte. Det skabte en helt ny situation i den kommunistiske verden, og nøglen til at forstå, hvorfor den Kolde Krig sluttede, må derfor søges i udviklingen i Sovjetunionen og dets forhold til omverdenen.

En nærmere forståelse kan tage udgangspunkt i et analyseskema, der har til formål at skabe en overordnet opdeling af en uoverskuelig mængde af historiske udviklingstendenser, begivenheder og foranstaltninger gennem de sidste ca. 20 år før Berlin-murens fald i 1989. Analyseskemaet (*Tabel 1*) har to dimensioner.¹ For det første kan der

sondres mellem forklaringer på strukturniveau og forklaringer på aktørniveau som komplementære størrelser. Strukturniveau omfatter bagvedliggende økonomiske, teknologiske, samfundsmæssige og politiske strukturer, der tilsammen udgjorde baggrunden for Sovjetunionens forfald, mens aktørtiltag omfatter initiativer og beslutninger, som fremmede processen. For det andet kan der sondres mellem interne forhold i Sovjetunionen og Sovjetunionen som en del af det internationale samfund og international storpolitik. Der er ikke tale om enten-eller sondringer, idet begge kan opfattes som punkter på et kontinuum. F. eks. kan bagvedliggende strukturer være en konsekvens af aktørtiltag længere tilbage, og der er ofte problemer forbundet med at skelne mellem interne sovjetiske forhold og Sovjetunionen i international politik. Bagvedliggende strukturer giver visse muligheder og sætter nogle begrænsninger for politiske beslutningstagere, og selvom hovedforklaringen på den Kolde Krigs ophør må søges på strukturniveau, mens hjælpeforklaringer

Tabel 1. Afslutningen på den Kolde Krig: et analyseskema

	Strukturer	Aktørtiltag
Sovjetunionens interne udvikling	(1) Dyb økonomisk og samfundsmæssig krise Ideologisk desillusionering	(2) Økonomiske reformforsøg Udenrigspolitisk nytænkning Historisk og politisk selvopgør
Sovjetunionen og omverdenen	(4) Globalisering Informations- og Kommunikationsrevolution	(3) Idepolitiske udfordringer Militære tiltag (INF; SDI) Øst-Vest kontakter

¹ Det opstillede skema er i sin grundstruktur identisk med det skema, der blev præsenteret i Danmark under Den Kolde Krig (2005 bd. III, kap. 60, s. 43), men de enkelte temaer under (1)-(4) er tilpasset senere forskningsresultater og overvejelser.

ger søges på aktørniveau, er en enkel strukturel determinisme uden mening. Også epokegørende begivenheder som Den Kolde Krigs ophør kunne være forløbet anderledes, hvis ledende beslutningstagere havde truffet andre beslutninger.

Det følgende fokuserer på samspillet mellem Sovjetunionens forfald og økonomisk-teknologiske isolation, dvs. (1) og (4), sovjetledelsens reaktioner herpå (2) og vestlige tiltag gennem de seneste to årtier (3). Denne tidsmæssige afgrænsning betyder, at jeg ikke inddrager langtidsvirkningen af den vestlige inddæmningspolitik over for Sovjetunionen siden slutningen af 1940'erne, der som forudsagt af denne politiks fader, George F. Kennan, ville fremme tendenser til gradvis nedbrydning eller opløsning af sovjetstaten.

Bagvedliggende strukturer

Vurderet i et langtidsperspektiv er den vigtigste interne baggrundsfaktor den stadige svækkelse af den sovjetiske økonomi, som indtrådte fra begyndelsen af 1970'erne. Det sovjetiske økonomiske system havde rod i den stalinistiske økonomiske model med dens fundamentale stivhed og skævvridning i retning af sværindustri. Produktionstillene var høje, men produktiviteten lav og spildet enormt. Forbrugsvarerne var af dårlig kvalitet, vedligeholdelsen af produktionsapparatet dårlig, og energiforbruget i forhold til produktionen var flere gange større end i vestlige lande. Naturressourcer blev betragtet som frie goder med enorme miljødelæggelser til følge. Arbejdsdisciplinen var meget dårlig, bl.a. på grund af et udbredt alkoholmisbrug, og der var faldende sundhedstilstand, faldende gennemsnitlig levealder og stigende børnedødelighed. Landbruget havde været en katastrofe siden tvangskollektiviseringen i 1929. Meget betegnende for systemet var fødevarerpriserne lave, men butikkerne havde ofte ikke noget at sælge, og var der endelig noget at købe, var køerne lange med stor ventetid og spildtid til følge.

Militærets rolle

Ser vi specielt på militærindustriens rolle i sovjetøkonomien og sovjetsamfundet var det på grund af det sovjetiske hemmelighedskræmmeri ikke alene vanskeligt for vestlige iagttagere og efterretningsorganer at vurdere forsvarsudgifternes reelle størrelse, men givet opbygningen af den sovjetiske økonomi måtte sovjetledelsen også selv have store problemer med at danne sig et realistisk billede af den sovjetiske forsvarsbyrde. Under alle omstændigheder var der tale om en gennemgribende militarisering af sovjetøkonomien, som betød, at da vestlige efterretningsorganer i begyndelsen af 1980'erne foretog en opvurdering af de sovjetiske forsvarsudgifter fra ca. 17 % til måske den dobbelte andel af økonomien, var det i realiteten udtryk for en stærkt *nedadgående vurdering af den sovjetiske økonomi og ikke en opadgående vurdering af Sovjets militære styrke*. Der er ingen tvivl om, at det sovjetiske militærapparat var en reel trussel mod omverdenen, men den opsvulmede militære byrde var også blevet en trussel mod selve sovjetstatens fortsatte levedygtighed.

Økonomiens deroute

Alt i alt betød den dybtgående krise i den sovjetiske økonomi og det sovjetiske samfund, at Sovjetunionen var den forarmede supermagt med en opsvulmet stat, et udkørt samfund og en omfattende ideologisk desillusionering fra top til bund i sovjetsamfundet – en desillusionering der også kan føres tilbage til Khrusjtjovs hemmelige tale til den 20. partikongres i 1956. I forholdet til omverdenen havde sovjetiske ledelser altid lagt stor vægt på den centraldirigerede økonomis store fordele i konkurrencen med kapitalistiske lande, først og fremmest USA, og det blev fatalt. Hertil kom at den sovjetiske økonomi stod uden for de vidtgående teknologiske og organisatoriske ændringer i transnationale produktionsstrukturer, som begyndte at slå igennem med den fremadskridende globalisering og informations- og kom-

Den kolde krigs taber eller tilbagetogets helt? Billedet stammer fra en annonce for Louis Vuitton-tasker. I baggrunden: Berlinmuren.

munikationsrevolutionen op gennem 1980'erne.

Den nye sovjetledelses reaktioner

Efter den nye generation af sovjetledere med Gorbatsjov i spidsen var trådt til i foråret 1985, erkendte den gradvist omfanget af sovjetsamfundets dybe økonomiske og samfundsmæssige krise. Derimod førte generationsskiftet ikke til en ændring af den Lenin-dyrkelse, som gennem mere end to generationer havde været en fast bestanddel af sovjetisk ideologi og virkelighedsopfattelse. Det var imidlertid nyt, at de nye ledere ikke talte om socialismens strålende fremtid og uundgåelige sejr over kapitalismen som følge af de ændrede styrkekorrelationer til fordel for "fredens og socialismens kræfter". Mest markant var erkendelsen af behovet for økonomiske reformer, som dog ofte førte til febrilske og usammenhæn-

gende forsøg på at reformere og omstrukturere økonomien. Forsøgene slog fejl, men de forgæves forsøg på at rette op på stagnationen i sovjetsamfundet – ofte ved hjælp af passende Lenin-citater – resulterede blot i nye reformforsøg, som også viste sig at slå fejl. Resultatet var, at også de nye ledere undergravede sovjetstaten.

Afspænding i 80'erne

Samtidig erkendte de nye ledere, at Sovjetunionens imperiale overbebyrdelse var en del af baggrunden for den dybe økonomiske krise. Det var en erkendelse, som vi dag kan se var på vej siden begyndelsen af 1980'erne, og med den nye ledelse begyndte der fra 1986 en markant udenrigspolitisk nytænkning i form af forskellige nedrustnings- og afspændingsinitiativer, som efterhånden viste sig helt forskellige fra traditionel

sovjetisk udenrigspolitik, hvor fredelig sameksistens var en form for klassekamp. Gorbatsjov og især den nye udenrigsminister Sjevardnadse viste i møder med vestlige ledere en åbenhed og evne og vilje til at udveksle ideer og forslag, som aldrig tidligere var set fra sovjetiske ledere. Mange nye øst-vest kontakter på både regerings- og transnationalt niveau gav afspændingsprocessen i sidste halvdel af 1980'erne et langt mere robust indhold end tidligere, men i sidste ende virkede også den nye åbenhed som en undergravning af Sovjetunionen.

Glasnost og Perestrojka

Hertil kom at der fra 1987 og især i 1988 foregik et offentligt politisk og historisk selvopgør i Sovjetunionen, som forstærkede en i forvejen eksisterende ideologisk desillusionering og de simrende nationalitetsproblemer i den vidtstrakte sovjetstat. Det, der var startet som topstyrede økonomiske reformforsøg, udviklede sig til selvstændige politiske processer og et markant politisk tøbrud med stadige nye afsløringer af historiske 'lig i lasten' og en helt ny åbenhed i sovjetiske medier. I bagklogskabens klare lys er der ikke tvivl om, at mens de mange økonomiske reformforsøg og tilløbene til politiske reformer blev sat i gang for at redde Sovjetunionen, endte de med at bane vejen for sovjetstatens fald. I Østeuropa betød alt dette, at ortodokse kommunistpartier begyndte at censurere gengivelser af *sovjetiske* medier. Periferien søgte at dæmme op for centrums nye åbenhed. Men som tidligere kæmpede periferien forgæves imod noget, der var igangsat af centret.

Idepolitiske udfordringer

De idepolitiske udfordringer var forsøg på at gøre vestlig politik i den Kolde Krig til andet og mere end gentagne bestræbelser på at opretholde den militære balance af hensyn til afskrækkelsen og stabiliteten. Mens hensynet til afskrækkelse og stabilitet var *status quo* orienteret, var de idepolitiske udfordringer *forandrings*-orienterede og

potentielt undergravende eller destabiliserende for de regerende kommunistiske partier.

Slutakten fra CSCE-konferencen i Helsingfors i 1975 og implementeringen på en række opfølgingsmøder op til anden halvdel af 1980'erne etablerede i den såkaldte kurv 3 nogle principper vedrørende friere bevægelighed for mennesker, ideer og informationer på begge sider af Jerntæppet, som NATO siden 1969 havde krævet skulle indgå i en aftale. Bestemmelserne bidrog som en trojansk hest til undergravningen af sovjetimperiet. Allerede fra 1976 og 1977 blev der i Sovjetunionen og østeuropæiske lande dannet "Helsingfors overvågningskomiteer", f. eks. Charter-77 i Tjekkoslovakiet, og på partimøder i DDR og Polen fik partisekretærer ubekvemme spørgsmål om indholdet af Slutakten, der efter aftalens bestemmelser var blevet offentliggjort i ledende partiorganer. Disse virkninger var langt større end nogen havde forventet, og Slutakten viste sig at indeholde en dynamik og være en politisk og moralsk fælde for russerne, der havde bundet sig til nogle standarder, som igen og igen kom til forfølge dem. I Vesten var både Carter, Reagan og Thatcher i deres embedsperioder aktive herfor. I Sovjetunionen og Østeuropa var modstand mod sovjetherredømmet blevet legitim med sovjetledernes (Bresjnevs) egen underskrift for at få Vestens godkendelse af Europas deling som endegyldig efter 2. verdenskrig. Med bagklogskabens fordel kan vi i dag se, at de daværende sovjetledere ved at underskrive et sæt internationale normer for frihedsrettigheder og større politisk og militær gennemsigtighed på tværs af Jerntæppet set fra et sovjetisk perspektiv begik en bommert af rang. De sovjetledere, som i de interne diskussioner i Kreml havde været betænkelige ved at gå med til alt dette, fik ret. Helsingfors-aftalen blev en pyrrhussejr for Sovjetunionen.

Vesten og Helsingfors-aftalerne

Forud for undertegnelsen Helsingfors havde

mange på hele det politiske spektrum i USA, bl.a. lederen af Republikanernes højrefløj Ronald Reagan og mange på centrum-venstre fløjen i lighed med en del på den europæiske højrefløj, bl.a. Margaret Thatcher, advaret mod at under-skrive Slutakten som ensbetydende med demokratiernes kapitulation i den Kolde Krig. Der var da også bestemmelser i Slutakten, som kunne udlægges som vestlig imødekommethed overfor sovjetiske krav, og vestlige kritikere gengav flittigt sovjetiske og østeuropæiske argumenter herfor. For de kommunistiske regimer blev Helsingfors-aftalen imidlertid undergravende. Dette udfald var ikke givet i 1975, men var under de afsluttende forhandlinger om Slutakten et resultat af at vesteuropæiske lande - både NATO-lande og alliancefrie lande, der til tider fik tavs støtte fra østeuropæiske lande, og til sidst også USA - stod fast på kravene om umiddelbare lettelser i den

Kolde Krigs spaltning af Europa. Det skete på trods af lejlighedsvis betænkelighed i både USA og Vesteuropa ved at miste fordelene ved traditionel mellemstatslig afspænding. Dette var især tilfældet i Vesttyskland hvor den nye østpolitik fra begyndelsen af 1970'erne i stigende grad lagde vægten på stabiliserings- og beroligelsesaspektet, selv om der ikke er tvivl om, at billedet af den knælende Willy Brandt foran mindesmærket for Warszawas ghetto i 1970 var med til at undergrave mange års sovjetiske påstande om 'revanchisterne i Bonn'.

Alt i alt var nogle i Vesten begejstrede – om end skeptiske - overfor de fortsatte forøg på at 'lave huller' i Jerntæppet, andre var betænkelige ved at skade stabiliteten og afspændingen, mens andre igen anså alt dette for ligegyldigt sammenholdt med opretholdelsen af den nødvendige militære balance.

Reagan og den Kolde Krig

En anden idepolitisk udfordring kom med *Præsident Reagan*, som op gennem 1980'erne i en række taler trak forskellene mellem demokrati og frihed i Vest og diktatur i Øst op med en klarhed og skarphe, som var helt usædvanlig. Kommunismen var et bizart kapitel i menneskehedens historie, hvis sidste kapitel nu var ved at blive skrevet, udtalte han i 1981. Mest udfordrende var Reagan, da han foran Berlin-muren i 1987 udtalte: "*Mr. Gorbachev, tear down this wall*". Ikke alene var mange tilhængere i Europa af afspændingspolitik utilpasse ved en sådan direkte udfordring, som kunne misbruges af sovjetiske 'høge' imod Gorbatsjov og destabilisere Østeuropa. Men også Reagans egen udenrigsminister George Shultz havde før Berlin-talen advaret mod en så provokerende udtalelse, og præsidenten havde ellers på langt de fleste områder fulgt rådene fra Shultz. Vurderet i bakspejlet er det klart, at Sovjetunionen og dets østeuropæiske imperium i 1980erne 'sang på sidste vers', og at

"Mister Gorbatsjov - tear down this wall!". Reagan ved Brandenburg Tor 12. juni 1987.

de udenrigs- og forsvars- og efterretningsmæssige bureaukratier i bl.a. Washington, som længe holdt på, at Sovjetunionens var urokkelig og overvældende stærk, tog fejl. Men præsidenten var uenig, og hans iøjnefaldende proklamationer om Sovjetunionens nedgang og fald fremskyndede de gennemgribende omvæltninger, som mange i Vesten anså for umulige. Til trods for de kommunistiske partiers kontrol med medierne trængte den amerikanske præsidents budskab ofte igennem. Om ikke andet så virkede officielle mediers propaganda imod 'kold-krigeren' i Det Hvide Hus ofte modsat hensigten, ikke mindst i de baltiske lande og Centraleuropa.

Fra psykologisk krigsførelse til nye kontakter

Denne virkning af den amerikanske præsidents taler var langt fra åbenbar i begyndelsen af 1980'erne. Problemet var især, at præsidentens erklæringer om kommunismens nedgang og forestående fald var kombineret med en pågående amerikansk psykologisk krigsførelse i form af militære sonderinger og øvelser i områder nær Sovjetunionens grænser, hvor amerikanske enheder som led i krisestabilitetspolitikken ikke havde vist sig i en del år. Fra 1983-84 ændrede administrationen imidlertid politik, bl.a. fordi præsidenten ikke havde været opmærksom på risikoen forbundet med disse militære operationer kombineret med de stærke retoriske udfald. Fra 1985 blev der på topniveau etableret en række kontakter med den nye ledelse i Moskva, hvor foruden præsidenten især udenrigsminister Shultz spillede en fremtrædende rolle; fra Europa var ikke mindst Margaret Thatcher aktiv i den idepolitiske udfordring til - eller politiske opdragelse af - de nye ledere i Kreml, der efter generationsskiftet både evnede og var villige til at lytte til vestlige råd. I USA var kontakterne omstridte, og præsidenten blev stærkt kritiseret af mange af hans traditionelle tilhængere for at være naiv – han opnåede endog at blive kaldt "en nyttig idiot for Sovjets propaganda".

Militærpolitiske udfordringer

Den stærke amerikanske oprustning, der var blevet iværksat i den sidste del af Carter-administrationen og blev forstærket i Reagan-administrationens første periode, virkede som et ekstra argument for den spirende gruppe i sovjetledelsen, som betvivlede, at den sovjetiske økonomi på sigt kunne klare sig i konkurrencen med de kapitalistiske lande. Især to vestlige militære tiltag fik denne virkning: NATO's dobbeltbeslutning fra udgangen af 1979 og det amerikanske strategiske forsvarsinitiativ (populært døbt "stjernekrigsprogrammet") fra foråret 1983. De blev centrale sikkerhedspolitiske udfordringer for skiftende sovjetledelser, og uanset motiver og oprindelige argumenter for og imod deres hensigtsmæssighed endte de med at bidrage til Sovjetunionens fald.

Dobbeltbeslutningen 1977

Initiativet til *dobbeltbeslutningen* kom fra den vesttyske forbundskansler Helmut Schmidt, som i 1977 rejste de nye sovjetiske mellemdistanceraketter i Europa som et centralt problem. Sovjetunionen havde siden slutningen af 1950'erne haft mellemdistanceraketter rettet mod Vesteuropa, men først da Sovjet fra 1976-77 begyndte at opstille SS-20 raketterne, der mht. præcision og styrke var mere avancerede, blev bekymringerne for alvor nærværende i vesteuropæiske NATO-lande, især i Vesttyskland. Det centrale var udsigten til et sovjetisk politisk pres i en højspændt krisesituation, og de senere års studier af den sovjetiske beslutningsproces peger i retning af, at bekymringerne ikke var ubegrundede. I slutningen af 1970'erne blev sådanne bekymringer forstærket af mistillid til Carter-administrationens usammenhængende politik over for Sovjet. Problemets kerne var klassisk for den atlantiske alliance: hvorledes gøre den amerikanske kernevåbengaranti til Europa troværdig og sikre koblingen af USA til Europa, når også USA kunne nås med sovjetiske raketter? Efter et par års overvejelser og diskussioner i arbejdsgrupper blev man

i NATO enige om en dobbeltbeslutning: (1) fra slutningen af 1983 at påbegynde opstilling af 572 mellemdistancemissiler i Vesteuropa; (2) forinden at indlede forhandlinger med Sovjetunionen for at reducere antallet af eksisterende og planlagte mellemdistanceraketter.

Den sovjetiske reaktion

Dobbeltbeslutningen var et kompromis mellem forskellige opfattelser af alliancens klassiske problem og kunne allerede af den grund udlægges forskelligt. Sovjetunionen afviste straks forhandlinger og iværksatte en voldsom kampagne imod NATO's beslutning, men på bl.a. vesttysk initiativ blev forhandlinger påbegyndt i efteråret 1981 for igen at blive afbrudt af russerne, da NATO i 1983 påbegyndte deployeringen. I Vesteuropa og ikke mindst i Vesttyskland blev dobbeltbeslutningen yderst omstridt, og mange kædede den sammen med, hvad de så som Reagan-administrationens ansvarsløse oprustning. Efter et par år ændrede Sovjet gradvist politik, og ved udgangen af 1987

blev der indgået en aftale om at fjerne alle mellemdistanceraketter i Europa. Meget tyder på, at den fejlslagne sovjetiske kampagne var en af de faktorer, som for alvor gjorde det klart for den nye ledelse, at man burde indlede en fundamental ændring sovjetisk sikkerhedspolitik. Gorbatsjov erkendte, at deployeringen af SS-20 raketterne i hemmelighed endte med at blive skæbnsvanger for Sovjetunionen.

Star Wars

Efter en TV-tale af præsident Reagan i foråret 1983 blev der iværksat et *forsknings- og udviklingsprogram* ("stjernekrigsprogrammet"), som iflg. præsidenten på langt sigt skulle fjerne atomtruslen og gøre atomvåben virkningsløse og forældede. Præsidentens ide kom uventet også for flere af hans nærmeste medarbejdere, og der er ingen tvivl om, at Reagan selv troede på visionen om at udvikle et beskyttende fysisk skjold mod kernevåben. Langt de fleste med nærmere kendskab til atomvåbenspørgsmål anså ideen for

Fredsforkæmpere eller nyttige idioter? Påskemarch fra Vedbæk til Rådhuspladsen i København for Norden som atomvåbenfri zone.

verdensfjern, men præsidenten holdt stædigt fast på sin vision. Som programmet blev iværksat efter forskellige beskæringer i Kongressen, var det i en vis udstrækning en samling af allerede eksisterende forsknings- og udviklingsprogrammer under en fælles overskrift. I den sovjetiske ledelse var man tydeligvis usikker: hvad var hensigten med projektet og hvordan ville et fysisk skjold virke i en mulig nuklear konfrontation? Det afgørende blev, at det amerikanske program - uanset dets efterhånden begrænsede indhold - skærpede erkendelsen af Sovjetunionens teknologiske og økonomiske svaghed og behovet for vidtgående ændringer i den sovjetiske økonomiske struktur. I sidste ende kan man derfor sige, at præsident Reagans verdensfjerne vision blev en ekstra pind i Sovjetunionens ligkiste!

Afslutning

Langt op i 1980'erne var der blandt vestlige sovjetforskere og politikere udbredt enighed om Sovjetunionens overvældende styrke, og at det sovjetiske imperium i Østeuropa var stabilt. Blandt forskere og kommentatorer, som lagde stor vægt på Sovjetunionens totalitære karakter, var der flere, som fokuserede på Sovjetunionen stadige fremmarch i storpolitikken, og at demokratierne var på vej til at gå til at gå til grunde.² Men der fandtes også enkelte, som talte om sovjetsystemets forestående nedgang og fald længe før Berlin-muren faldt i 1989. Præsident Reagan er nævnt, en anden amerikaner er senator Daniel Patrick Moynihan (D). I 1983 udtalte lord Carington, der var britisk udenrigsminister 1979-82 og senere blev NATO's generalsekretær 1984-88: *... "The Russians ... are subsiding into a slow crisis*

because of their system. The economy and the ideology of Communism are moribound. What we are witnessing in Poland, and imperceptibly in the corpulent body politic of the Soviet Union itself, is the onset of rigor mortis in a whole system – limb by limb. ... there is no longer any doubt about the decline of the East and the Soviet empire" (gengivet efter *Survival*, XXX (4). 1983, p. 147).

Den mest bemærkelsesværdige spådom kom i en artikel i *The Times*, 5. august, 1977, af den fremtrædende britiske columnist Bernard Levin:

"figures exist in the Soviet Union... at this very moment, obeying orders, doing their duty, taking the official line against dissidents not only in public but in private. They do not conspire, they are not in touch with Western intelligence agencies, they commit no sabotage. They are in every respect model Soviet functionaries. Or rather, in every respect but one: they have admitted the truth about their country to themselves, and have vowed, also to themselves, to do something about it.

That is how it will be done. There will be no gunfire in the streets, no barricades, no general strike, no hanging of oppressors from lamp-posts, no sacking and burning of government offices, no seizure of radio-stations or mass defections among the military. But one day soon, some new faces will appear in the Politburo - I am sure they have already appeared in municipal and even regional administrative authorities - and gradually other, similar new, faces will join them. Until one day they will look at each other and realize that

² I Europa var et af de mest markante eksempler herpå Jean-Francois Revel, "Hvordan demokratierne går til grunde", København, 1985. Den franske udgave *Comment les démocraties finissent* kom i 1983. Et dansk eksempel var Bent Jensen, Tryk og Tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig, København, 1987, s. 181f. Bent Jensen gav Revels bog en særdeles positiv anmeldelse i "Demokratiernes kurs mod undergang", Morgenavisen Jyllands-Posten, 29. oktober 1985.

there is no longer any need for concealment of the truth in their hearts. And the match will be lit. There is nothing romantic or fantastic about this prognosis; it is the most sober extrapolation from known facts and tested evidence. That, or something like it, *will* happen. *When* it will happen it is neither possible nor useful to guess; but I am sure it will be within the lifetime of people much older than I. ... it does happen - let us suppose, for neatness' sake, on July 14, 1989" (optrykt i *The National Interest*, No. 31, Spring 1993, s. 64-5)

Det centrale er, at: sovjetsystemets totalitære karakter ikke kan betvivles. *Men systemet var ikke uforanderligt*. Den dybtgående forandringsproces blev iværksat af netop sådanne *nomenklatura*-bureaukrater, der havde gennemgået hele den obligatoriske politiske opdragelse for kommende ledere i sovjetstaten. Men en dag "så de på hinanden og erkendte, at sandheden ikke længere burde skjules" – og så var lunten tændt! Fra mange af de nye sovjetlederes *memoirer* ved vi, at dette var en forbløffende virkelighedsnær beskrivelse.

Anvendt litteratur:

Bange, Oliver and Gottfried Niedhart, eds., *Helsinki 1975 and the Transformation of Europe*, Berghahn

Books, 2008.

Beukel, Erik, Dumheder i tåge og klart vejr, *Politiken*, kronik, 18. februar 1992.

Beukel, Erik, SDI, John T. Lauridsen, Rasmus Mariager, Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume (red.), *Den Kolde Krig og Danmark*. Gads Leksikon, Gads Forlag, 2011, pp. 566-8.

Carrington, Lord Peter, The 1983 Alastair Buchan Memorial Lecture, 21. April 1983, *Survival*, vol. XXV (4), 1983.

Danmark under Den Kolde Krig, bd. 1-4, Dansk Institut for Internationale Studier, 2005.

Davy, Richard, Helsinki myths: setting the record straight on the Final Act of the CSCE, 1975, *Cold War History*, Vol. 9, No. 1, February 2009, ss. 1-22.

[The] *Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987*, Document Reader Part I-IV, 10-12

December 2009, Rome, Italy.

Gaddis, John Lewis, *The Cold War. A New History*, The Penguin Press, New York, 2005.

Lipset, Seymour Martin and Gyorgy Bence, Anticipations of the Failure of Communism, *Theory and Society*, Vol. 23, No. 2, April 1994, pp. 169-210.

Mann, James, *The Rebellion of Ronald Reagan. A History of the End of the Cold War*, Viking, New York, 2009.

Mastny, Vojtech and Malcolm Byrne, eds., *A Carboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, Central European University Press, Budapest and New York, 2005.

Matlock, Jack f., Jr., *Reagan and Gorbachev. How the Cold War Ended*, Random House, New York, 2004.

[The] *National Interest*, No. 31, Spring 1993 (særnummer om the sudden death of Soviet Communism").

Wettig, Gerhard, Origins of the Second Cold War. The last Soviet offensive in the Cold War:

emergence and development of the campaign against NATO euromissiles, 1979-1983, *Cold War History*, Vol. 9, No. 1, February 2009, ss.79-110.

AT – forløb om spilteori og Cubakrisen

Samspillet mellem matematik og historie kan som bekendt for en enkelt historielærer eller to være lidt af en faglig udfordring i forbindelse med AT og SRP.

Jeg har for nyligt gennemført et AT- forløb i en 3.y-klasse der syntes at forløbe tilfredsstillende i forhold til at få historiefaget hævet fra det redende niveau.

Det er et forløb der i historie har Cubakrisen som fokus og hvor matematik arbejder med spilteori i forhold til at beregne en modstanders handlinger. Jeg kan forstå på min gode matematikkollega at det er et forløb der er kendt i matematiklærerkredse og i den forbindelse er det centrale site: <http://www.dnaportalen.dk/login.aspx> hvor Kristian Priisholm fra Espergærde Gymnasium og HF har lagt et oplæg ud til studieretningsprojekt med spilteori og Cubakrisen. Priisholm skriver om projektet:

”Kan teorien om matematiske spil anvendes som et redskab i udenrigspolitik? USA’s og USSR’s beslutning om at starte eller ikke at starte en væbnet konflikt under Cubakrisen undersøges med udgang i spilteori; beslutningsprocesserne kan beskrives både som simultant-træk-spil og sekventielt-træk-spil, og løsningsmulighederne til disse spil bestemmes ved hjælp af spil-træer og spil-matricer. Deltagerne i konflikten vil blive betragtet som rationelle aktører, deres ønske om udkomme beskrives samt deres mulige tab. På baggrund af en beskrivelse af aktørernes viden på beslutningstidspunktet og ved brug af de opstillede matematiske spil, skal man vise hvad deres rationelle beslutning vil være.”

I historie har jeg udover grundbogsmateriale valgt at tage udgangspunkt i filmen ”Thirteen Days” (USA, 2000), hvor man følger det politiske spil under Cubakrisen i Det Hvide Hus. Filmen holder et fornuftigt fokus på de politiske konflikter, og følger de faktiske begivenheder tæt. Det gør i første omgang filmen velegnet til at diskutere Cubakrisen og den nutidige fortolkning og forståelse af konflikten, men i anden omgang også til at tage den vigtige diskussion om fiktionisering af historiske episoder og konflikter. For selvom ”Thirteen Days” ligger tæt op af den historiske virkelighed, er det vigtigt at eleverne ikke opfatter og konsumerer den som en faktuel fremstilling, men som en fiktiv og ikke mindst dramatiseret fremstilling af en autentisk begivenhed i en bestemt tidsperiode. I den sammenhæng oplever jeg ofte vigtigheden af at diskutere historiske films fremstilling-periode med eleverne. De overser nemt det forhold at en historisk periode har bestemte forestillinger om tidligere historiske perioder. I forbindelse med ”Thirteen days” er det oplagt at perspektivere en afsluttende diskussion til beslutningsprocesserne bag det danske krigsengagement indenfor de seneste årtier. Både hvad angår krigen i Eksjugoslavien, Iran, Afghanistan eller Libyen.

Det Danske Filminstitut har på deres site www.Dfi.dk et glimrende undervisningsmateriale til ”Thirteen Days”, hvor netop genrespørgsmålet og dokudramaets styrker og svagheder diskuteres. Specielt afsnittet om fiktion som historieformidling rammer på udmærket vis en central problemstilling. Det er en problemstillingen der er vigtig at tydeliggøre for eleverne i en tid med mange fremstillinger i film og i medier generelt af historiske perioder og konflikter.

Hertil hører også at fremstillingsformen spænder over store genremæssige variationer og at dokumentarbegrebet kan være spændt til det yderste. Også her er god gammel kildekritik på sin plads.

Der er endvidere en række arbejdsspørgsmål til eleverne som i antal passer til 5-6 grupper og interessante links til yderligere arbejde med Cubakrisen.

Materiale:

<http://www.dnportalen.dk/forloeb/cubakrisen-og-matematisk-spilteori/titel.aspx>

http://www.dfi.dk/Boern_og_unge/Undervisning/Film-i-skolen/Undervisningsmaterialer/Materialer-til-spil-film/Thirteen-Days.aspx

Fokus 3, Gyldendal og bogens hjemmeside: <http://www.fokus.gyldendal.dk/fokus3/index.html>

Ebbe Kühle: "Hvorfra, hvorhen, hvorfor en verdenshistorie", Gyldendal, (2009 udg.)

Foto: Peder Wiben

Studieturen går til Berlin — marts 2011

En mandag morgen i marts mødtes fire spændte 1. HF klasser og 8 lærere foran Odense Katedralskole klar til at drage mod Berlin.

Vi har på Odense katedralskole de seneste par år valgt Berlin som rejsemål for vores 1. HF klasser, og det er der mange gode grunde til.

Dels er det både nemt og ret billigt at komme til Berlin. Vi betalte ca. 2000 kr. for bus, hotel af rimelig standard med morgenmad, entré til div. museer, guider, U-bane-kort, samt fælles afslutningsmiddag. Turen dertil med bus tog ca. 8 timer, hvilket betød, at vi havde en sen mandag eftermiddag, foruden de 3½ dag vi havde inden vi kørte tilbage mod Danmark.

Dels kan Berlin jo som en ægte metropol byde på en lang og spændende historie, hvor byen jo især i de sidste ca. 150 år har befundet sig i centrum for historiens gang i Europa. Her er altså masser af stof og vinkler at tage fat på, ikke kun for historie, men også i samarbejde med mange andre fag. De undervisere der var med, repræsenterede foruden historie, idræt, dansk, matematik og billedkunst. Men jeg har også tidligere rejst til Berlin med kollegaer med fagene tysk, engelsk og biologi, så der er næsten uanede kombinationer og samarbejds-muligheder.

Den klasse jeg var tilknyttet rejste med fagene

idræt og historie, hvilket viste sig at være en udmærket kombination.

I historie havde klassen arbejdet med et længere forløb om Tysklands historie, fra landets samling 1871 til genforeningen 1990, med særlig fokus på Berlin. Klassen var derfor velforberedt til de forskellige steder de skulle besøge, og samtidig kunne de indsamle materiale til deres 1. HF historie-opgave, som skulle afvikles efter hjemkomsten, med udgangspunkt i et emne indenfor Tysklands historie.

Vores program for ugen så ud som følger:

1. dag: Afrejse, ankomst og gåtur omkring hotellet og Potsdamer Platz området.
2. dag: Lang gåtur gennem Berlin forbi Det jødiske museum, Holocaust-Mahnmal, Parlamen-

tet, Brandenburg Tor, op af Unter den Linden over Museumsinsel, forbi Berliner Dom og til Alexander Platz med Fernsehturm. Efter denne tur var kursisterne godt møre og kunne hvile benene i U-banen på vej ud til Gesundbrunnen station, hvor vi skulle have en guidet tour i Berliner Unterwelten. Denne tur ned i beskyttelseskamrene fra 2. Verdenskrig er absolut et besøg værd. Dagen sluttede med at vi overværede en træning hos Fuchse Berlins herrehåndboldhold, som lå i toppen af bundesligaen og bl.a. har tidligere landsholdsspiller Torsten Laan som anfører.

3. dag: Dagen startede med et foto orienteringsløb rundt i Berlin. Grupperne skulle rundt til Gedächtnis Kirche, Sieges Säule, Parlamentet, Brandenburg Tor, Holocaust-Mahnmal, Check Point Charlie og Alexander Platz. Der skulle

tages fotos alle steder og de konkurrerede på tid om billetter til næste skolefest. Grupperne havde på forhånd lavet oplæg om de forskellige poster derhjemme. Efter frokost var vi på det Olympiske stadion, hvor vi fik en guidet tour både indvendigt og udvendigt på stadion. Eleverne kendte på forhånd Olympia stadion fra Leni Riefenstahls film fra 1936 samt fra Fodbold VM i 2006.

4. dag: Blev en dag i gruens tegn, men også en dag der gjorde meget stort indtryk på vores kursister. Vi startede med en rundvisning i Stasifængslet Hohenschönhausen, som giver et uafrysteligt indtryk af DDR tidens mørke sider. Derefter gik busturen forbi East side Gallery til Holocaust-Mahnmal, hvor vi denne gang var

nede i museet under monumentet. Museet har mange personlige og forfærdelige fortællinger fra Holocaust, og også dette gjorde et stort indtryk på de unge mennesker. Dagen sluttede med besøg på Mauer museum Bernauerstrasse.

5. dag: Formiddagen stod til fri disposition inden bussen vendte tilbage mod Odense med en flok trætte kursister.

Der er selvfølgelig et væld af andre mulige programpunkter at vælge i Berlin. Men ingen tvivl om, at Berlin er et godt valg til studietur både afstandsmæssigt, økonomisk og indholdsmæssigt. Samtidig er byen også overskuelig og nem at komme rundt i via et velfungerende U- og S-bane system. Berlin er altså absolut en anbefaling værd som studieturs-by.

For yderligere Berlin-tips kan man f.eks. gå ind på:

www.stiftung-hsh.de

www.berliner-mauer-gedenkstaette.de

www.berliner-mauer-dokumentationszentrum.de

www.berliner-unterwelten.de

www.stasimuseum.de

www.bstu.de

www.berlinstory.de

www.stiftung-denkmal.de

www.dhm.de

www.museum-blindenwerkstatt.de

www.mauermuseum.de

www.ddr-museum.de

www.gedaechtniskirche-berlin.de

www.juedisches-museum-berlin.de

Drinking an ocean and pissing a cupful

Mit navn er Heidi Eskelund Knudsen, og jeg er cand.mag. og ph.d.-stipendiat i historiedidaktik ved IFPR, Syddansk Universitet. I perioden 2010-2013 følger jeg historieundervisningen i fem klasser fordelt på tre gymnasier i Danmark. Ønsket er at finde ud af, hvad der foregår i historietimerne vedr. læreres og elevers historiedidaktiske tænkning i faget. Gennem observationer i og udenfor klasseværelset, interviews med lærere og elever, lydoptagelser af elev-elev- og lærer-elevsamarbejde samt analyse af diverse skriftlige opgaver produceret af eleverne sætter jeg fokus på hverdagsarbejdet i lyset af ændringerne af læreplanen og de faglige mål efter reformen i 2005/10. Nedenstående indlæg er første bidrag i en artikelserie, hvori dele af mit arbejde løbende vil blive publiceret – forhåbentlig til gavn for debat om og refleksion af historiefaget. God læselyst!

(...)

H: "(...) er det dit indtryk, at de har fået et udbytte..altså kan de fx huske noget om revolutionen om 14 dage?"

L: "Det tror jeg ikke nødvendigvis, de kan..."

H: "Hvorfor kan de ikke det, tror du?"

L: "Jeg ved det ikke. Jeg tror der er nogle forskellige forklaringer, for det første at der skal en interesse eller et behov til for at kunne huske det – hvis de fx vidste, at der var en prøve om tre uger, så tror jeg, de ville sætte nogle ressourcer af til at finde ud af, hvad de bør have fået styr på. Men det med at lære ting udenad er ikke en kompetence, som moderne elever har (...)"

H: "Men synes du, at de faglige mål lægger op til, at eleverne skal kunne noget udenad?"

L: "Nej det synes jeg egentlig ikke (...) jeg synes

de faglige mål lægger op til udvikling af elevernes evne til at problematisere ting, inddrage ting og anvende deres noter... men for at have en fornemmelse herfor er der en vis grundviden, som er nødvendig at have (...) fordi vi står på skuldrene af noget for at kunne nå noget andet..."
(...)

Den amerikanske psykologvist, Frank Smith, skriver i forbindelse med sin definition af tænkning, at mange unge sætter lighedstegn mellem at huske og at tænke.¹ Ovenstående citat hentet fra et interview med en historielærer fremhæver på tydelig vis en af de hverdagsproblemstillinger, som både elever og lærere slås med i historietimerne; at elevernes hukommelse hvad angår emner, temaer og undervisningsforløb er af ganske svingende karakter og ofte efter kort tid ligefrem mangelfuld, hvilket iflg. lærerne gør det vanskeligt at videreudvikle og kvalificere elevernes historiske tænkning, hvad angår elementer som abstrakt tænkning, refleksion og kritisk stillingtagen. Der gøres derfor i praksis mange overvejelser over, hvori problemstillingen grundles, og hvordan man didaktisk kan gribe den an.

Problemstillingen er næppe af nyere dato, men bringes frem i lyset pga. læreplanens målsætninger hvad angår dels fagets formål og dels de faglige mål i kølvandet på reformen. Elevernes evne til at huske i faget – som det fremgår af ovenstående citat – anses for afgørende for deres muligheder for at klare sig "godt", jf. læreplanens målsætninger. Noget tyder dog på, at mange elever i løbet af de tre år ender med at præstere, hvad der svarer til *drinking an ocean and pissing*

¹ Smith, Frank, *To Think*, Teachers College Press, 1991/At tænke, Klim, 2008.

"(...) er det dit indtryk, at de har fået et udbytte ... altså kan de fx huske noget om revolutionen om 14 dage?". L: "Det tror jeg ikke nødvendigvis, de kan..."

a *cupful*² – fordi en kun mindre del af det gennemarbejdede stof lagres som viden/indsigt, der kan bygges videre på. Spørgsmålet må derfor være, hvad der kan siges at ligge til grund herfor? I artiklen fremhæver jeg tre eksempler på aspekter, som kan siges at optræde som symptomer på hukommelsesproblematikken.

Læse – hvad, hvordan, hvorfor?

Det første omhandler elevernes ofte manglende læsefærdigheder og deraf svage læsestrategier i faget, hvilket lader til at gøre det svært for mange at gennemskue, hvordan de skal læse, og hvad formålet eller meningen med det, de læser, egentlig er (fx lektier). Det har overrasket mig, at en uforholdsvist stor andel af de fem klassers elever åbenlyst vedkender sig aldrig eller sjældent at læse til timerne, ligesom også mange af dem, som faktisk læser deres lektier, ikke forstår, hvad de læser. Flere af eleverne har i interviews givet

udtryk for tvivl i forhold til, hvad det vil sige at læse lektier; har man læst lektier, når øjnene har fulgt ordene på papiret, mens tankerne var et andet sted? Læser man lektier for at forstå eller for at kunne udenad? Og i så fald hvad er da det vigtige at kunne – med henblik på hvad?

(...)

H: "Har I lektier for til alle timerne?"

E6: "Stort set"

H: "Læser I lektier derhjemme?"

E1, E2, E4, E5, E6: [I munden på hinanden]"Nej"

E2: "...ikke særlig tit..."

H: "...men hvorfor læser I ikke...?"

E1: "...når man kigger i den der bog og det står så tæt..."

E2: "... jeg læser som regel halvdelen af det...men så finder hun [lærer] på at give os ti sider for og så...jeg kan ikke overskue det..."

H: "Så ti sider er for meget?"

² Oversat betegnelse brugt af Gustave Flaubert.

E4: "Altså historielektier er svære at læse, fordi der er mange navne og årstal og..."

E5: "... den ene mand var fra det land og den anden mand var fra et andet land, og hvem var de, og hvem var de i konflikt med..."

E6: "Jeg synes, det er svært... de bruger alle mulige mærkelige ord."

E2: "Problemet for mig er, at skal jeg læse ti sider, er jeg nødt til at skrive megamange noter... jeg kan ikke huske, hvad jeg har læst efter fem minutter..."

E5: "... jeg har samme problem..."

E4: "Og selvom man så bruger lang tid på at tage gode noter derhjemme, er det jo ikke sikkert, at man kommer til at fyre guld Kornene af dagen efter..."

H: "... men er det det, der er meningen...at man skal fyre guld Kornene af dagen efter?"

E3: "Det er i hvert fald godt for den mundtlige karakter."

I en anden gruppe:

(...)

H: "Hvordan læste I artiklen?"

E6: "Altså da vi læste den, læste jeg det her og det her [peger på to spalter i en artikel]... jeg læser aldrig helt færdig."

H: "Er det fordi, du ikke kan nå det?"

E6: "Nej, men hvis jeg keder mig herfra og hertil, så har jeg alligevel ikke læst det, eller mine øjne har bare kørt hen over ordene et stykke tid... så læser jeg herfra og hertil, så keder det mig og så starter jeg herfra igen..." [peger på næste afsnits begyndelse]

E1: "Ja man springer bare til en ny overskrift for så har man ligesom fået et par ord med..."

(...)

Ud fra en psykologisk tilgang kan *tænkning* betragtes ganske pragmatisk som en ligeså natur-

lig ting som det at trække vejret. Tænkning er i den forståelse en konstant forekommende og kontinuerlig bevidsthedsoperation, der drives af fantasi, forestillinger og påvirkninger udefra/fra omgivelserne. Tænkningens karakter kan dog variere og afhænger bl.a. af, at en række generelle forudsætninger er til stede. Forudsætninger som angår de sociale kontekster og ikke mindst den menneskelige italesættelse af *tænkning*.³ Hukommelse kan denne optik benævnes "tænkningens fortid" og har dermed til formål at bringe mening til nutiden.⁴ I den sammenhæng er det naturligt ikke at kunne huske alt, tværtimod huskes oftest kun det, som vi finder relevant eller meningsfyldt. Det kan derfor være vanskeligt at huske noget, som andre har planlagt, hvis det ikke samtidig fremhæves, hvad meningen med det er. Det stiller selvfølgelig læreren i et dilemma, fordi vedkommende planlægger det meste af indholdet i timerne, og er svaret så blot at lade elevernes navlepillerniveau afgøre, hvad historietimerne skal indeholde for at højne chancen for, at de oplever mening/relevans med det, de læser og dermed så husker?

Næppe. Hvis man antager, at den teoretiske beskrivelse ovenfor vedr. det sociales betydning for oplevelsen af relevans gør sig gældende i praksis, så ligger der andet og mere bag elevernes udtalelser. Umiddelbart tyder det på, ud fra citaterne ovenfor, at faget, hvad angår lektier, nedprioriteres på baggrund af forskellige sondringer, der angår opfattelsen af teksternes sværhedsgrader: De er mættede med oplysninger, kræver stort tidsforbrug og læseevner – og måske vigtigst af alt – overskud. Det interessante er dog, at elevernes opfattelse af historie, ikke nødvendigvis afspejler holdningen til andre fag. Således accepterer de fx, at matematik er "kedeligt". Her anerkender de tilsyneladende, at progression i faget sker på baggrund af, at visse regneregler

³ Smith, 2008, p. 55.

⁴ Smith, 2008, p. 56. Og udover hukommelse også forståelse og læring.

læres udenad. Historie skal derimod ofte være relevant i betydningen "ikke-kedsommeligt" eller "underholdende", hvis læreren vil undgå, at der logges af.

Gode noter, gode guldkorn

Et andet symptom omhandler notatteknik og lærerens rolle i forhold til elevernes udbytte i faget:

(...)

E1: "Enten skal jeg høre, hvad hun siger og formulere det, som jeg selv vil have det, eller også skal jeg skrive det ned, som hun skriver på tavlen. Jeg kan ikke begge dele på én gang og nogle gange, når jeg så lytter, så mister jeg mange ting undervejs, og hvis jeg skriver det, som hun skriver på tavlen, så forstår jeg det ikke, når jeg senere finder det frem."

E3: "Den tavleundervisning som X har lavet, har måske ikke været den allerbedste... du kan ikke tage det lige fra tavlen og så ned på papiret... det er mere sådan i overskrifter... vi skal selv kunne huske det, som er blevet sagt. (...) Hvis man er den gode elev, der kan nå at skrive alt det ned, som hun siger, så tror jeg, man får rigtig meget ud af timerne... det er meget relevant det, som hun siger, og meget af det kan vi bruge til eksamen." (...)

Lærerens rolle i hvad angår mundtlig såvel som skriftlig sprogbrug bliver her fremhævet. De to elever identificerer sig med klassens mindre stærke elever som en måde at forklare, hvorfor de har svært ved at nå at følge med til både at lytte efter, hvad der siges i timerne og skrive notater. Min opfattelse overordnet set er dog, at det generelt er svært for eleverne at lytte og tage notater samtidig – de såkaldt svage elever synes dog at give hurtigere op. Lærernotater på tavlen/smartboard har derfor stor betydning for elevernes oplevelse af udbytte i faget. Hvad angår notatteknik i det hele taget, så bruger nogle elever deres bærbare

computere til at tage notater på, mens andre skriver i hånden på papir. Eleverne har forskellige forklaringer på, hvorfor de gør, som de gør. Forklaringer som afspejler, at der er gjort overvejelser over til- og fravalg af fx computeren som noteredskab, ligesom forklaringerne også afslører, at eleverne er særdeles opmærksomme på, hvad der lader til at virke for dem selv og dermed for deres læreprocesser i faget. Ligesom i citaterne fra de to elever ovenstående, beklager også andre sig over, at arbejdsbyrden og stofmængden i faget gennem de tre år ikke nødvendigvis står mål med udbyttet, hvad angår notater. Simpelt hen fordi det har været svært at følge med tempoet. Således fortæller et par 3.g.-elever:

(...)

E1: "Vi har ikke særlig meget skrevet ned i historie..."

E2: "... nej det har vi godt nok ikke... det er godt vi har 24 timer..."

[De andre i gruppen giver udtryk for at være enige, de nikker.]

E3: "Hvis man gerne vil have noter, så kunne man jo bare selv skrive dem, mens man læser derhjemme."

E2: "Ja, men det er jo også rart at have lærerens syn på det (...) og det er ikke altid, man lige får... det rigtige ned på papir."

E4: "Hun siger en masse guldkorn på klassen, men man får aldrig rigtig skrevet noget ned, fordi det går for stærkt."

(...)

Læreren tildeles dermed (af eleverne) en betydningsfuld rolle, når det drejer sig om strategier for identificering af, hvad der er vigtigt. Han eller hun er på den måde nøglen til guldkornene og dermed hemmeligheden bag det at mestre faget. Umiddelbart er det vel ingen nyhed, men at dømme ud fra lærernes egne udtalelser drukner disse didaktiske problemstillinger ofte i forskellige forhold, der angår tids- og arbejdspress i øvrigt.

Når højteknologi tager overhånd – det manglende pædagogiske greb

Sidste symptom på elevernes vanskeligheder vedr. hukommelse og meningskondensering i faget skal findes indirekte i it og internettets – hvad jeg vil kalde – forstyrrende, manglende, fejldefinerede eller misforståede rolle som et partout-gode i undervisningen. Hvor jeg i mine samtaler med lærerne oplever en vis bekymring, men også frustration over manglende handling og pædagogiske tiltag i forhold til særligt elevernes misbrug af internettet, så har eleverne til gengæld klare holdninger, der viser på fineste vis, at betydningen af eleven som didaktiker ikke må undervurderes:

(...)

E3: "Vi må jo erkende, at Facebook er en kæmpelempe i vores..."

E4: "... generation..."

E3: "... og det skal der laves et eller andet ved, og det kommer der også på et tidspunkt, er jeg sikker

på, for det er jo skidt for det danske samfund og den videre historie, at vi sidder og..."

E5: "... altså der mangler en skelnen mellem it og internet..."

H: "Er det nogensinde blevet diskuteret, hvordan I bruger internettet?"

E2: "Jeg tror ikke, lærerne er klar over, hvor meget det egentlig fylder i timerne... især ikke de gamle... de ved ikke, hvad Facebook er, hvordan man bruger det eller hvor meget tid der går med det."

E1: "Det er sgu svært ikke at logge på... det bør tages fra os."

E2: "Altså hvis man lige logger på og der sker et eller andet interessant, så er man bare besat af det... som en stor nyhed, man bare skal læse..."

H: "Og det kan man ikke vente med til bagefter?"

E2: "Nej... man skal være...den første der ved det...man skal være opdateret."

(...)

"... den ene mand var fra det land og den anden mand var fra et andet land, og hvem var de, og hvem var de i konflikt med..."

I løbet af mine klasserumsbesøg har jeg været tilskuer til alt fra gaming, tøjshopping og musiklytten til Facebook, You Tube, chats og film-kiggeri – alt imens velforberedte og engagerede lærere har kæmpet løs på den anden side af laptop-skærmene. Flere elever på tværs af klasseårgangene påpeger, hvor respektløs en opførsel det egentlig er over for læreren, men også hvor vanskeligt det er ikke at lade sig lokke. De efterlyser derfor, at der bliver taget hånd om problemet på en fornuftig vis.

Der venter således en påkrævet, men udfordrende opgave, når det handler om at få defineret en ny pædagogik, der både kan rumme udfordringen fra og fordelene ved moderne teknologi samtidig med, at eleverne også anerkender fagets relevans for en større sammenhæng end blot det at få en "baggrundsviden".

De tre fremhævede "symptomer" i artiklen er blot et udpluk af eksempler på aspekter i de historietimer, jeg har fulgt uge efter uge siden oktober sidste år. Mange vil sikkert kunne nikke genkendende til nogle af beskrivelserne, men også tænke om ikke det er en velreduceret gengivelse af praksis. Det skal pointeres, at jeg også har været vidne til masser af positive tiltag og engagerede læreres og elevers måder at gribe faget an. Ikke desto mindre ser jeg nogle problemstillinger, som bør besvares og slår derfor her tonen an til et kommende arbejde med, hvad historiedidaktisk tænkning kan siges at omhandle i 2010'erne og hvorledes det bør formuleres for at kunne rumme de udfordringer, som historiefagets praksis også præges af. Forsættelse følger derfor.

Til Historiana-seminar i Istanbul

I slutningen af januar forlod jeg det vinterkolde Danmark i nogle dage for at deltage i det andet Historiana seminar i Istanbul, som repræsentant for Historielærerforeningen. Historiana er et projekt under EUROCLIO, som går ud på at udvikle et fælleseuropæisk, webbaseret undervisningsmateriale. Materialet skal bygges op omkring nogle temaer. Det første, som var i fokus på det seminar jeg deltog i, handlede om migration: "People on the move". Det næste tema vil blive "Rights and Responsibilities", og der ud over er der planer om temaer om "Life and Leisure", "Work and Technology", "Conflict and Cooperation" og "Ideas and Ideologies".

Historiana kan til en vis grad ses som et alternativ til de (fejlslagne) forsøg, der i 1990'erne blev gjort på at udvikle en fælleseuropæisk historiegrundbog. Resultatet blev et tandløst kompromis som ingen i grunden kunne være tilfreds med. Ideen med Historiana er at udvikle et kildebaseret, interaktivt, webbaseret materiale med fokus på *multiperspectivity*. Ud over fremstillings- og kildematerialet vil Historiana indeholde forslag til forløb, *online learning activities*, *webquests* og meget andet. Man kan følge projektet på www.historiana.eu. Efter planen skal materialet til "People on the move" være tilgængeligt fra august.

Udviklingen af materialet koordineres af et Editing Team under ledelse af Robert Strandling fra University of Edinburgh. Til hvert tema er der en række bidragydere fra hele Europa. Til "People on the move" bidrog bl.a. Agnete Holst Andersen og Benny Christensen fra Danmark – (henholdsvis forhenværende forkvinde for og medlem af bestyrelsen af Historielærerforeningen). Hvert tema kommer til at bestå af en række case studies. Agnetes og Bennys bidrag er et case study om immigration til Danmark fra 1960'erne og frem.

I den forbindelse ledede Benny en spændende workshop på seminaret om "Classrooms on the Move – Learning Strategies on the Topic of Migration". Chris Rowe (som også holdt oplæg på Historielærerforeningens sidste generalforsamlingskursus) præsenterede sit case study om deportationen af sudetertyskere fra Tjekkosllovakiet efter 2. verdenskrig.

Seminaret i Istanbul var dels for bidragydere dels for almindelige deltagere, der som undertegnede blot er interesserede i projektet. De to grupper var nogle gange samlet, og mødtes nogle gange hver for sig. Der ud over var der sideløbende et EUROCLIO-seminar for tyrkiske historielærere, som vi også var sammen med ind i mellem. Til den sidste type møder var der tyrkisk-engelsk simultantolkning via hovedtelefoner, så man kunne føle sig meget betydningsfuld. I seminaret deltog også en række ildsjæle fra EUROCLIOs sekretariat med Joke van der Leeuw-Roord i spidsen.

Historiana-materialet er engelsksproget, og det kan selvfølgelig begrænse dets anvendelighed. Jeg rejste problemet på seminaret, men de øvrige deltagere var tilsyneladende ikke så bekymrede som jeg, (og vores elever er vel mindst ligeså gode til engelsk som andre europæiske unge). Manana fra Georgien, som selv var begyndt på at lære engelsk for et halvt år siden, mente at sproget kunne være et problem for lærerne i Georgien, men ikke for eleverne. De havde jo haft engelsk i skolen!

Jeg synes, det var utroligt spændende at deltage i seminaret – ikke mindst at møde engagerede historielærere fra hele Europa som Tiitu fra Estland, Miguel fra Portugal, Ivar fra Island og Peter fra Storbritannien. Som dansk historielærer har man bestemt noget at bidrage med i sådanne sammenhænge, men samtidig er mødet med

andre undervisningstraditioner en udmærket vaccination mod overdreven national selvfedme. Mindre problemer på vejen blev overvundet. F.eks. havde jeg i jagten på en billig flybillet overset, at jeg ville ankomme til den forkerte verdensdel, og derfor skulle tilbringe 2½ time i en taxa for at komme frem til det sted, hvor seminaret skulle afholdes. Jeg fik ikke set så meget af Istanbul, som jeg havde håbet, men et kig ind i Hagia Sophia blev det da til.

Jeg kan varmt anbefale andre at deltage i fremtidige Historiana-seminarer. Alle har mulighed for

at få udgifterne dækket via tilskud fra Comenius. Det er en smule bureaukratisk, og der skal søges i god tid, men det kan lade sig gøre. (Se <http://www.iu.dk/programmer-og-tilskud>). De næste Historiana-seminarer foregår i juli i Riga og i oktober i Fehérvárcsurgó (Ungarn), men her er det desværre allerede for sent at søge Comenius-tilskud. Hold øje med fremtidige seminarer på EMU'en (<http://www.emu.dk/gym/fag/hi/efterudd/historiana.html>), på kursusoversigten i Noter eller på www.historiana.eu.

Konference om partnerskab mellem museer og undervisningsinstitutioner

Onsdag den 14. september 2011 afholder MUSKO (Museumsundervisning syd) i Odense en konference henvendt til både museums- og undervisningsverdenen om museumsundervisning i bred forstand under overskriften: Hvorfor tage skolen ud af skolen?

På programmet er bl.a.:

Professor Justin Dillon, Kings College, London:

Why use out-of-school-teaching as a part of in-school-teaching?

Professor Olga Dysthe, Universitetet i Bergen:

Hvordan kan undervisning på museer støtte børn og unges muligheder for at lære?

Lektor Merete Frøyland, Oslo Universitet:

Mange erfaringer i mange rum - undervisning i flere læringsarenaer.

Konferencen afsluttes med en paneldebat om betydningen af at arbejde med undervisning i andre rammer.

Det fulde program og tilmelding kan findes på www.musko.dk

Historielærerforening i Ghana?

I forbindelse med foreningens rejsekursus til Ghana i februar 2011, var der i samarbejde med The Historical Society in Ghana (: HSG) arrangeret et endags seminar under titlen "Our Shared Heritage and Culture".

Foruden deltagerne i rejsekurset, var også medlemmer af HSG og historielærere fra ghanesiske secondary schools, svarende cirka til vores gymnasier, blevet inviteret til seminaret og deltog i stort antal. Lærerne var, som udgangspunkt og officielt, universitetsuddannede, men på seminaret deltog også lærere der ingen faglig baggrund havde. Og den store interesse for seminaret, afspejledes bl.a. i at nogen af deltagerne havde rejst mere end 13 timer for at komme frem – det var længere tid end vi havde været undervejs!

Ud over flere interessante oplæg om Ghanas historie og historieformidling i Ghana og Danmark, var der arrangeret en række workshops, hvor diskussionerne bl.a. kom til at dreje sig om lærerplanerne og historieundervisningen i de to lande.

Vi hørte meget om det ghanesiske undervisningssystem, der langt hen af vejen er en rest fra kolonitiden således, at man i angelsaksisk tradition har et stramt curriculum, der terpes gennem testning. Det lød ikke til at faget var særligt populært... Samtidig hørte vi om Ghanas levende historietra-

dition og den store rolle fortiden anses for at spille for nutiden – det som i Ghana betegnes med det årtusind gamle udtryk Sankofa. Et begreb der til forveksling ligner vores historiebevidsthedsbegreb!

De ghanesiske lærere var meget overraskede over det danske uddannelsessystems langt friere former og om historieundervisningens mål og tilrettelæggelse.

En interessant udløber af dagens diskussioner blev, at ca. 20 ghanesiske lærere efter seminaret – og til langt ud på aftenen – startede etableringen af en ghanesisk historielærerforening! Der nedsattes en komité, som skal forberede en stiftende generalforsamling. I skrivende stund vides ikke hvor langt man er kommet med initiativet – men det bliver spændende at se hvorvidt det vil lykkes. Under alle omstændigheder var entusiasmen og viljen i høj grad til stede.

Så måske fik rejsekurset en uforudset og overraskende sideeffekt ...

Næste nummer af Noter vil indeholde et par interessante artikler om Ghanas historie.

Der er i forbindelse med kurset oprettet en omfattende side med materiale til brug for undervisningen i form af billeder, video mv. på www.ghana2011.dk

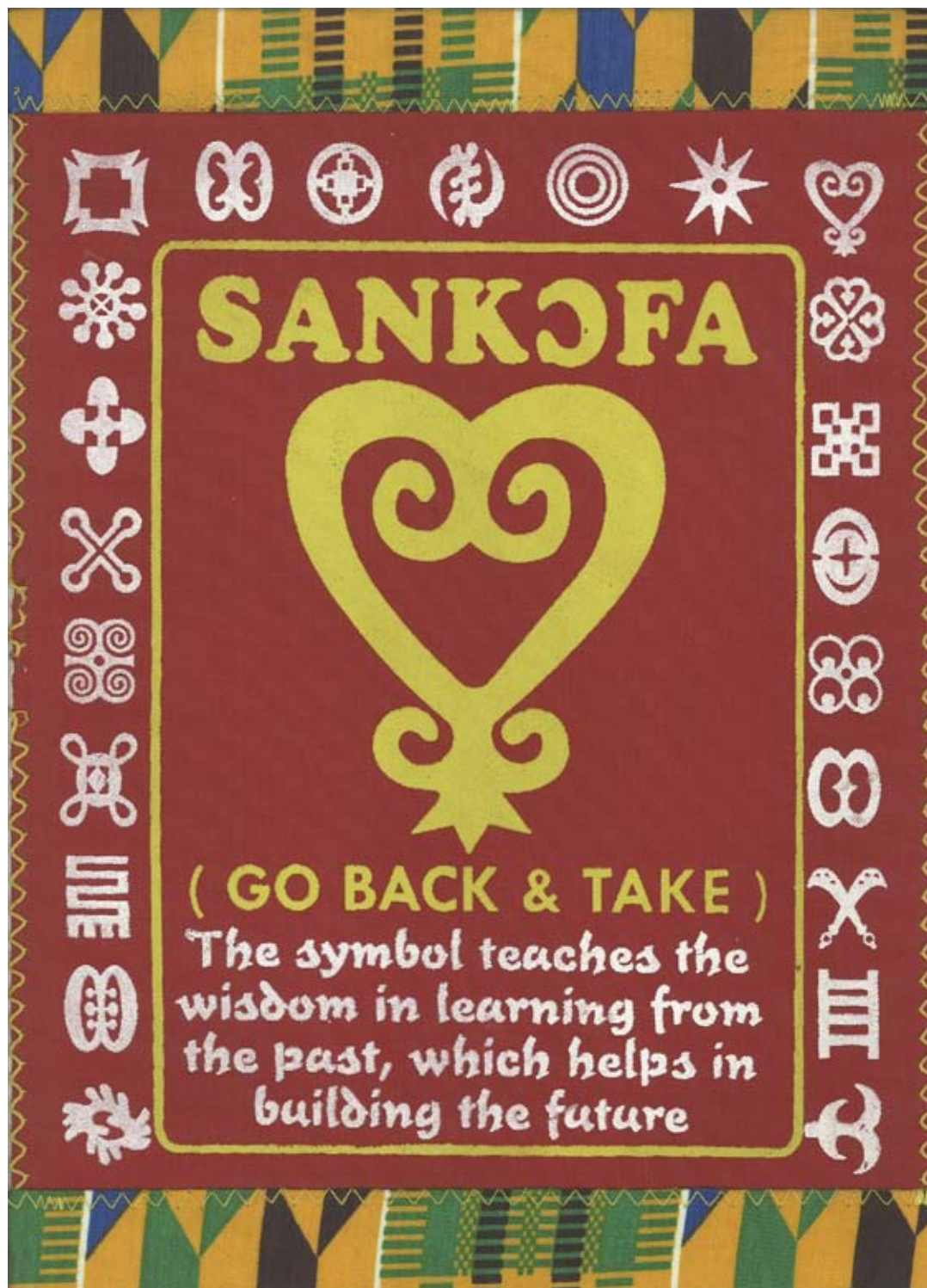

Foto: Christian Vollmond

Generalforsamlingskursus — Middelalderen på tværs

d. 10-11. november 2011 på Odense Katedralskole

Program:

Torsdag d. 10/11-2011

kl. 10.00 Velkomst ved historielærerforeningen - Jenny Strid

kl. 10.00 til 11.30 Professor Dr. phil Helge Kragh "Middelalderens verdensbillede"

Frokost

Kl. 12.30 Fagkonsulent Lene Jeppesen orienterer

kl. 13.00 til 14.30 Lektor Ph.d. Kim Esmark "Danmark i Europas middelalder"

Kaffepause

kl. 15.00 til 16.30 Lektor Hans Jørgen Frederiksen "Billedparadigmer i Middelalderen"

kl. 17.45 Middag på Hotel Plaza

Kl. 19.30 Generalforsamling på Odense Katedralskole

Fredag d. 11/11-2011

Kl. 9.00 til 10.30 Katolicismen og middelaldermennesket

Kaffepause

Kl. 10.45 til 12.15 Museumsinspektør Ph.d. Janus Møller Jensen

"Den arabiske verdens påvirkning af Europa i Middelalderen"

Frokost

Kl. 13.00 til 14.30 Lektor Anne Okkels Olsen "Middelalderen i undervisningen"

Kl. 14.30 afslutning og evaluering

STED:

Kurset forgår på Odense Katedralskole, Jernbanegade 34, 5000 Odense C.

Indkvartering på Hotel Plaza, Østre Stationsvej 24, 5000 Odense C.

Stederne ligger lige ved siden af hinanden og 2. min fra Odense banegården.

PRIS: 1700 kr. for kursus, forplejning, hotel.

1000 kr. for kursus uden hotel overnatning.

Generalforsamlingen er gratis - men ønskes deltagelse i middag inden kræves tilmelding.

Al tilmelding til Kim Danielsen på 2xlektor@gmail.com senest 1. september 2011. Husk at angive om du har brug for hotelovernatning.

Nyt fra EMU

Der er sket en del på EMU'en siden sidst:

Foreningen har i samarbejde med fysik lavet 5 forslag til brug for SRP, AT eller flerfaglige forløb om telegrafen, røntgenstråling, bombefly under 2. verdenskrig, elektrificeringen af København og langbuen, som alle kan ses på <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/hisfys.html> Alle forslag ligger komplet med materialer, øvelser samt forslag til opgaveformuleringer.

Forslag til undervisningsforløb kan findes fra <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/forloeb.html> og her ligger materialer til 19 forskellige forløb, der spreder sig over tid og emner.

Fagkonsulentens Klumme fra maj drejer sig denne gang om eksamen og er et svar på et brev fra kolleger fra Viborg - se <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/uvm/fagkonsulent.html>

På Internationalt udvalg <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/foreningen/inudvalg.html> vil man kunne følge med i seneste nyt fra EUROCLIO – den internationale historielærereforening. Alle nyheder downloades herfra i en særlig boks i højre spalte og man skal være særligt opmærksom på de kurser, der udbydes samt tidsfrister for ansøgninger om støtte hos CIRIUS (kurserne er gratis for deltagerne). For eksempel holdes

næste års interessante generalforsamlingskursus i Antalya, Tyrkiet, i marts 2012 og her er ansøgningsfristen i september 2011.

Region Syddjylland havde i marts et interessant kursus om Kongernes Jelling og ppt fra oplæg herfra kan ses på <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/vikinghavhingst.html>

Til sidst vil jeg henlede opmærksomheden på foreningens mange gode og interessante kurser. På <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/efterudd/fukurser.html> findes en opdateret oversigt over kurser arrangeret af foreningen og regionerne.

Endelig skal det siges at materialer modtages med tak – og man kan også aflevere anonymt hvis det er et problem. Materialerne behøver ikke være i forgyldte rammer – meget mindre kan gøre det!

For de, der abonnerer på det gratis nyhedsbrev (tilmeld dig fra linket på forsiden – det er nemt og gratis), er alt dette ikke nyheder. Der skal endnu en gang lyde en opfordring til at tilmelde sig nyhedsbrevet.

Husk at melde ændring af adresse eller nyt ansættelsessted til sekretariatet. Skriv til:

Klaus Bjerre, Norsgade 19, 8000 Århus C eller

historielaerer@gmail.com

Anmeldelser

Et vellykket koncept

MERETE MØLLER OLESEN & CHRISTIAN VOLLMOND: *"Overblik & Sammenhæng"*. Gylvendal 2011, 146 sider, rigt ill.. 246 kr. inkl. moms.

Bogen tager direkte sigte på det obligatoriske forløb i 1g "overblik og sammenhæng" mellem fagene dansk og historie. Der er på den vis tale om en bunden opgave. Helt i reformens ånd er fordybelse en ret ukendt størrelse, der dog heldigvis stikker sin bukkefod frem både hist og pist. Der er tale om flere niveauer i bogen. I et kapitel opdelt forløb over godt 1000 år får vi med bred pensel overblikket. I en så komprimeret fremstilling kan man altid og med stor ret pege på det undladte. Med endnu større ret kan man i den foreliggende udgivelse pege på, at projektet er lykkedes. De afhuggede hæle og tæer kan lærerne så have i en brokkasse, hvorfra de i fornødent omfang kan hentes frem som supplement. Man vil faktisk kunne lave et yderst meningsfuldt forløb ud fra det foreliggende materiale med indflettede arbejdsopgaver. Den tilhørende hjemmeside rummer en god del af det, man måtte have i brokkassen.

Til hvert af de 8 kapitler hører nogle få og stort set særdeles velvalgte tekster, der sammen med hjemmesiden leverer det fornødne til meningsfulde og perspektivholdige besvarelser af opgaverne. Tekst- eller kildesiden af bogen rummer gode tekster med henblik på disse besvarelser. Der er imidlertid ikke så meget uortodokst stof;

men det rammer fint modtagergruppen – 1g. Har man været så heldig at få en interesseret og måske endda vidende klasse, er der god hjælp at hente på hjemmesiden.

Blandt brokkassens hæle og tæer er f.eks. i afsnittet om "Karen Blixen og eksistentialismen" bare en kort omtale af Søren Kierkegaard. Måske kunne man have sneget et par yderligere navne ind på tidens andre forfattere. Men det er imidlertid bogens stil at skære ind til benet og så lægge det ud fra konceptet nødvendigeste til.

Sådan kan man selvfølgelig mange steder være pernittengrynet. Omtalen af provisorietiden (s. 66) kunne således have været knyttet sammen med omtalen på samme side af skytte- og gymnastikforeningernes opblomstring. Man kan også indvende, at oversigten på s. 5 over danske besiddelser gennem tiderne ikke skelner mellem egentlige danske besiddelser og den danske konges besiddelser i hans egenskab af f.eks. tysk hertug. Men sådan er der så meget, og det rokker ikke ved det gode helhedsindtryk.

Bogen tager sin begyndelse i vikingetiden, og så går det derudad. Efter 59 sider er vi fremme ved industrialiseringen. Herefter sættes tempoet ned. Det er en fornuftig disponering, som nogle historielærere måske kunne have ønsket sig lidt anderledes.

Der er fine muligheder for senere i gymnasieforløbet at tage afsæt til lidt mere dydbebørende eller perspektiverende forløb f.eks. i samarbejde med andre fag. I den forstand er bogen heldigvis tværeller fællesfaglig langt ud over grundkonceptet. Der skal ydes en indledende indsats for at guide

eleverne igennem bogens niveauer inkl. hjemmesiden, men det vil lønne sig i det efterfølgende arbejde. Eleverne vil i passende omfang kunne være selvhjulpne.

De fremstillende dele af bogen er skrevet i et klart og ukrukket sprog. Enkelte sætninger er dog for lange og for informationsmættede til målgruppen. Der er ingen nævneværdige brist i korrekturen på bogen, der i det hele taget forekommer meget gennearbejdet. Arbejdsopgaverne er særdeles brugbare. I det hele taget er der en del at glæde sig over. Det gælder også billedsiden. Skønt noget forudsigelige er billederne velvalgte og gode i gengivelsen. Det er nu en gang lettest at lave billedanalyse på billeder, der ikke er beskåret eller på anden vis sjustet gengivet.

Der er et rimeligt, men noget kortfattet register. Der hører ikke nogen litteraturliste med til bogen; men dels rummer en sådan en indbygget forældelse, dels kompenserer hjemmesiden langt hen på udmærket vis. Så må man bare håbe på, at den bliver ajourført i nødvendigt omfang.

Det er en helstøbt og meget anvendelig udgivelse, som forfattere og forlag skal have tak og påskønnelse for.

Martin Salmonsén

Kildesamling til ks.

SOFIE REIMICK, LENE MADSEN, CHRISTINA BLACH HANSEN & PER-NILLE BØDKER FRANK:
"Kultur og Samfund.
Materialesamling til kultur- og samfundsfaggruppen på hf," Systime 2011, 272 sider, 190 kr. uden moms.

I 2009 udsendte de fire forfattere, der er cand.

mag i henholdsvis historie/religion, religion/filosofi/dansk, samfundsfag/matematik og religion/samfundsfag en grundbog til ks med samme titel ("Kultur og Samfund"). Den fik en pæn modtagelse og blev af Anne Melillo anmeldt i *Noter* (nr. 181 juni 2009). Foruden det tværfaglige samarbejde og de enkelte fags metoder er der i grundbogen forslag til flere fællesfaglige emner som f.eks. "Det gode Samfund".

Nu foreligger der så en materialesamling, der faktisk er ca. 30 sider længere end grundbogen. Samlingen er centreret om yderligere 4 emner: familien, velfærdsstaten, kulturmødet og Kina. Hvert afsnit er bygget op således, at der først er en kort og meget relevant introduktion om lange linjer i emnet, hvorefter følger korte introduktioner til lærerne i de tre fag samt en fællesfaglig introduktion. Disse afsnit er meget vigtige og giver på god måde den enkelte lærer mulighed for dels at tilrettelægge det særfaglige, som vi vel alle brænder mest for, og det fællesfaglige, og her er det muligt, især hvis man kun har ét af fagene, at få en endnu bedre forståelse for de andre fag. Som en særlig service er der skrevet ned, hvilke dele af kernetoffet de enkelte emner rummer. Lad mig sige det klart: her er gjort et stort stykke arbejde, som bogens brugere kan nyde godt af. Det kan undre, at b-niveaufaget, historie, kun er repræsenteret ved én af forfatterne, mens de to c-niveaufag ved to (samfundsfag) og tre (religion), men det skal der næppe lægges for meget i.

Hoveddelen af bogen består naturligvis af en række tekster og billeder samt tabeller/grafar til belysning af det pågældende emne, og da der er ca. 40 kilder til hvert afsnit, er der rigeligt at tage af, ligesom såvel det enkelte fag som det tværfaglige aspekt belyses. Undervejs er der øvelser til nogle af afsnittene.

Materialesamlingen er bygget meget systematisk op. Som eksempel kan nævnes, at afsnittet om

familien er delt op i det traditionelle samfund, det moderne samfund og det senmoderne samfund, og disse tre afsnit er yderligere inddelt i ægteskab og kønsroller, opdragelse og børn. Som historielærer kommer man umiddelbart til at tænke på en udvidelse og modernisering af Annette Faye Jacobsen & Anne Løkkes *Familieliv i Danmark*.

Velfærdsstaten er klart et meget relevant emne i ks. Det er ikke svært at se, hvor historie og samfundsfag findes, og religionsaspektet kommer ind i et ofte overset forhold: velfærdsstatens kristne grundlag og begrebet næstekærlighed. De historiske kilder er dels de uomgængelige om Kanslergadeforliget, socialdemokratiske fingeraftryk og holdninger til velfærdsstaten fra såvel rød som blå blok. Her er Søren Pinds 10 teser fra 2003 særligt interessante, for de blev straks skudt ned af Anders Fogh-Rasmussen, men nu hvor Pind har fået større indflydelse som minister, er der her oplagte muligheder for dels at diskutere tesernes relevans og holdbarhed, dels at undersøge, om Søren Pind ligesom Anders Fogh (med minimalstaten) har ændret syn.

Afsnittet om kulturmødet er som ventet centreret om Danmarks og vestens møde med islam lige fra korstogene tid til vore dage. Særligt interessant er forskellige tolkninger af korstogene dengang og nu. Der er også lagt op til hede diskussioner om integration af muslimerne i Europa med bidrag fra både Søren Krarup, Francis Fukuyama og Tariq Ramadan.

Kina er et både stort og relevant emne. Den historiske del er især centreret om Mao og (kultur) revolutionen, og hvordan kineserne forholder sig til ham og revolutionen i dag. Kina og menneskerettighederne er naturligvis et særligt aspekt, ligesom det er relevant, bl.a. med udgangspunkt i Huntington (og kritik af samme) at diskutere Kinas rolle i verden i dag. Der kan umiddelbart savnes noget mere om det gamle Kinas meget relevante

historie, men det er der delvis rådet bod på i afsnittet om konfucianismen.

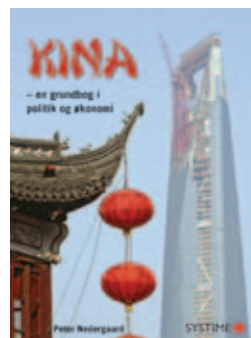
Bogen virker meget gennemarbejdet, og der er absolut meget at hente for ks-teamet. For at gøre det hele mere overskueligt er de enkelte afsnit rammet ind med forskellige farver, hvilket gør bogen let at arbejde med og slå op i også uden at bruge det fine stikordsregister. Jeg må desværre indrømme, at jeg frygter materialesamlingen kan virke overvældende på mange kursister. Hvad enten vi kan lide det eller ej, er det et stadigt stigende problem at få kursisterne til at læse blot få siders lektier. Nogle har taget konsekvensen heraf og forsøger at få klaret det hele i undervisningstiden. Selv har jeg for nylig været på et kursus med den paradoksale titel "lektiefri undervisning". Der er ingen tvivl om, at vi som ks-lærere (og HF-lærere generelt) står over for en stor udfordring med hensyn til lektielæsning, men heldigvis skal der stadigvæk arbejdes med tekster og billeder og tabeller til projekter og eksamen, så på et eller andet tidspunkt må lektielæsning og (hjemme) forberedelse øves. Her har ovenstående bog givet et meget fint bidrag til hjælp. På min skole har vi i forvejen grundbogen og har på forhånd købt et classesæt af materialesamlingen. De seneste år har vi arbejdet med Indien som emne. Denne nye bog kan være et argument for at gå over til Kina i stedet for. Bogen er i alle tilfælde et must i ks.

Kai Verner Nielsen

Riget på vej tilbage mod midten

PETER NEDERGAARD:

"Kina – en grundbog i politik og økonomi", Systime 2011, 184 sider, kr. 220,- ekskl. moms (som eBog: kr. 55,- ekskl. moms).

Med en vis ret kan man hævde at hovedreglen

i de sidste par tusinde års historie har været, at Kina har været toneangivende teknologisk, økonomisk, administrativt og på andre områder. De sidste par hundrede år har så været en undtagelse – en parentes som vi nu er på vej ud af. Under alle omstændigheder bliver det sværere og sværere at ignorere Kina og kineserne.

Det er mit indtryk, at der rundt omkring i skolernes bogdepoter findes en del materiale om Kinas historie, men at det i dag ikke kan bruges til så meget andet end at belyse kryptomaoistiske tendenser i lærerkorpsset tilbage i 1970'erne og 1980'erne. De seneste år er forlagene så gået i gang med at udgive bøger, der kan råde bod på dette.

Et eksempel her på er "Kina – en grundbog i politik og økonomi", der ifølge forlaget er beregnet til anvendelse i samfundsfag, historie og AT. Peter Nedergaard er professor i statskundskab ved Københavns Universitet. Han har udgivet en række udmærkede undervisningsbøger til samfundsfag – især om EU, som han ved rigtig meget om. Problemet er, at han ikke er ekspert i kinesiske forhold, og når han heller ikke har baggrund som underviser i gymnasieskolen, så kunne man stille spørgsmålstegn ved, om han er den rette til at skrive en bog som denne. Man kan i bogens noter følge med i, hvad forfatteren bygger på. Det er en forbilledlig praksis som alt for mange lærebøger ikke lever op til. I dette tilfælde styrker det dog ikke tilliden til fremstillingen. Bl.a. bliver www.leksikon.org benyttet flittigt, og det samme gør et amerikansk opslagsværk om "Comparative Politics".

Bogen lægger ud med et kort introduktionskapitel og går derefter videre med et kapitel om politik om økonomi i kejsertiden, hvor stabiliteten betones. Også i senere kapitler trækkes der tråde tilbage til en oprindelig kinesisk mentalitet, og det kommer til at fremstå som en uforklaret, uforan-

derlig essens, der bygger på civilisationsbegrebet i huntingtontsk aftapning.

I kapitlet om tiden mellem kejserdømme og folke-republik sporer man indflydelsen fra leksikon.org i den forholdsvis ukritiske fremstilling af Mao og KKP. De to næste kapitler dækker udviklingen fra 1949 og frem til i dag. Det er fristende at sige, at de 4 kronologisk opbyggede kapitler er "historie" og de sidste kapitler om det politiske system, det økonomiske system, danske virksomheder i Kina og kinesiske virksomhedsopkøb i Vesten er "samfundsfag". Problemet ved det er, at det bliver en sært amputeret historie, der kommer ud af det. Kapitlet om reformperioden bliver til sidst næsten bare biografier over ledende personer.

I kapitlet om det økonomiske system er det som om den intenderede læser er en virksomhedsleder der ønsker at etablere sig i Kina. Man får en del at vide om, hvad der henholdsvis fremmer og hæmmer produktiviteten i kinesiske virksomheder, men lektionen i *Corporate Responsibility* er hurtigt overstået. F.eks. nævnes migrantarbejdernes særlige vilkår og problemer ikke.

Der er nogle få kildetekster i bogen, f.eks. en om Marco Polo i Kina, men er det Marco Polos tekst eller er det ikke? Det fremgår ikke helt klart. En tekst af Mao om demokratisk centralisme bliver efterfølgende taget for pålydende i brødteksten. Jens-Peter Fage Madsen, Johnny Thiedecke og Henrik Bonne Larsen/Thorkil Smitt har på det seneste udgivet undervisningsbøger både om Kinas ældre og nyere historie. Jeg har ikke haft fingrene i nogen af dem, men som det fremgår af ovenstående anbefaler jeg, at man ikke investerer stort i Peter Nedergaards bog, men ser nærmere på de andre muligheder inden man går i gang med en formentlig tiltrængt fornyelse af skolens beholdning af materiale om Kinas historie.

David Kyng

Det gamle Kina og Japan

JOHNNY THIEDECKE:

"Det gamle Kina og Japan. Magt og Samfund". Forlaget Pantheon 2010, 136 sider, 185 kr. med moms.

Den myreflottige Johnny Thiedecke har udsendt endnu en bog. Som titlen antyder handler den om de to store, gamle og i dag så vigtige lande: den gigantiske stormagt, Kina, og den på den seneste hårdt plagede økonomiske sværvægter, Japan. Hver fylder halvdel af bogen, hvilket giver ca. 65 sider til begge lande.

Bogen er som tidligere bøger fra forfatterens hånd delt op i beskrivelse og redegørelse, en samling skriftlige kilder og mange flotte billeder. Kina-delen rummer dels en oversigt over Kinas historie fra oldtiden til 1858, hvilket vil sige, at såvel Opiumskrigen og Taiping-oprøret er med, dels et kapitel om magt og samfund og filosofi i det førkejserlige Kina. Konfucianismen får en fin beskrivelse og sættes ind i sin historiske sammenhæng. Et særligt stort kapitel er helliget fyrst Cheng, der som leder af riget Ch'in, i perioden 234-221 f. Kr. erobrede de andre lande og fik titlen *Shih Huang Ti* (den første kejser). Det er hans imponerende grav, man har fundet i Kina, med de utallige figurer af krigere i ler. Der er en spændende historiker, Sima Qian (omkring 100 f. Kr.), der har beskrevet kejseren og perioden, ligesom emnet er belyst med uddrag fra kinesiske, marxistiske historikere. Og så må vi ikke glemme, at det var i denne periode, den store mur blev påbegyndt. Der er nok at tage fat på i undervisningen. Afsnittet om Kina rundes af med omtale af vigtige film og operaer om denne stærkt omtalte kejser. Japan-afsnittet indledes med et stort kapitel om samfund, samuraier og religion i middelalderen.

Her introduceres begreber som *bushido* og naturligvis *samurai*. Kulturmøde og isolation – Japan under den europæiske kolonisation og Tokugawa-shogunatet 1543-1868 er titlen på næste kapitel. Herefter følger et kapitel om arven fra samuraierne, og der afsluttes med en gennemgang af de vigtigste samuraifilm af Japans store filmskaber, Kurosawa. For de af os, der husker bogen og filmserien *Shogun* og så den store Japan-udstilling i Brede i 1983 med efterfølgende undervisningsforløb, er der måske ikke så meget nyt at hente om Japans historie og kultur, men dels har vi alle brug for en ajourføring, dels har Thiedecke lettet arbejdet for os ved flittigt at have indsamlet brugbart materiale. For yngre lærere og de, der aldrig har arbejdet seriøst med Japans historie før, er bogen et must.

Der er et fint indeks, hvor man kan slå f.eks. "haiku-digte" og "Edo-perioden" op for Japans og "taoisme" og "jade" for Kinas vedkommende. Litteraturlisten rummer kun de bøger, hvorfra bogens kilder er taget, og det var ønskeligt med en egentlig (gerne kommenteret) litteraturliste delt op efter de to lande. Billederne er fremragende. Det er en lise for sjælen at sidde og studere dem, og det er uden undtagelse, så der er virkelig gjort noget ud af billedmaterialet.

Hvad kan bogen så bruges til? Der er ingen tvivl om, at den kan indgå i et tværfagligt samarbejde med f.eks. religion, dansk og mediefag, ligesom den kan stå alene i en historisk sammenhæng. Alene det vægtige kapitel om den første kinesiske kejser er velegnet til at introducere eller arbejde videre med historisk kildekritik, og mange elever vil finde det rart at arbejde med et så tilpas eksotisk emne, som det ikke kan tages for givet, at historielæreren på forhånd vil arbejde med. For nogle år siden udkom Bent Essinger & Ulrik Grubb: *"Amerika Amerika. To Verdener"* (1998), der gennemgik både Nordamerikas (USA's) og Latinamerikas historie. Ligesom det er godt at

sammenligne to ikke-europæiske områder, er der naturligvis intet til hinder for, at man kan nøjes med at arbejde med det ene af emnerne, hvis tiden ikke tillader mere. Og netop tiden (og gymnasireformens begrænsning af fagets tidsforbrug) kan være den største hindring for at bruge bogen.

Mange vil nok komme med indvendingen, at det er mere frugtbart og relevant at arbejde med "det moderne Kina" og i al fald "Kina efter Opiumskrigen (1840-1842) og "Meiji-restaurationen" (1868) eller Japan efter 2. verdenskrig. Bøger om disse emner er der i øvrigt ganske mange af på markedet. For så vidt er jeg ikke uenig i synspunktet, den begrænsede tid taget i betragtning, men omvendt er det godt at vise eleverne, at det er vigtigt at arbejde med den fjerne fortid for at forstå nutiden. Dette element præger i høj grad Thiedeckes bog, der får min absolutte anbefaling.

Kai Verner Nielsen

Historiens Janusansigt

NIELS KAYSER NIELSEN:

"Historiens forvandlinger – historiebrug fra monumenter til oplevelsesøkonomi". Aarhus Universitetsforlag 2010, 326 sider, 298 kr.

Et afgørende nybrud i de seneste par årtiers historieforskning har været den skærpede opmærksomhed på, hvordan historien bliver brugt til at forklare, legitimere og sælge alt muligt i den nutid, vi befinder os i. Historien har et Janus-ansigt, der peger både bagud og fremad. Denne dobbelthed og den brogede mangfoldighed, der udspringer af den, er emnet for Niels Kayser Nielsens seneste bog *Historiens forvandlinger*.

Med 2005-reformen blev et af de centrale faglige

mål "at *forholde sig metodisk-kritisk til eksempler på brug af historie*". Derfor er der al mulig grund til at interessere sig for *Niels Kayser Nielsens* bog – set fra en gymnasial historielærervinkel.

Historiens forvandlinger kan opfattes som en introducerende grundbog til disciplinen historiebrug. Som det hedder i forordet er der "på ingen måde tale om en komplet dækning", men "de håndplukkede nedslag" når nu ganske vidt omkring, og der vil være særdeles meget inspiration at hente for den historielærer, der både har brug for en faglig-metodisk terminologi og et righoldigt udvalg af eksempler. Det er på sin vis en meget akademisk bog med et meget stort forskningsbaseret vingefang, hvad de mange henvisninger bærer vidnesbyrd om. En omfattende forskning – ikke mindst skandinavisk, central- og østeuropæisk - er inddraget, og det letter absolut overskueligheden, at litteraturlisterne er knyttet til de enkelte kapitler.

Forfatteren kan godt lide de skarpe pointer og har en veludviklet iagttagelsesevne, når det gælder manifestationer af historiebrug. Det er underholdende, men måske også med en indbygget risiko for de lidt for hurtige domme. Et eksempel fra vor egen verden: i forbindelse med en omtale af historieundervisningens udvikling (s.243) hævder forfatteren lidt flot, at Socialdemokratiet og Det radikale Venstre har haft "problemformuleringsprivilegiet", senest manifesteret i 2005-reformen. Det bliver der ikke argumenteret nærmere for, og det vil vist også blive svært at finde sådanne argumenter. Reformen hviler som bekendt på et meget bredt politisk forlig, og hvis noget parti interesserede sig specielt for historiefaget i 2005, var det formentlig Dansk Folkeparti. Og går vi et skridt tilbage til den forrige reform i 1987, var det især den daværende undervisningsminister, Bertel Haarder, der svævede over vandene.

Bogens to indledende kapitler har en mere over-

ordnet karakter. Selve fænomenet historiebrug defineres og afgrænses, og her understreger *Niels Kayser Nielsen*, at den ikke-akademiske historiebrug må ofres betydelig opmærksomhed. Det skal ses i sammenhæng med en generel omlægning af forholdet mellem høj- og lavkultur, en "*afhierarkisering*" og en øget selvsikkerhed i hverdagskulturen. Samtidig er der sket en "*medialisering*" af historien, der må tages alvorligt – også når man underviser på gymnasialt niveau. Historiebrugen er både en individuel og en kollektiv proces, der sigter mod at skabe orden, legitimitet og identifikation. Denne brede, så at sige demokratiske tilgang til fænomenet historiebrug er en absolut styrke ved bogen, og her kan den praktiserende historielærer hente rigtig meget.

I en række tematiske kapitler udfolder forfatteren undersøgelser og diskussioner af historiebrugens brogede mangfoldighed fra den materialiserede historiebrug i f.eks. madkultur og byrum, herunder gadenavne, hen over den politiske brug og misbrug af historien til hverdagens ofte upåagtede historiebrug, bl.a. i markedsføring og reklamer. Musikkens centrale funktion som historisk argument behandles, og der sættes fokus på den moderne oplevelsesøkonomi, herunder de populære historiske computerspil.

Det omfattende eksempelmateriale placerer sig i et grænsefelt mellem historie og fag som litteratur, retorik, musik, billedkunst, arkitektur m.v. og indbyder dermed i høj grad til et tværfagligt samarbejde. I forbindelse med et afsluttende kapitel om erindring og glemsel – både individuelt og kollektivt – er der en fremragende analyse af den centraleuropæiske by Lvov som erindringssted. Den er næsten grydeklar til undervisningsbrug og vil efterlade et stærkt indtryk hos eleverne. En "aha-oplevelse" af Europa i 20. århundrede.

Historiens forvandlinger bærer præg af, at den primært er tænkt som en grundbog for historie-

studerende, men den kan med stort udbytte opfattes som en håndsækning til den praktiserende historielærer. Her er der faglig opdatering at hente. Formidlet af den kompetente historielærer vil bogens begrebsafklaring og de tematiserede analyser yde et kvalificeret bidrag til at styrke elevernes forståelse af sammenhængen mellem den svundne fortid og den "levende", nutids- og fremtidsrettede historie.

Knud Holck Andersen

Mindekultur

INGE ADRIANSEN:

"Erindringssteder i Danmark", Museum Tusulanums Forlag 2010, 514 sider, 475 kr.

Bogen er som udgangspunkt en udløber af et projekt, hvor Det Kulturhistoriske Centralregister, først med basis på Nationalmuseet og siden i Kulturarvsstyrelsen, registrerede mindesmærker og monumenter af mere end lokal betydning, i hele landet.

Derfor er bogens fokus altså fysiske erindringssteder, dvs. monumenter, mindesmærker og mødesteder. Det er altså ikke den betydeligt bredere forståelse af begrebet, der ellers ligger i Pierre Noras opfindelse og anvendelse heraf (*Les Lieux de mémoire*, 1984-1992), hvor også immaterielle erindringssteder medtænkes. Er man interesseret i også at læse om sådanne, må der henvises til Inge Adriansens tidligere værk om "Nationale symboler i det danske rige" (Museum Tusculanums forlag, 2003).

Bogen er en ordentlig moppedreng på over 500 sider og derfor ikke videre praktisk som turfører rundt i landet, om end man efter endt læsning får stor lyst til netop at rejse rundt og besøge og opleve nogle af de omtalte steder. Da der behandles

ca. 300 forskellige monumenter, mindesmærker og mødesteder er der nok at vælge imellem og da de geografisk er spredt over hele landet, vil der formentlig være et par stykker inden for overskuelige afstand for de fleste læsere.

Værket er gennemillustreret primært med fotografier af Per Bak Jensen, der giver bogen et fantastisk smukt og indbydende udseende. Mange af fotografierne fanger en nærmest mytisk tone i udtrykket, der passer fint sammen med emnet og det mytologiserende formål, der ligger bag den største gruppe af erindringssteder, nemlig dem som er opstillet i en fase, hvor erindringsstederne indgik i et større nationalt konstruktionsprojekt.

Værket er opbygget ud fra både nogle kronologiske (tidligt moderne) og tematiske (f.eks. personer, krige, territoriet, nationen) hensyn, men enhver valgt strukturering af stoffet vil medføre en hel række problemer, da mange af stederne kan og må forstås på flere måder, ligesom brugen af dem er ændret over tid. Et par eksempler på sådanne overvejelser kunne være, hvorvidt stederne skal forstås ud fra deres afsender eller snarere deres anvendelse? Og skal et mindesmærke over Frederik den 7. forstås som en hyldest til personen, monarkiet, demokratiet eller nationen?

Dette medfører dog også, at de samme steder optræder flere gange gennem bogen og der refereres kun sjældent til de andre steder i teksten. Dette rådes der kun delvist bod på i registeret, der er opdelt i hhv. et navne- og et stedregister - men det kan diskuteres om dette er nok. Hvordan kan man eks. finde alle de mange steder i bogen hvor Istedløven omtales?

Udover de ovenfor antydede temaer er der også viet et større afsnit til behandlingen af, hvad der er på spil når erindringssteder ødelægges og et kapitel med eksempler på personer og grupper, som har stået bag konstruktionen af erindringssteder.

Afslutningsvis samles trådene fra bogen og forfat-

teren sætter værket og forskningen ind i et bredere europæisk perspektiv. Her er der utroligt meget spændende at hente! Forfatteren kommer bl.a. med bud på baggrunden for nogle erindringssteders reaktualisering de seneste årtier og et bud på hvorfor der ikke i dag opsættes monumenter og mindesteder.

Jeg kunne personligt godt have tænkt mig at forfatteren havde uddybet opsamlingen på dette, hvor hun skriver at *"vi lever jo i en senmoderne tidsalder præget af forandringer, værdibrud og en kunstopfattelse, der ligger fjernt fra begreber som det monumentale og det narrative. Der vil givetvis fortsat foregå en dialog mellem nutid, fortid og fremtid i det offentlige rum, dog næppe i form af flere figurative monumenter, snarere udtrykt i skabelsen af nye typer erindringssteder"* - for hvad er disse nye typer?

Et par egne bud herpå kunne være den gule sløjfe (der skal symbolisere støtte til danske soldater) som et meget nutidigt og nyskabt erindringssted – der altså kører rundt som stikker i bagruden hos krigs- og militærpositive danskere. Et andet bud på en ny type erindringssted, kunne være de "memorial sites", der ofte erstatter afdødes personers hjemmeside på nettet, men disse er kun en subkulturel tiltrækning og er på den måde ikke en kommunikation i det offentlige rum, som ellers er karakteriserende for erindringssteder. Et sidste bud kunne være anvendelsen af graffiti i det offentlige rum, hvor bl.a. slaget på fælleden (og senere demonstrationer) og rydningen af Ungdomshuset indgår i indskrifterne og malerierne på væggene på Nørrebro.

Bogen kan på det varmeste anbefales til enhver historie interesseret person – og kan snildt i uddrag inddrages i undervisningen, hvis man skulle have lyst til en lidt alternativ vinkel på eks. et forløb om Danmarks historie.

Christian Vollmond

Ikke så død som man skulle tro!

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN: *"Stormen på København 1659, Et københavnsk og nationalt erindringssted gennem 350 år"*. Museum Tusculanums Forlag og Det Kongelige Bibliotek, 2011, 172 sider, 200 kr.

En kold nat mellem d. 10. og 11. februar 1659 blev den svenske kong Karl Gustavs stormløb mod København afvist af forsvarerne. Denne begivenhed er velkendt fra historiebøgerne, fra Stormbroen og -gade i København og ikke mindst fra fejringen af begivenheden i eftertiden. Og det er netop dette aspekt af "Stormen på København", som lektor Sebastian Olden-Jørgensen ved Københavns Universitet har valgt at undersøge.

Forfatteren tager udgangspunkt i den franske historiker Pierre Noras analyse af erindringssteder, hvor han skelner mellem erindring og historie:

"Erindring og historie: Lad os være bevidste om, at de så langt fra at være synonyme snarere er modsætninger. Erindringen er livet, altid båret af levende grupper og i kraft af dette i konstant udvikling, åben for dialektikken mellem at huske og glemme, ubevidst om sine successive deformationer, sårbar over for alle slags brug og manipulation, tilbøjelig til lange dvaleperioder og pludselige opvågninger. Historien er den altid problematiske og ufuldstændige rekonstruktion af det, som ikke er længere. Erindringen er noget altid aktuelt, et levende bånd til det evige nu; historien er en fremstilling af det forgangne." (s. 14-15)

Stormen på København er blevet erindret på meget forskellig vis gennem historien. I de første ca. 100 år blev begivenheden fejret som en

national helligdag, men det sluttede i 1766, da et kongeligt ægteskab med den svenske kronprins mindskede behovet for en så tydelig svenskfjendtlig manifestation. Fejringen af begivenheden var – med Noras udtryk – på vej ind i en dvaletilstand, men ved 200-året i 1859 vågnede erindringsstedet op på ny. Den stærke nationale og nationalliberale bølge kunne bruge begivenheden fra 1659 til at fremhæve betydningen af det nationale forsvar mod ydre fjender. Fejringen i 1859 beskriver Sebastian Olden-Jørgensen med et moderne udtryk som en slags "totalteater", hvor alt hvad der kunne krybe og gå af honoratiores, standspersoner, institutioner og foreninger blev mobiliseret. Kanonsalutter, optog gennem Københavns gader og store banketter i Casino og Ridehuset.

50 år senere i 1909 blev Stormen endnu engang fejret, men nu i en anden kontekst. Her blev det forsvarsvennerne, der gik ind for Københavns befæstning, der gav tonen an – og delte vandene. For nu var både den radikale og socialdemokratiske opposition ved at være træt af forsvarsvennernes ensidige anvendelse af jubilæet. Og Socialdemokratisk Oplysningsforening afholdt d. 11. februar et "antimilitaristisk Protestmøde mod Krigsrabalteret og Fæstningsbyggernes Reklame-Udnyttelse af Mindedagen" (s. 99). Striden mellem de forskellige tolkninger af begivenheden afspejlede sig også i debatten om en stor mindetavle med en buste af Frederik III, som de national-konservative kredse ønskede skulle opsættes på Københavns Rådhus. Men flertallet af radikale og socialdemokrater i Borgerrepræsentationen fik forhindret dette, og derfor findes mindetavlen i dag i Kongeporten på Christiansborg. "På grund af sin uheldige placering hører den nok til hovedstadens mindst kendte eller bemærkede mindesmærker", som forfatteren tørt konstaterer s. 107. Dermed var de store fejringer af begivenheden slut – men dog ikke helt. 300-året i 1959 blev knap nok bemærket, men i 2009 kom der igen liv i fejringen af Stormen på København, så erindrin-

gen var nu alligevel "ikke så død, som man skulle tro". Københavns bystyre afholdt en mindre mindehøjtidelighed på Vor Frue Plads, der ikke gav meget gny af sig. Historikerne mødtes på Københavns Bymuseum til lærde foredrag og diskussion, hvoraf nogle indlæg blev trykt i "København. Kultur og Historie, 2009". Men foran den omtalte mindetavle i Kongeporten på Christiansborg var Livgardens chef oberst Lasse Harkjær gæst ved Akademisk Skytteforenings kranseophængning, og han kunne i sin tale konstatere, at kampene i 1659 også har et budskab til en moderne verden: "Kamppladsen i dag er ikke Københavns volde, men kampen for vores frihed står i dag i Afghanistan Helmandprovins. I dag som for 350 år siden er der unge og ældre mennesker i dette land, der vil kæmpe for friheden – vores frihed. Det synes jeg vi kan være stolte over" (s. 125). Om oberstens ord står til troende er en helt anden sag, men den viser, hvorledes erindringen om Stormen på København stadig bliver brugt i den politiske diskussion og kamp – som i alle årene siden 1659. Bogen falder fint i tråd med Inge Adriansens monumentale værk om "Erindringssteder i Danmark" (2010) og anbefales varmt til alle, der interesserer sig for, hvordan historien er blevet brugt og tolket i Danmark de sidste 352 år.

Ulrik Grubb

En lille ny med ærværdige forældre

THORSTEN BORRING

OLSENT (ansv. red.),

TEMP – Tidsskrift for

historie, Nyt Selskab for Historie, Aarhus, 2010:

1, 229 sider, Abonnement 400,- årligt.

Det er vist ikke nogen hemmelighed længere, at det akademiske miljø i Danmark i disse år er udsat for en række nye udfordringer, som kommer til at have konsekvenser for forskningens praksis og de rammer, den skal leve under. Ny universitetslov, managementstyring og taxameterordninger er

blot en side af sagen, men inden for det historiske felt har de ny rammer betydet, at en række tidsskrifter er blevet nedlagt. Bortfaldet af portostøtten fra 2004 ryddede ud i en del af dem, men Videnskabsministeriets krav om, at danske forskere primært skal publicere deres artikler i særligt profilerede udenlandske tidsskrifter, har bremsset en del af tilgangen af seriøse artikler, og det kan nok ikke udelukkes, at dette har haft betydning for de redaktionelle ildsjæle, der har bestyret de forskellige tidsskrifter *con amore*.

Ser man på feltet for historiske tidsskrifter i Danmark i den brede optik har henholdsvis *Historisk Tidsskrift* og *Den Jyske Historiker* præget billedet. Det københavnske *Historisk Tidsskrift* har på godt og ondt stået for den meget traditionelle tilgang, hvor det århusianske *Den jyske Historiker* med sin tematiske opbygning af hvert nummer har haft et mere problemorienteret fokus. *Den Jyske* er netop et af de tidsskrifter, som er blevet ofre for de nye tider, men heldigvis er de gode kræfter fra det nu hedengangne blad gået sammen med det nedlagte tidsskrift *Historie* om en nye udgivelse ved navn *TEMP – Tidsskrift for Historie*.

TEMP (som ifølge redaktørerne står for TEMPera-ment og forhåbentlig ikke midlertidighed) bliver en blanding af det klassiske omnibusformat, hvor der ikke er sammenhæng mellem artiklerne, og en tematisk opbygget udgivelse, hvor alle bidrag knytter sig til det samme emne. Der vil komme to numre om året, der skiftevis har det ene eller det andet fokus. Derudover vil tidsskriftet også have både debat og anmeldelser.

Og hvad så med indholdet? Holder det standarten fra sine forgængere? Umiddelbart ser det første omnibusnummer meget lovende ud, hvor artiklerne spreder sig fra middelalder til i dag og indenfor politisk, kultur og økonomisk historie. Særligt skal Leon Jespersens artikel om luksuslovgivningen i 1500- og 1600-tallet fremhæves for sin grun-

dighed, og Søren Rønhedes debatindlæg om det dansknationale i historiebrug for en tydeliggørelse af diskrepansen mellem den faghistoriske tilgang til fortiden og dennes udvikling overfor den historiske bevidsthed, der bliver formidlet i medierne og kommer til at blive toneangivende i den brede offentlighed. En god start.

Hvad man kan frygte er, at *TEMP* i sine omnibus-udgivelser kommer til at minde for meget om *Historisk Tidsskrift*, nu hvor feltet for tidsskrifter er blevet noget indsnævret. Med forbehold for at det empiriske grundlag for en anmeldelse begrænser sig til et nummer, syntes der dog at være en vis forkærlighed for en bindestregshistorisk vægtning af artiklerne, der trækker i en anden retning. I skrivende stund er det første tema-nummer endnu ikke kommet ud, men med et emne, som bliver erindringshistorie og historiebrug, skal det nok blive interessant – også for gymnasielærere hvor denne tilgang bliver stadig mere efterspurgt og udbredt. Jeg vil i hvert fald godt spendere de årlige 400 kroner på, hvad der tegner til at blive en værdig arvtager for sine forgængere, og man må for tidsskriftets skyld, dets bidragsydere og alle os, der efterspørger vedkommende og interessant vinklet historieskrivning håbe, at det kan klare sig igennem de udfordringer, der præger det nutidige billede indenfor formidling af forskningsresultater.

Mads Blom

Kritik af den praktiske fornuft

IMMANUEL KANT:

"*Kritik af den praktiske fornuft*". Oversat af

Tom Bøgeskov, Det lille forlag 2011, 163 sider, 250 kr. (vejl.)

Den tyske filosof Immanuel Kant udsendte i en

ganske moden alder, fra han var 57 til han var 66, tre værker med en endnu i dag nærmest ikonisk status i filosofihistorien, nemlig sine tre kritikker: den erkendelsesteoretiske *Kritik af den rene fornuft* fra 1781, den æstetik-teoretiske *Kritik af dømmekraften*, 1790, og så tidsmæssigt imellem disse to den her anmeldte moralfilosofiske *Kritik af den praktiske fornuft* fra 1788 – altså 'dyden i midten', om man så vil -, som nu er kommet i en ny dansk udgave.

Kants meget produktive tid er altså anden halvdel af 1700-tallet, oplysningstiden, hvor borgerne i Europa og den ny verden i Amerika står i intensivt begreb med at frigøre sig fra alle ydre autoriteter. Og hans såkaldt *kategoriske imperativ* indgår da også i denne intention om at tænke alle fundamentaler, således også moralens, om igen. Dette kategoriske imperativ lyder: "Handl kun ifølge den maksime, ved hvilken du samtidig kan ville, at den bliver en almengyldig lov". Det er altså 'dig', der skal handle, og du skal således ikke på fundamentalistisk måde henholde dig til en guddoms bud. Og du skal handle ifølge denne morallov, som vel at mærke findes *i dig*, ikke uden for dig. Det kategoriske imperativ har på denne måde også kritisk adresse til verdslige, magtbetingede, fx enevældige, autoriteter. Kant er på den måde, trods sin egen protestantiske konfession, ikke nødvendigvis enig i den lutherske devise, at "den, Gud har givet et embede, har han også givet en forstand", eller i det ligeledes lutherske dogme om troskyldigt at "give kejseren, hvad kejserens er"; den enkelte borger har ikke bare ret, han/hun har simpelthen en moralsk *pligt* til selv at vurdere embedsindehaverens tale og handlinger på deres indhold af fornuft.

Det kategoriske imperativ betegner også et opgør med feudaltidens differentierede standsmoral, altså med sådan noget som det, at der skulle findes én moral for adelen, én anden for gejstligheden, én tredje for borgerne og én fjerde for

bønderne – en moralens orden, som var hierarkisk inddelt med privilegier for nogle, men ikke for andre stænder. Det kategoriske imperativ skal nemlig sikre en *almen og for alle lige moral*, det skal sikre, at individerne handler efter en 'almen-gyldig lov', ifølge naturvidenskabeligt forbillede. Kant og hans tid kalder altså på respekt for medmennesket og på selvrespekt; hos Kant selv udtrykkes dette nok mest frappant på denne måde: "Handl således, at du altid tillige behandler menneskeheden, såvel i din egen person som i enhver andens person, som mål, aldrig blot som middel". Der er altså ikke noget formål uden for det enkelte menneske, som står over dette, og som kan retfærdiggøre, at individet gøres til en ting, et objekt eller en brugsgenstand, at det transformeres til et instrument for angiveligt højere formål af den ene eller den anden karakter. Det enkelte menneske er væsentligt et *autonomt subjekt*, ikke et objekt, siger Kant.

Hvilken revolutionerende indvirkning har denne slags tanker ikke haft i Europa og Amerika for fx livegne eller stavnsbundne bønder og andre, der levede under slavelignende forhold, når disse tanker i en eller anden form af oplysningsmænd er blevet formidlet videre til disse mennesker – Kant selv har disse givetvis ikke læst, heller ikke, selv om de i øvrigt var i stand til at læse.

Man retter sig uvægerligt op, opbygget, når man læser Kants moralfilosofi, og man har en klar fornemmelse af, at det er ganske alment: Kants filosofi er stærkt medvirkende til, at menneskene historisk og i overført betydning rejser sig op og begynder at gå på to ben.

Kant er dog ikke let læst, heller ikke for fagfolk, og denne bog kræver sikkert oven i købet, at man bl.a. har et godt kendskab til hans første, erkendelsesteoretiske kritik, *Kritik af den rene fornuft*. Så at læse den her anmeldte bog i historietimerne i gymnasiet vil næppe lønne sig, ja ej heller i filo-

sofi. Men i hvert fald historielæreren, der underviser i 1700-tallet og 1800-tallet, kan med fordel orientere sig om bogens hovedteser, måske nok med størst udbytte i oversigtsværker. Og med samme oversigts-sigte er denne anmeldelse ikke mindst skrevet – men da også, fordi Kants ubetingede krav på menneskehedens vegne om respekt på ingen måde er uaktuelt i dag.

Poul Ferland

Fra skældsord til slagord

JEPPE NEVERS: "*Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*". Syddansk Universitetsforlag 2011, 225 sider, 250 kr.

Lad det straks være sagt: Det er en fremragende bog, historikeren Jeppe Nevers her har begået. Den meget velredigerede udgave af forfatterens ph.d.-afhandling fremstiller, på basis af særdeles relevant litteratur og højest velvalgte citater samt igennem præcise udlægninger af disse, på svært interessant vis demokratibegrebets danske politiske historie under inddragelse af denne histories nationale og internationale kontekst. Desuden gennemgås i kortere form, men ligeledes på spændende måde, begrebets oprindelse i antikken og dets historie frem til Den Franske Revolution i 1789.

Bogen er præcis i sin argumentation, der i et uanstrengt, behageligt, men dog erkendelsesbærende sprog ikke postulerer noget, som det citerede ikke giver dækning for. Denne videnskabelige akribi betyder imidlertid ingenlunde, at fremstillingen bliver pedantisk – et træk, der ellers skæmmes en del akademiske afhandlinger –, den betyder derimod, at fremstillingen nærmer sig en for læseren såre tilfredsstillende evidens.

Allermest spændende er måske kapitlet *I revolutionens skygge*, omhandlende begrebets politiske historie i årtierne efter 1789-revolutionen i Frankrig. Måske skyldes det særligt interessante ved dette kapitel især periodens status som knudepunktet, som den tid, hvor det nye og det gamle for alvor konfronteredes med hinanden, og hvor begreberne derfor kunne stå tilpas klart afgrænset over for hinanden. Eller som Nevers selv skriver: "Den franske revolution markerer mere end nogen anden begivenhed en overgang fra aristokratiets til demokratiets epoke, og i løbet af de ti år fra foråret 1789 til efteråret 1799 udvikledes stort set alle de ideer, som siden kom til at forme den moderne historie. Demokratiet, menneskerettighederne, liberalismen, socialismen, konservatismen og nationalismen, i alle tilfælde har den franske revolution spillet en afgørende rolle". Også selve demokratibegrebet som kampplads finder vi i denne periode i en dansk sammenhæng, idet det placeredes "på linje med uorden, anarki og revolution, men senere også med *Friheden og Folket*". Anmelderen må desuden bekende, at dette kapitel korrigerer hans opfattelse, at N.F.S. Grundtvig nærmest var inkarnationen af dansk demokratisk indstilling. Det var han åbenbart alligevel ikke; demokratibegrebet "var bestemt ikke hans kop te", hedder det hos Nevers. Grundtvig "sondrede skarpt mellem folkets ret til at herske og så den i hans øjne vulgære tanke, at folkets interesser var lig med flertallets interesser".

Søren Kierkegaards bekymring over demokratiet var en anden – og måske mere almindeligt bekendt –, nemlig nivelleringen, gennemsnitlighedens sejr på bekostning af det enkelte individ og "den udmærkede". Kierkegaard var vel nærmest tilhænger af oplyst enevælde.

I kapitlet *Frem mod grundloven* gør Nevers opmærksom på, at "det hverken for Lehmann (De Nationalliberales ordfører; pf) eller nogen af hans ligesindede handlede om at lade det enevældige

monarki afløses af en demokratisk forfatning. Sådan har vi siden valgt at betragte denne periode, men for datidens hovedaktører handlede det ikke om at skabe et demokrati eller en republik, men derimod om at indskrænke enevælden med en forfatning, som det jo kom til at hedde i grundloven af 1849". Det drejede sig således især om, at det konstitutionelle monarki skulle modificere absolutismen. Derfor kan Nevers understrege: "Ved midten af det 19. århundrede kan man altså ingenlunde konkludere, at demokratibegrebet var blevet et uomgængeligt grundbegreb i dansk politisk diskurs", og: "Mest bemærkelsesværdig er den udbredte frygt for *Majoritetstyranni* og den hermed forbundne frygt for flertalsafgørelser, partidannelser, uenighed og konflikt".

Nevers forbinder, i kapitlet *Folkeånd og folkestyre*, de repræsentative demokratiers fremkomst i Vesteuropa og Nordamerika med nationalstatens sejrsgang i det 19. århundrede: "Når man knytter staten og statsmagten til en nation (altså et folk), så er det vanskeligt ikke at tage det næste skridt, nemlig at statsmagten er folkets magt". Frem af dyrkelsen af *folket* dukkede altså på dansk grund dyrkelsen af demokrati, *folkestyre*. Men som bekendt var kongemagt og monarkisme ikke passé endnu i anden halvdel af 1800-tallet, derfor plæderede man fra Rigsdagens radikale fløj for, at magten i samfundet skulle flyttes til folkets masse, borger- og bondestanden.

Stadig i 1875 fremdrages Grundtvigs skepsis dog over for demokratiet, her af teologen Fr. Hammerich: "Grundtvig ville ikke det, det forenede venstre vil: det er det, der skal vidnes () Han tænkte først og sidst på folket og åndsmagten, mens det (det forenede venstre; pf) ikke har tanker for andet end almue og mængde og flertalsmagt". Også fra venstreintellektuel side var der forbehold over for demokratiet, således hos Georg Brandes i en grundlovstale fra 1884: "Jeg er ikke *Demokrat*; det vil sige: jeg tror ikke på

Flertals-Afgørelsens Værdi. () På de få Områder, hvor jeg er sagkyndig, er Intet mig ligegyldigere end hvad Hundredetusinder mener, der ikke har min Sagkundskab og Indsigt". Men hovedtenden- sen i denne tid var dog, at *demokratiet* med den radikale Viggo Hørup som en af bannerførerne ansås for at være "en ustopkelig kraft, som så at sige levede i folket".

Ved siden af landbodemokratiets arbejde for folkets selvstyre stod demokratibegrebet centralt i den socialistiske tradition. Den danske arbejderbevægelse havde nemlig fra starten "en næsten fantastisk demokratisk overbevisning", og "demokratiet hos de ledende socialdemokrater omtales aldrig som noget, der skulle overskrides i en vigtigere sags tjeneste". Bestræbelsen på socialismens realisering – dvs. lighed, fællesskab og ophævelse af den private ejendomsret –, af Nevers kaldt – "det absolutte demokrati", skulle således ske på parlamentarisk grundlag. Undtagelser fra denne evolutionære eller reformistiske linje, som eksempelvis Louis Pio, fandtes dog.

Ved indgangen til det 20. århundrede var demokrati imidlertid stadig et kontroversielt begreb; hos naturvidenskabsmanden H.J. Hansen hed det fx endnu i 1912: "Danmark er for tiden et overdemokratiseret land, med en af Nydelsestrang og Umådehold i tarvelig Læsning og alskens æsthetisk og populær-videnskabeligt Kulturvrøvl økonomisk medtaget og moralsk adskilligt svækket Befolkning".

Det store gennembrud for demokratiet finder sted i tiden omkring 1. Verdenskrig. Under krigen afkrævede den britiske befolkning regeringen et svar på, hvad man i grunden kæmpede for, og USA's præsident, Woodrow Wilson, betegnede omtrent samtidig det amerikanske krigsengagement som en kamp for det vestlige demokrati. Fra det tidspunkt knyttedes der en meget stærk forbindelse mellem demokratibegrebet og de

vestlige lande: "(.) især fra USA udbredtes den umådeligt indflydelsesrige tankegang, at der kun findes én legitim styreform, nemlig demokratiet, og at denne styreform er fuldt udviklet i sin mest optimale form i den vestlige verdens liberale og repræsentative demokratier". Også for den ledende danske socialdemokrat Thorvald Stauning var demokrati og folkestyre nu lig med parlamentarisme, ikke med fuldstændig økonomisk frigørelse.

Som bekendt var det parlamentariske demokrati dog under voldsom kritik af mere eller mindre autoritær karakter fra højre så vel som venstre i mellemkrigstiden; men denne kritik selv kunne dog dårligt undslå sig for at stille sig positiv, eller i hvert fald ikke negativ, i forhold til og at bruge en eller anden form for demokratibegreb. Hitler taler således i *Mein Kampf* om et *germanische Demokratie* som modsætning til det parlamentariske, og senere talte han om det tyske *Führerdemokratie*. Efter krigen opstår de østeuropæiske folkedemokratier, fx Den tyske demokratiske republik, DDR. Også uagtet anden kritik, blandt andet fra højre side af det politiske spektrum for at resultere i statsligt tvangsstyre af de egentlig frie borgere, rokkedes der ikke ved, at demokrati i stigende grad siden 1. Verdenskrig er blevet et hurra-ord, et ord og et begreb, man må tilslutte sig, selv om det også gives noget varierende indhold.

Trods strid om begrebets bestemmelse i efterkrigstiden – fx herhjemme imellem Hal Koch og Alf Ross om demokrati som livsform eller politisk styreform – synes den opfattelse i dag at have sejret, at "demokrati nærmest er synonym for den politiske virkelighed, som vi kender den, herunder en almindelig accept af den private ejendomsret til jord og kapital". Dette demokrati kendetegnes, foruden af frie valg, også af tilstedeværelsen af retssikkerhed og liberale frihedsrettigheder, ifølge forfatteren.

Nevers lader sig dog – fortjenstfuldt – ikke nøje med at tage status quo til evig efterretning, idet

hans hensigt har været "at understrege begrebets grundlæggende åbenhed og dermed nødvendigheden af en løbende diskussion om begrebets væsen".

Bogens metode kalder Nevers for *begrebshistorisk*, inspireret især af den tyske historiker Reinhart Koselleck (1923-2006). En grundtanke i og for denne, der har en fod inden for såvel historiefag som idéhistoriefaget, er det "at insistere på at forstå en fortid og dens ideer igennem denne fortids eget vokabular" – en maksime, som af Koselleck kaldes "solid historisme". Nevers forfalder dog ikke af den grund til den opfattelse, at alle definitioner af demokrati er lige gode: "Det er efter min mening et håbløst synspunkt", siger han.

På et enkelt metodisk punkt er jeg muligvis ikke ganske enig med Nevers, nemlig når han hævder, at "det er historikerens vanskelige – og måske umulige – opgave ikke at udfylde denne horisont (dvs. den analyserede forfatters egen; pf) med senere tiders erfaringer". Her ville jeg nemlig give forrang til *tekstens* egen horisont, til skriften, til det, som står skrevet, og ikke til forfatterens personlige (samt hans samtids) horisont. For en tekst kan jo nemlig let have nogle implikationer eller konsekvenser, som forfatteren qua person ikke var sig bevidst, og her turde (begrebs)historikeren vel bl.a. have lov til at trække på sin viden om, hvad der sidenhen skete i historien – den klassiske tyske (ånds)historieteoriker Wilhelm Dilthey (1833-1911) ville i øvrigt næppe være så uenig heri. Men måske er det – snarere end en uenighed, der skiller Nevers og anmelderen –, blandt andet på et sådant punkt, at historikeren adskiller sig fra idéhistorikeren; hvor historikeren vel ofte ønsker at gengive, hvad der nøjagtigt blev sagt, og hvad ophavsmanden udtrykkeligt mente, er idéhistorikeren primært interesseret i det objektiverede udsagn, i teksten, og hvad den siger, ikke mindst hvad den siger ind i nutiden, aktuelt, til mennesker i dag. Den ene metodiske grundtanke er altså

måske ikke mere rigtig end den anden; eventuelt er der her snarere tale om en slags arbejdsdeling historikeren og idéhistorikeren imellem.

Hvorom alting er: Bogen kan varmt anbefales alle, der ønsker at lære demokratiets og demokratibegrebets – især danske – historie nærmere at kende, og det med meget stof til eftertanke. Bogen egner sig især til baggrundslæsning for læreren, men den er også skrevet så tilpas flydende og letlæst, at i hvert fald visse kapitler eller afsnit lader sig læse i gymnasiet og HF's ældste klasser.

Poul Ferland

En vellykket integrationshistorie

TORBEN GRØNGAARD
JEPPESSEN: *"Skandinaviske efterkommere i USA"*. Odense Bys Museer 2010, 200 sider, 168 kr.

Der er skrevet flere bøger om udvandringen til USA, der som bekendt kulminerede sidst i 1800-tallet, men kun få om hvordan det senere gik indvanderne og deres efterkommere. Denne bog indeholder en stor undersøgelse af de skandinaviske efterkommeres situation i dagens USA. Flere emner analyseres: hvor i USA bor efterkommerne? Hvordan klarer de sig uddannelsesmæssigt og økonomisk? Er de blevet assimileret? Hvilke grupper i USA knytter de sig til? Er der stadig særlige skandinaviske træk ang. ægteskab, uddannelse, erhverv og politiske og religiøse holdninger?

Bogen går meget grundigt til værks. Først kommer der et kapitel om den skandinaviske indvandring, hvor stor den var, hvor indvanderne bosatte sig og hvilke erhverv de dyrkede. Dernæst et kapitel der handler om begreberne immigration

og integration/assimilation. Forskellige holdninger til det etniske diskuteres. Desuden er der en grundig præsentation af datagrundlaget, som først og fremmest er de folketællinger der gennemføres hvert tiende år. Fra 1980 spørges man også om national eller etnisk herkomst ved disse tællinger. Desuden bruger bogen forskellige andre undersøgelser og analyser af indvandringen. Fordele og ulemper ved de forskellige trækkes frem i lyset og fejlkilder diskuteres.

Tredje kapitel giver en oversigt over sider af det amerikanske samfund i dag. Hovedemnerne er befolkningens fordeling over det store kontinent og de vandring der foregår. Desuden behandles den indvandring der sker i nutiden samt de forskellige etniske gruppers økonomiske og sociale forhold. Endelig gruppernes politiske og religiøse holdninger.

I kapitel 4 kommer vi til bogens egentlige emne, de skandinaviske efterkommere i USA i dag. Først behandles antal og bosættelse. Førstegenerations-indvandrere er der ikke mange af, idet den nutidige indvandring fra Skandinavien ikke er stor. Men ved mange tabeller og grafer vises det, hvor mange der er af anden og senere generationer. Undersøgelsen er delt op i dansk, norsk og svensk bosættelse. Der er visse fælles træk både i den oprindelige bosættelse og i de senere vandring, men der er også interessante forskelle mellem de tre nationaliteter. Der er grundige kommentarer til dette i teksten, men der er også gode kort hvor man kan gøre sine egne iagttagelser.

I kapitel 5 til 8 behandles bogens centrale spørgsmål: "hvorledes de skandinaviske efterkommere klarer sig i det amerikanske samfund, og i hvilken grad de er blevet tilpasset og assimileret" (citater fra s. 87). Besvarelsen af disse spørgsmål rejser en række problemer, som også har relevans for den danske debat i dag. Hvordan måler man integration og assimilation? I forhold til hvem skal de

skandinaviske efterkommere måles? Bogen bygger i høj grad på amerikansk sociologisk litteratur og dens begreber, f.eks. strukturel assimilering, der dækker forhold som uddannelse, erhverv og indkomst. Disse forhold gennemgås grundigt i teksten og illustreres ved en række tabeller og grafer. Også bosættelses- og flyttemønstret underkastes en analyse med flere kort over de nærområder der studeres.

I kapitel 6 behandles den sociale og kulturelle integration, først med vægt på blandede ægteskaber, idet disse er et barometer for social integration. Ikke overraskende er der i tidens løb en stigende tendens til at finde en ægtefælle uden for sin egen gruppe. Noget tilsvarende gælder tilslutningen til de protestantiske trossamfund. En analyse af de politiske holdninger viser, at danskerne og nordmændene er mere liberale end gennemsnittet i USA, mens svenskerne er på linje med de øvrige hvide, hvilket kan forklares på forskellig vis. Billedet er mere broget når det drejer sig om værdimæssige spørgsmål som synet på abort, homoseksuelles rettigheder osv.

Størsteparten af kapitel 7 handler om *Wisconsin Longitudinal Study*, hvor man har fulgt en gruppe high school elever årgang 1957 i deres videre livsforløb. Denne stat er interessant fordi der bor mange skandinaver i den. Assimileringen med alle de træk, der behandles i denne bog, undersøges for denne årgang. Også nogle af årgangens børn følges.

I det afsluttende kapitel 8 diskuteres det, om efterkommerne af de første indvandrere kan kaldes etniske skandinaver eller om de er kerneamerikanere. Nogle siger at tredje generation ønsker at erindre det som anden-generationen ønskede at fortrænge. Andre har ment at tredje generation var fuldblods amerikanere. I visse perioder har der været lille fokus på den etniske oprindelse, men fra 1970'erne og frem har der igen været stor interesse for dette emne. Bogens konklusion er,

at der er tale om en "lineær assimilation", hvor assimilationen bliver større jo længere tid der går. Forfatterens analyser viser at der er nuancer i dette billede og at der er forskelle mellem de tre skandinaviske lande. Her i bogens sidste kapitel analyserer han disse forskelle og prøver at forklare dem. Men konklusionen bliver, at de skandinaviske efterkommere er en del af nutidens kerneamerikanere.

En sidegevinst ved læsningen af bogen er, at den giver viden om nutidens USA. Faktisk er den mere en samfundsfagbog end en historiebog. Der er ikke meget historie i den, til gengæld er der mange sociologiske analyser, der er illustreret med kort, diagrammer og tabeller. Men bogen vil være egnet til flerfaglige forløb. Det kan være de store opgaver i både STX og HF. Det kan også være kultur- og samfundsfag på HF. Jeg forestiller mig ikke at nogen vil bruge hele bogen, men at mange kan bruge små eller store bidder af den i forskellige sammenhænge. Religion spiller også en stor rolle i værket, men alle fag vil have behov for at finde mere materiale. Her kan bogens grundige litteraturliste være en hjælp. Der er ingen samlet liste over netsteder, men rundt om i bogen findes der flere henvisninger til netsteder ved citater og faktabokse. Et samarbejde med engelsk kan også tænkes, da det meste af den anvendte litteratur er på engelsk.

Forfatterens skrivestil kan virke lidt tung og omstændelig. Fordelen ved dette er meget grundige analyser, ulempen kan være gentagelser og at han er længe om at afslutte et emne. Bogen indeholder mange farvefotografier, de fleste taget af forfatteren selv. Der er mange små bokse med relevante citater. Der er også mange grafer og tabeller. Den typiske side har et varieret indhold, men på grund af det fine layout virker det ikke rodet. Alt i alt virker bogen lækker og indbydende. Jeg kan anbefale den til skolens bibliotek.

Jørgen Krøigaard

Danskeres immigration og integration

TORBEN GRØNGAARD

JEPPESEN: "*Danske i USA 1850-2000*".

Odense Bys Museer

2005, 445 sider, 348 kr.

Bogen er vel ikke det sidste ord om emnet, det er der ikke ret mange bøger der er, men det er helt sikkert en bog man ikke kan komme uden om, hvis man ønsker at beskæftige sig seriøst med danskernes indvandring i USA. Forfatteren kalder den selv for et oversigtsværk, og han er flink nok til at foreslå forskellige punkter der kunne trænge til en nærmere undersøgelse, lige til at gå til for interesserede.

Forlaget kalder bogen for "en demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere", og det er lige hvad den er. Dens metode er udelukkende kvantitativ analyse, og den er bygget på overvejende amerikanske data. Den undersøger spørgsmål som: Hvor mange, hvornår, hvortil, køn, alder, flyttemønstre, ægteskabsmønstre, fertilitet, engelskkundskaber, beskæftigelse og økonomisk status. Den er forsynet med et væld af tabeller, diagrammer og kort, og den er systematisk, grundig og veldokumenteret. Den slags bøger måtte der godt komme nogle flere af

Der er ikke nogen "personlige" beretninger i den, ikke nogen sob-stories om enkeltpersoners lyst og nød. Men for en læser med en smule fantasi opruller tallene dramaer af voldsomme dimensioner: Etableringen på prærien, opbygningen af det der skulle være slægtsgården for kommende generationer, landbrugskriserne, flytning og erhvervsskifte, og for de fleste en succesfuld integration i det amerikanske samfunds øvre sociale lag.

En af bogens stærke sider er sammenligningen af de danske immigranter med andre immigrant-grupper. Og selv om der naturligvis er mange lighedspunkter, afviger danskerne på en række punkter fra selv nærtstående folk som nordmænd og svenskere. Navnlig i forhold til nordmændene har danskerne gennemgående været hurtigere til at integrere sig i det nye land, hvilket forfatteren forklarer ved den mindre koncentrerede bosættelse. Man har også på fornemmelsen at den norske immigration i højere grad end den danske skyldtes forhold i hjemlandet (mere push end pull). Bogens forfatter teoretiserer ikke så meget, men det er naturligvis umuligt at holde sig helt fra at præsentere mulige forklaringer, og hvorfor skulle han også det.

Det er forfatterens synspunkt at USA ikke var eller er den smeltedigel, man ellers er vant til at se det som, men at befolkningens hovedgrupper stort set holder sig for sig selv. Det dokumenterer han i hvert fald for de danske indvandreres vedkommende, herunder for andengenerations-indvandrernes. De har giftet sig med andre dansk-amerikanere, med folk af norsk, svensk eller tysk afstamning, eller efterhånden med "gamle" amerikanere, og de er således blevet integreret i WASP-delen af USA's befolkning. Syd- og Østeuropæere kommer man ikke så meget sammen med, og da slet ikke med amerikanere af asiatisk eller afrikansk afstamning.

Bogen bør forefindes på ethvert skolebibliotek, til brug for de ikke så få elever der interesserer sig for bogens emne. Der er næppe mange der vil læse den igennem fra ende til anden, men som opslagsbog vil den være helt uundværlig.

Axel Moos

Naturvidenskabelig maskinebog

BENT RAYMOND

JØRGENSEN, JØRGEN

LYNGBYE & HENRIK

GEORG BOHR: "Maski-

nen *skabt i menneskets*

billede. Maskinen i

mennesket eller men-

nesket i maskinen". Nyt

Nordisk Forlag Arnold Busck 2010, 464 sider,

349,95 kr.

Denne mindre mursten af en bog er en tung sag – i alle betydninger af ordet. Bogen er for den allerstørste dels vedkommende skrevet af naturvidenskabsfolk, og den henvender sig også til folk, som er uddannede eller i hvert fald interesserede i naturvidenskab.

Bogen består af 18 kapitler, der reelt er selvstændige artikler, skrevet af forskellige forskere. Dens hovedprojekt er, som titlen med tung redundans antyder, dialektisk på den ene side at udforske maskiner, der er udformet efter menneskets behov og ofte efter menneskelige modeller, og på den anden side at afdække det maskinelle i naturen, herunder også menneskekroppen. Artiklerne giver en række grundige eksempler på, hvor langt forskningen omkring disse emner er nået her i begyndelsen af det 21. århundrede.

Bogen er på mange måder både spændende og krævende læsning. Og skal det historiske perspektiv i artiklerne sættes på en ultrakort formel, kunne den gå ud på, at vi tidligere brugte maskiner til primært at udnytte naturen, hvor bestræbelsen i dag snarere går på at skabe maskiner, der efterligner processer i/fra naturen.

Hvis titlen skulle give enkelte kolleger associationer i retning af noget med den industrielle revolution, er de altså helt galt afmarcherede.

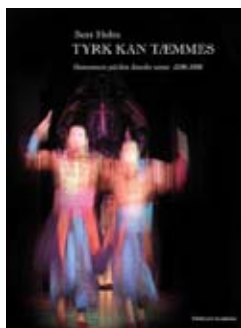
Problemet med bogen i relation til historiefaget er nemlig, at jeg har svært ved at se, hvordan den kan anvendes. For undervisningen i faget er den helt uinteressant. Men heller ikke i forbindelse med Almen Studieforberedelse ser jeg mange muligheder i bogen, dels behandler den stort set ingen historierelevante problemstillinger, dels vil jeg mene, at den simpelthen er for vanskeligt tilgængelig for de allerfleste gymnasieelever.

Jeg vil dog henvise til to artikler, der kunne have en vis interesse for historielærere. Det drejer sig om Bent Raymond Jørgensen (der faktisk er uddannet historiker): *Videnskaben om virkeligheden*, som er en fin introduktion til videnskabsteori, og Thomas Chr. Olsen: *Forskningens fremskridt og forandringsledelse*, der udmærket kombinerer en naturvidenskabelig og en samfundsorienteret approach. Men igen: heller ikke de to artikler vil jeg anbefale til undervisningsbrug.

Henrik Bonne Larsen

Tyrk kan tæmmes.

BENT HOLM: *"Tyrk kan tæmmes. Osmannere på den danske scene 1596-1896"*, Forlaget Multivers 2011, 365 sider, 298 kr., bogen er også udgivet som e-bog.

"Haremslir deler de tyrkiske seere" med denne overskrift indledtes en artikel i Politiken den 23. marts 2011. Artiklen omhandlede den til dato mest populære og forkætrede serie i tyrkisk tv-historie. Serien, der i øjeblikket kører på tyrkisk tv hedder "Det prægtige århundrede", omhandler den tyrkiske sultan Süleymans liv og regeringsperiode. Serien glorificerer Osmannerriget mens den samtidig udstiller det osmanniske hofs intriger og dekadencen ved hoffet åbenbares gennem frem-

stillinger af haremslivet og de politiske spidsers alkoholindtagelsen.

Det er dog særligt seriens sex-scener som har resulteret i voldsomme reaktioner fra det tyrkiske publikum. "Det prægtige århundrede" har således affødt 80.000 klager, - en ny rekord i tyrkisk tv historie. Ministerpræsident Erdogan selv udtaler således om serien at "Den er en fornærmelse mod vores fortid ". Et synspunkt der dog ikke afholder ham fra fortsat at følge med i serien.

Serien som vel nærmest er en islamisk og historisk inspireret soap-opera, både henrykker og forarger. For de mange klager til trods så sidder næsten hele den tyrkiske befolkning klistret til tv"et når serien ruller over skærmen.

Serien er en del af en overordnet diskursiv modestrømning i Tyrkiet i øjeblikket. Den såkaldte "Ottomania" hvor man dyrker den osmanniske fortid som en gylden tid med enkelte skønhedsfejl. Som det er typisk for den slags historiske fremstillinger så taler serien teatrets symbolske sprog og opfylder en sult hos nutidens publikum efter en historisk funderet dyrkelse af egen nationale selvopfattelse.

Med Bent Holms bog *Tyrk kan tæmmes. Osmannere på den danske scene 1596-1896* er en lignende "Ottomania" på spil men i en anden kontekst. Her er det underholdningens teatraliske og historiske perspektiver der undersøges og fortolkes i et dansk perspektiv.

"Tyrken" har været en fast figur og et fast tema i mange danske og europæiske teaterforestillinger mens det osmanniske imperium blev anset for at være en reel trussel mod Europa. For at der ikke skal opstå misforståelser mellem den virkelige historiske tyrker og "Tyrken" som teatralisk figur, så definerer Bent Holm Tyrken på følgende vis: "Termen Tyrken står for billedet af den eksotiske

eller truende figur, som figurerer i f.eks. religiøs eller fiktionel sammenhæng, en konstruktion eller stereotyp, som er forskellige fra de faktiske tyrkere, og hvis domæne er imaginationen" (s. 9).

Op gennem dansk teaterhistorie har Tyrken været "vantroens eksponent" (14) og "Tyrken som et rent uhyre, der kommer og tager os, [er] et tema der kan følges op gennem hele perioden" (18) hævder Holm.

Alligevel kan man, ifølge Bent Holm, se tre overordnede bølger i synet på "Tyrken" hvis man studerer den danske scene i perioden 1596-1896. Bogen indeholder således tre overordnede kapitler som hver især behandler "Tre bølger af tyrkerier" (322) indenfor perioden fra 1596-1896. Kapitlerne hedder således "Det 16. og 17. århundrede: konspiration og Apokalypse". Det 16. og 17. århundrede kendetegnes ifølge Bent Holm ved et eliminerende syn på Tyrken. Derefter følger "Det 18. Århundrede: Parodi og Pædagogik" som ifølge Bent Holm havde et civiliserende syn på tyrken. Man forsøgte at menneskeliggøre tyrken, ja, endda at redde tyrken i oplysningens tegn. I det sidste kapitel, "Det 19. århundrede: Karneval og Casino", redegør Holm for det synspunkt at man i Danmark forsøgte at være diverterende i forhold til synet på Tyrken.

Med deres titler anslår kapitlerne altså et tema for anvendelse af "Tyrken" på den danske scene under tre forskellige historiske perioder.

I kapitel 1 uddyber Bent Holm hvorfor han har valgt at lade bogen begynde ved år 1596. Et bredt udvalg af danske historiske kilder inddrages og gennem en grundig analyse af kroningshøjtidelighederne ved Christian den IV's kroning i 1596 anskueliggøres datidens syn på Tyrken. Kroningens rituelle skuespil oprulles og knyttes til den danske befolknings overordnede verdensbillede. Et verdensbillede som var stærkt præget af den luthersk-protestantiske tro og af den europæiske samtids krige med osmannerne.

Luther formulerede således i sine skrifter at, selvom paven var den jordiske antikrist som forvanskede den kristen tro, så var "Tyrken forløberen for helvede" (30). Og selvom man som kristen protestant var forpligtet til at kæmpe for kristenheden, så indeholdt synet på tyrken også et vedvarende eskatologisk og apokalyptisk indhold. Tyrkens stigende magt indvarslede nemlig også den uundgåelige og af Gud planlagte, dommedag, hvor de gode kristne vil få deres belønning. Tyrken var således et nødvendigt onde i guds plan for kristen frelse.

Hvad angår de konkrete spændinger mellem øst og vest så var det særligt osmannernes to forsøg på at erobre Wien i henholdsvis 1526 og 1529 og de osmanniske kampe med Ungarn (herunder erobringen af Erlau i 1596) som medførte at frygten for osmannerne var nærværende i hele Europa perioden igennem.

Afsmitningen af det reelle trusselsbillede på Danmark kunne således opleves under kroningshøjtidelighederne ved Christian IV's kroning i 1596. Her var flere af deltagerne klædt i tyrkiske kostumer. Disse symbolske dragter indeholdt en tydelig negativ valør idet "Tyrken" optrådte som modsætningen til danskerne og kongen. Selve kroningshøjtideligheden blev påbegyndt med et skuespil i form af en symbolsk nedkæmpning af Tyrken, afsluttende med afbrændingen af en 13 meter høj tyrker-fæstning konstrueret specielt til lejligheden. Mest imponerende har den danske sejr over "Tyrken" formentlig taget sig ud da fæstningens tårn (med en halvmåne monteret øverst på tårnet) blev antændt og gik op i flammer. I tårnet var der placeret 25.000 stykker fyrværkeri.

I kapitel to redegør Bent Holm for, hvorfor 1700-tallets danske scene havde en civiliserende tilgang til Tyrken. Periodens europæiske strømninger inddrages: Voltaire, Montesquieu, Favart,

Haydn, Mozart og Gluck fremhæves i særdeleshed.

Kampen om Wien i 1683 og det deraf følgende osmanniske nederlag anses af Holm for at være igangsætter for et skift i synet på Tyrken. Et syn som delvist bliver præget af at Tyrken ikke længere betragtes som en lige så stor trussel som tidligere. Holm skriver at "Den osmanniske militære tilbagegang " gør at " Tyrken nu synes at være harmløs" (122). Det nye syn på Tyrken var desuden motiveret af oplysningstidens generelle idealer om menneske og kulturliv. Med Bent Holms ord: "I løbet af det oplyste århundrede gøres Tyrken endvidere til selvfølgeligt objekt for kulturel didaktik. Han fremstilles som en figur, der kan forbedres, civiliseres, under indtryk af vestlig kultur og moral" (108).

Samtidig med at en civilisering af Tyrk-figuren foregik på de europæiske scener, sker noget lignede herhjemme. På den ene side opstår maskeradene som ugentligt hoffænomener, hvor man ofte iklædte sig tyrkiske og arabiske kostumer. Maskeraden var underholdning og "et socialt fænomen uden motiv i andet end sig selv" skriver Holm (78). Man flirtede her med det eksotiske og måske med det erotiske i hele haremstanken. På den anden side grundlægges Nationalteatret i 1722 og her kan man snart se opførsler for publikum med en ny type Tyrk.

Kapitlet byder på en grundig analyse af to teaterstykker: Baggesens korsridderdrama *Holger danske* og Heibergs *Selim og Miraz*. Her er det bedst at være meget teaterinteressert eller at have en særlig interesse i de pågældende skuespil. Analyserne er grundige og som læser kan man godt føle at grundigheden sætter bogens tempo voldsomt ned.

Analyserne bliver først rigtig interessante når Holm sætter dem i relation til faktiske historiske

forhold, vil jeg hævde. Her inddrager Bent Holm væsentlige kilder fra dansk diplomati. Eksempelvis breve til og fra periodens forskellige danske konger og fra udenrigsministre.

De endelige pointer med analyserne er ligeledes interessante. For eksempel når Holm samler trådende og viser at Heiberg benytter Tyrker-figuren til at kritisere eller måske advare den siddende danske konge om at der skal regeres fornuftigt og til folkets bedste. Den franske revolution spørger så at sige i kulissen, også selvom Tyrken er i centrum i teaterstykkerne.

Krigene mod England, tabet af Norge i 1814 og krigene igen i 1847 og 1864 danner baggrund for den tredje bølge af "tyrkerier". "Et krigstræt Europa og et Danmark i knæ danner baggrund for grusomhed som tematisk fokus ..." skriver Holm (271). Men som man måske kunne tro, så medfører krigstrætheden ikke en anvendelse af tyrker-figuren som repræsentant for den inkarnerede ondskab. Tværtimod vender man blikket mod øst i en romantisk flirt med det eksotiske og drømmen om den harem-erotiske løsslupenhed. Dette kommer blandt andet til udtryk på den finere scene hvor folk som Oehlenschläger, Hauch, Bøgh og H. C. Andersen opfører værker med orientalsk tematik. Her er "Østen som eventyrlighedens zone, et slaraffenland for romantisk fantasi ..." (258). På dette tidspunkt er Osmannerriget ikke længere en trussel mod den europæisk-kristne livsform og scenens flirt med det orientalske stiger proportionelt som den osmanniske trussel svinder ind.

Både hos Oehlenschläger og Hauch benyttes orientalismen i en skarp samtdiskritik sideløbende med det romantiske fantasteri. "Orientalisk er sat overfor vestlig med skarp satirisk latterliggørelse af det sidste som værende i bogstaveligste forstand ånd-løst" (261). Både Oehlenschläger og Hauch forsøgte at anspore det danske publikum til åndslighed gennem en romantisering af tyrker-figuren.

Med grundlæggelsen af Tivoli i 1843 forsøger man at imødekomme det folkelige publikums interesse for orientalismen. Tivoli bliver således fra starten udstyret med en tyrkisk koncertsal, en basar med videre. Tivoli bliver "osmannificeret", som Holm skriver (279), og på havens scener dyrkes orientalismen ofte i hele anden halvdel af 1800-tallet. Bogens afsluttende og tidsmæssige punktum sættes således med "Harems Lassen"s fremvisning i Tivoli i 1896 af yppige, letpåkledte damer som eksotiske "Odalisker" (322). Holms pointe hermed er, at der er sket et diskursivt skift fra en yderlighed til en anden, fra krig til erotik, fra eliminerende til diverterende.

Nutidsperspektiv?: *Tyrk kan tæmmes* har altså en vinkel som er historisk og dansk, omkranset af en tidlig fastsat ramme. Men bogen har desuden et sekundært, næsten usynligt, nutidsperspektiv. Usynligt skriver jeg, fordi der ligger en oplagt problematik om islam indbygget i emnet. En problematik som aldrig udfoldes men kun antydes. Flere eksempler på denne antydning kunne indtages, men her er et lille udvalg: Antydningen optræder når Holm i definitionen af Tyrken skriver: "Termen "Tyrken" en konstruktion eller en stereotyp, som er forskellig fra de faktiske tyrkere. Som mental størrelse er Tyrken det og den truende grumme fremmede. Muslimsk er nok den mest udbredte overbetydning" (9). Om Christian den IV's kroning i 1596 skriver Holm "Selvforståelse handler også om at definere hvad man ikke er. Mangt og meget ligger indlejret i den nationale mentalitet som ureflekterede forståelsespræmisser" (19).

Eller når Holm om 1800-tallet skriver at "Det er tydeligt, at Tyrken som stemningsskabende pittoresk eller ligefrem gemytligt rollespil er én ting: en pikant form for eskapisme; noget andet er Tyrken som tyrk. I den sidste egenskab kan han/hun fortsat mobilisere dybtliggende aggressioner eller angstreaktion" (288).

Ønsker man en nutidig diskussion af indvandrepolitik og synet på islam i dagens Danmark så undgår Bent Holm behændigt en diskussion af dette, om end denne problematik altså også spørger i samtidskulissen. Bogen kunne jo godt betragtes som et udtryk for det synspunkt, at man forsat dæmoniserer "Tyrken" men at han nu blot kaldes for "Muslimen". Samt for det synspunkt at denne dæmonisering har mere med teater, politik og symbolik at gøre, end med en reel trussel eller den reelle historiske virkelighed. Holms egen position i forhold til disse spørgsmål forbliver slørede.

Bogen skal selvfølgelig læses på retfærdig vis. Dermed mener jeg, at man må acceptere de præmisser og rammer som opstilles i bogen og ikke tillægger den problemstillinger eller kritiserer den for mangler på problemstillinger, som det aldrig har været hensigten at besvare med bogen. Man kan således sagtens læse *Tyrk kan tæmmes* som en historisk fremstilling, der ikke nødvendigvis behøver at involvere en samfundsdebat om "Muslimen" er nutidens erstatning for fortidens "Tyrk".

Anvendelse af bogen i gymnasiet og på HF:

Bogen egner sig ikke umiddelbart til undervisningsbrug. For de fleste elever vil bogen være for vanskelig at læse.

Enkelte uddrag ville muligvis kunne anvendes i 3g under et bredere danmarkshistorisk tema eksempelvis om "Osmannerriget og Danmark" eller "Synet på den fremmede i historisk perspektiv". Et forslag kunne være at anvende dele af bogen i forbindelse med analyser af specifikke skuespil (eksempelvis af Holberg eller Oehlenschläger). På denne vis ville uddrag fra bogen kunne inddrages i et samarbejde mellem dansk og historie eller mellem drama og historie.

Alt i alt så er Holms analyser og eksempler dybdeborende, blotlæggende og belyser en tematik

som har fortjent eksponering. Bogen er desuden holdt i et flot og velskrevet sprog som flyder smukt af sted. Bogen er overskuelig og indeholder flere flotte gengivelser af historiske malerier og af diverse kobberstik, træsnitsraderinger og litografier som på traditionel vis underbygger bogens tematik.

Bogen kan benyttes af den person som har en særlig interesse for teaterhistorien og dens afspejling af det danske samfund. Og som ønsker at udbygge sin viden om dansk scenekunst, om orientalismen i Danmark og om synet på Osmanerriket i Danmark.

Thomas P. Larsen

Sagatradition og historisk sandhed

TORGRIM TITLESTAD: *"Harald Hårfagre"*. Saga Bok/Spartacus 2010, 160 sider, 229 NOK.

HALVOR TJØNN: *"Harald Hårdråde"*. Saga Bok/Spartacus 2010, 205 sider, 229 NOK.

De norske konger Harald Hårfager og Harald Hårdråde herskede begge hårdt og hensynsløst. Mens den ene har fået æren af at samle Norges rige, styrkede den anden staten igennem sit centralistiske styre. To biografier om dem rejser spørgsmålet, i hvor høj grad vi kan stole på sagerne.

De to bøger, der anmeldes her, er led i en ny serie kaldet "Sagakongerne", som de norske forlag Saga Bok og Spartacus udgiver i fællesskab, og begge er skrevet af historikere på let forståeligt bokmål. Det er planen, at hver af de norske sagakonger skal have sin egen biografi. Der er tale om små, pæne bøger uden andre illustrationer end kortene i begyndelsen og slutningen af hver bog. Der er ikke levnet plads til fodnoter eller indgående drøftelse af kildespørgsmål, men serien har en ambition om at bygge på moderne forskning. Mere herom nedenfor.

Harald Hårfager

Torggrim Titlestad behandler Harald Hårfager († ca. 932), der har fået æren af at undertvinge de lokale småkonger og høvdinger og samle Norge i ét rige. Det skal være sket med uvurderlig hjælp fra morbroderen Guttorm og i samarbejde med jarlerne på Lade og Møre. Det sidste store slag stod i Hafrsfjord ved Stavanger, hvor Harald besejrede en række norske småkonger med mulig tilslutning fra vesterhavssørerne, Irland og Danmark.

Harald Hårfager menes at have hersket hårdt og hensynsløst. "Et eneherredømme nordmennene ikke hadde sett før, var i ferd med å reise seg over fjord og fjell", skriver forfatteren. De, der ikke kunne affinde sig med kongens styre, måtte udvandre til Island og andre vesterhavsudbygder eller til tyndt befolkede udkantsområder som Jemtland og Hälsingland.

Både i norsk og islandsk historiefortælling indtager Harald Hårfager således en ganske særlig plads: Ved at samle nordmændene i ét rige, skabte han ligeledes grundlaget for den islandske nation. Den opfattelse bliver der ikke stillet spørgsmål ved i denne bog.

Sådan forestillede middelalderens islændinge sig Harald Hårfager. Illustration fra Flatabogen.

Harald Hårdråde

Halvor Tjønn skriver om Harald Hårdråde (ca. 1015–1066, konge fra 1046), som var søn af den østnorske småkonge Sigurd Syr og halvbroder til Olav den hellige. Hans liv stod i krigens tegn.

Som femtenårig deltog han på Olavs side i slaget på Stiklestad den 29. juli 1030, hvor det lykkedes ham at undslippe til Sverige og siden til Rusland. Derefter gik han otte-ni år i byzantinsk krigstjeneste i den nordiske væringegarde, udmærkede sig i kampe mod muslimerne på Sicilien og de oprørske bulgarere og opnåede en fremtrædende stilling ved kejserhoffet.

Efter at være vendt tilbage til Norge rig på guld og krigserfaring og gift med storfyrst Jaroslavs datter Jelisaveta tiltvang han sig del i kongemagten, og da Magnus den gode døde allerede året efter, blev han enekonge. Forholdet til stormændene var imidlertid anstrengt og nærmede sig åbent oprør, efter at Harald havde myrdet stormanden Einar Tambarskelve. Da befolkningen på Østlandet nægtede at betale skatter, fór kongen hængende frem, lagde gårde i aske og nedhuggede kvæget.

Selvom Harald Hårderåde var en dreven hærfører, havde han ikke ubetinget held med sine krigsforetagender. Han forsøgte gennem næsten tyve år at erobre Danmark og brændte under et af sine krigstogter Hedeby ned til grunden.

I 1066 ledede Harald et storstilet vikingeangreb på England, men blev grundigt slået i slaget ved Stamford bro i Northumberland den 25. september, hvor han selv fik en pil gennem struben. Kun nitten dage efter led den sidste angelsaksiske konge, Harold Godwinson, nederlag ved Hastings til Vilhelm Bastardens normanniske invasionshær. Historikerne har ladet året 1066 danne skel mellem vikingetid og middelalder.

Sagakritik og mundtlig overlevering

I første halvdel af 1900-tallet slog den såkaldte "radikale sagakritik" igennem i Norden med historikere som Halvdan Koht og Curt Weibull i spidsen. Mens Koht anskuede den store islandske historieskriver Snorre Sturluson næsten som

en moderne historiker, der arbejdede ud fra et bestemt historiesyn og var præget af samtidens politiske og sociale problemer, rejste Weibull tvivl om sagatraditionens pålidelighed.

Problemet var og er først og fremmest sagaernes sene affattelsestid – i slutningen af 1100-tallet og begyndelsen af 1200-tallet – således at de begivenheder, de hævder at beskrive, kan ligge to-tre hundrede år eller længere tilbage. Eksempelvis er Snorres *Heimskringla*, det absolutte hovedværk inden for kongesagagenren, forfattet ca. 160 år efter Harald Hårderådes død og ca. 300 år efter Harald Hårfagers død. Endvidere var de islandske sagaforfatters mål ikke først og fremmest at skrive objektiv historie, påpegede Weibull, men at nå frem til et kunstnerisk tilfredsstillende resultat, hvor historieskrivning og fortællekunst gik op i en højere enhed.

De her omtalte bøger benytter alligevel sagaerne som en central fortællende kilde. Torgrip Titlestad mener, at han repræsenterer den "konstruktive sagakritik", der tager hensyn til middelalderens mundtlige kultur med særlig udviklede mindeteknikker, hvor man ved hoffet og hirden lagde stor vægt på at overlevere en historisk korrekt tradition om rigshistoriske tildragelser – ikke mindst igennem skjaldekvad. Snorres beskrivelse af Harald Hårfager må derfor "på nytt tas på alvor".

Det er imidlertid vanskeligt at spore nogen egentlig kritik i Titlestads fremstilling, der mest består af en ukritisk genfortælling af 1200-tals-beretningerne helt ned i mindste detalje, parret med mere eller mindre fantasifulde spekulationer. Det er ærgerligt, da forfatteren har en pointe i, at moderne historikere ofte har været for hurtige til at skyde sagaerne til side og har ignoreret den historiske kerne, mange af beretningerne indeholder.

Knap noget sikkert vides

Selvom Titlestad skriver om Halfdan Svarte, Harald Hårfagers fader, at "Det finnes knapt noe sikkert om livet hans", fylder afsnittet om Halfdan alligevel femten sider i bogen og indeholder en mængde replikker, mandtalsangivelser, præcise årstal og andre detaljer, der gengives, som var de historiske kendsgerninger.

En åbenlys anakronisme, såsom at Haralds morbroder, Guttorm, skulle have været den første i Norge, der blev udstyret med titlen *hertug*, vil forfatteren have os til at tage for gode varer – og han mener, det er ganske vist, at Harald hverken klippede eller kæmmede sit hår i løbet af de ti år, han var om at erobre Norge – først derefter blev han "hårfager"!

Flere af de småkonger, bogen lader den unge Harald kæmpe imod på Østlandet, er sandsynligvis ikke andet end folkeetymologiske påhit – Hake opkaldt efter Hakedal, Gudbrand efter Gudbrandsdalen osv. Disse og andre misforståelser ville forfatteren kunne have undgået, hvis han havde læst Bjarni Aðalbjarnarsons forord til Snorres kongesagaer.

Af større betydning er formentlig spørgsmålet om, hvor store dele af landet Harald Hårfager regerede over, idet flere historikere har sat spørgsmålstegn ved, om han nogensinde opnåede et herredømme over Østnorge. Det er dog ikke en diskussion, forfatteren ønsker at gå nærmere ind i, da han også på dette punkt er klippefast i sin tro på sagaernes pålidelighed.

Adam af Bremen mangler

Halvor Tjønns bog er bedst i de dele, der omhandler Harald Hårderådes tid i det østromerske rige. Her er der samtidige byzantinske kilder, såsom skriftet *Råd til kejseren* fra sidste halvdel af 11. århundrede, at sammenligne med, og forfatteren forholder sig kritisk til sagaernes beretninger, som

flere steder viser sig at være kraftigt overdrevne, legendariske eller afspejle vandresagn.

Afsnittet om Harald Hårderåde, Magnus den gode og Sven Estridsen ser derimod ud til udelukkende at bygge på sagaer – hvorfor inddrager forfatteren ikke en så betydningsfuld samtidig kilde som Adam af Bremen?

Hvad Tjønn fortæller om Magnus den godes og Hardeknuds arvepagt (ifølge hvilken den længstlevende skulle arve den andens rige, dersom han døde sønneløs), er sandsynligvis en sen konstruktion. I disse dele af bogen bliver der i lidt for høj grad tale om et referat af de forskellige sagaers mere eller mindre modstridende beretninger, skønt Tjønn er en væsentlig bedre historiker end sin kollega og eksempelvis véd, at man selvfølgelig ikke kan tage sagaernes replikker for pålydende. De to bøger er – helt ligesom de sagaer, de i så høj grad bygger på – velskrevne og underholdende læsning, men især den ene lader en del tilbage at ønske som seriøs historieskrivning. De kan derimod begge danne oplæg til en interessant diskussion af sagaernes pålidelighed, og hvor meget vi i det hele taget kan vide.

Arild Hald Kierkegaard

Murstensantologi: Besættelsen i bidder fra 9.april 1940 til 8.maj 1945

DINO KNUDSEN (red.):
"*Øjenvidner til besættelsen*", Haase og Søns
Forlag 2011, 869 sider,
349 kr.

Forlaget Haase betegner med rette Dino Knudsens værk som en murstensantologi. På en måde en god beskrivelse, selv om betegnelsen dækker bogens fysik. Mere præcist kan man tale om bog bygget af mange sten, forskellige på alle måder,

men med til at give et fremragende billede af en tid, der åbenlyst stadig får forlagene til at investere i udgivelser.

Denne er vellykket, fordi ambitionerne har været høje og indsatsen derefter. Vel må det have været svært at vælge, for der er valgt med omhu. Det er en berettende bog, ikke en samling af dokumenter o.l. Det er samtidige og sene øjenvidner fra begge sider af konflikter, men generelt med danske rødder.

Dino Knudsen indleder med en kort, fyndig indføring. Antologien er derefter bygget stramt kronologisk op, men Dino Knudsen har tydeligvis valgt at lægge vægten på tiden efter augustoprøret, der i øvrigt beskrives af en række spændende, velvalgte kilder; næsten $\frac{3}{4}$ af antologien vies denne periode. Om det så er udtryk for fredsbesættelsens mangel på dramatik og et udtryk for at skulle lokke læsere til, ved jeg ikke, for perioden indtil da er såmænd underholdende læsning, hvis man kan tillade sig at ignorere den dystre rammes virkelighed.

De fleste af kilderne er tidligere udgivet og sikkert kendt af fagfolk og belæste amatører. Det gælder folk som Hugo Horwitz, Martin Nielsen, Vilhelm Bergstrøm, Børge Outze, Jørgen Røjel, Hans Edvard Teglers osv. Knudsen har valgt fint ud, og man kan følge Martin Nielsens vej til Stutthof, tiden der og den lange, afskyelige døds-march bort fra lejren. Det har dog ikke været en præmis som i Peter Englands "Kampens skønhed og gru", hvor der følges et begrænset antal øjenvidner gennem hele 1.verdenskrig.

Som kildesamling er bogen særdeles anvendelig. Som introduktion til mere specialiseret undersøgelse ligeså. Der er en god bibliografi, et fint indeks, men undertegnede savner altså nøjagtige kildeangivelser ved hvert tekstuddrag. Det er nok en redaktionel vurdering, at det ville være for tungt, desværre.

Men der er masser af inspiration og viden for os, der ikke kan slippe besættelsestiden.

Hans-Henrik Christensen

Beretninger fra den britiske flåde

MAX ARTHUR: "*Krigens stemmer. Øjenvidneberetninger fra den britiske flåde 1914-45*", Forlaget Radius 2011, 472 sider m. s/h fotos, 299 kr.

Den britiske historiker Max Arthur har tidligere udgivet øjenvidneberetninger fra verdenskrigene og hans bøger er meget populære i Storbritannien. Bøger, der som denne, omhandler den sidste epoke af Royal Navys storhedstid, er altid salgbare. Bogen indeholder beretninger fra britiske søfolk, der deltog i større og mindre begivenheder i perioden 1914-1945.

Øjenvidnerne fortæller uden omsvøb, hvordan de oplevede begivenhederne, og derfor er der mange fadæser og katastrofale fejlskøn foretaget af den militære ledelse, som kommer frem i lyset. Den blotlægger den britiske flåde på godt og ondt, og det er hele vejen igennem fængslende læsning.

Fortællerne har vidt forskellig baggrund, som matrosen Bob Tilburn, der var en af de kun tre overlevende fra det eksploderende slagskib »Hood«, hvor 1.418 personer omkom, eller Diana Walker, en af de mange kvindelige piloter, som fløj fly fra fabrikkerne til deres bestemmelsessteder. Man kunne også nævne Thomas Barnham, som blev krigsfange allerede i 1940 og Eynon Hawkins, der fortæller om dengang, hans tankskib lastet med brændstof blev torpederet. De er der alle sammen, fra matros og op gennem graderne til kaptajn-løjtnant. Undervejs er der

kadetter, telegrafister, fyrbødere, krigsreportere, marineinfanterister, skibslæger og mange flere.

Desværre er det lidt uklart, hvordan og på hvilket grundlag forfatteren har udvalgt de beretninger, som gengives. De varierer naturligvis utrolig meget i længde, skrivestil og læseværdighed. Nogle er tilsyneladende interviews, andre har dagbogskaraktter, med hele fortællingen sat i datoorden. Det er således vanskeligt at afgøre, om de er med fordi de er repræsentative eller, fordi de blot er gode fortællinger! Bogens hovedkapitler indledes med gode, korte historiske rids om den britiske flåde. Det gøres med tanke for de efterfølgende historier, og gør det derfor nemmere for en større målgruppe, at forstå beretningerne i den større sammenhæng.

Jeg læste med stor fornøjelse kapitlerne om 1. og 2. Verdenskrig, hvor jeg kender begivenhederne fra den officielle historieskrivning, men her fik sat nogle nuancer på skildringen af de to krige. Til gengæld fandt jeg mange nye og spændende vinkler på mellemkrigstiden. F.eks. beretningen fra løjtnant Roy Smith-Hill fra Royal Marines Light Infantry. Hans enhed skulle i 1919 have varetaget ceremonielle pligter under folkeafstemningen i Slesvig-Holsten, som skulle afgøre hvor den nye grænse skulle trækkes. Han havde udsigt til at stå i sin velpudsede mundering, og bevogte et valglokale. Kort efter afsejling i troppetransportskibet *Czar*, fik mandskabet besked om, at planerne

var ændret. Turen gik nu til Nordrusland, hvor styrken skulle indsættes som forstærkning i det britiske ekspeditionskorps, som sammen med de hviderussiske tropper bekæmpede bolsjevikkerne i den verserende borgerkrig. I Murmansk mødte Roy både amerikanske, franske og serbiske styrker, som alle støttede hviderusserne. Der var stor forvirring på grund af manglende koordinering og ledelse. Flere af Roys menige nægtede at melde sig frivilligt til forposterne, som var rene dødsfælder pga. russiske snigskytter. Det samme gjorde andre i bataljonen, så i alt 93 mand blev stillet for krigsretten. Heraf blev 13 dømt til døden! For at gøre en forholdsvis lang beretning kort: alle i bataljonen nåede helskindet hjem til kasernen i England, hvor dommene blev stærkt reduceret. F.eks. fik 12 af de dødsdømte 1 års fængsel og den sidste 2 års fængsel – og Roy forlod mange år senere Royal Marines som brigadegeneral.

Der er på godt og ondt lidt *"Det bedste" fra Readers Digest* over beretningerne, men det gør dem overkommelige og letlæste. Der er forklarende noter undervejs, og bogen er illustreret med mange fine fotos fra Imperial War Museums samling. Den kan derfor varmt anbefales som spændende og interessant ferielæsning for det brede publikum, mens militærhistorikere får mange nye, og nuancerede vinkler på ellers velkendte begivenheder.

Frank Weber

Se alle anmeldelser på <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/noter/index.html>

NIELS ERIK SONNE: Pirater og Patrioter. De bornholmske kapere 1807-1814. William Dams forlag

HENNING DEHN-NIELSEN: Danmarks konger og regenter. Frydenlund

Jørgen Green: Jean Baptiste Carpentier de Col-baut og den franske revolution. Grifo 2011

Henriette Buus (red.): Første verdenskrig ved Tunestillingen - Forsvarsvilje og hverdagsliv. Greve Museum 2010

NIELS ERIK ROSENFELDT: Verdens revolutionens generalstab. Komintern og det hemmelige apparat. Gads Forlag

W.L. WHITE: Sovjet bag forhænet. Nautilus Forlag

ANA NOVAC: Min ungdoms smukke dage. En jødisk piges kz-dagbog. People's Press.

ANETTE H. STOREIDE: Arven efter Hitler - Tysklands opgør med naziregimet. Information 2010

ROBERT M. EDESEL: Monumenternes mænd. Jagten på nazisternes stjålne kunstschatte, Thanning & Appel 2010

THOMAS HJORTSØ: Den dyre flugt. Pengenes strøm under redningen af de danske jøder i 1943. People's Press

THOMAS HARDER: Anders Lassens krig. 9. april 1940 - 9. april 1945. Informations Forlag 2010

HUGH AMBROSE: The Pacific. Helvede ventede bag det næste hav. Borgens forlag 2011

SØREN MARCUSSEN: Bye Bye Beirut. Frydenlund 2010, 249 kr.

CARSTEN JENSEN: Ud. Opdagelsesrejser 1978-2010. Gyldendal 2010

NELSON MANDELA: "Eftertanker", Lindhardt & Ringhof 2010

JØRN HENRIK PETERSEN, KLAUS PETERSEN, NIELS FINN CHRISTIANSEN (Red.): Dansk velfærdshistorie. Frem mod socialhjælpsstaten Bind I. Perioden 1536-1898. Syddansk Universitetsforlag

Udviklingsprojekter og kurser 2011-2012

Hjemmeside: www.emu.dk/gym/fag/hi/efterudd/

Dato	Titel	Sted	Arrangør
UDVIKLINGSPROJEKTER			
Historie i fagligt samspil			Lotte Schou og Susanne Ørnstrøm
NATIONALE KURSER			
12. september 2011 (Aalborg) 20. september 2011 (Nyborg)	Opfølgning på KS- udviklingskursus	Aalborg og Nyborg	Jenny
Efterår 2011	Konspirationsteorier	Meddeles senere	Trine og integrationsministeriet
10. og 11. november 2011	Middelalderen på tværs og generalforsamling	Odense	Kim Beck Danielsen og Jenny
Forår 2012	Metode og identitet	Meddeles senere	Peder og Mikkell
REGIONALKURSER			
29. august 2011	Regionalkursus Fyn: Dansk udenrigs- og sikkerhedspolitisk historie efter 1989	Mulernes Legatskole, Gillestedvej 11, 5240 Odense NØ	Poul
Efterår 2011	Regionalkursus hovedstadsregionen: Menneskesyn, kulturmøder og menneskerettigheder	Meddeles senere	Birgitte og Rolf
REJSEKURSER			
11. – 16. September 2011	Rejsekursus til St. Petersborg	Rusland	Trine
Forår 2012	Rejsekursus til Kina	Kina	David og Mikkell
Efterår 2012	Rejsekursus til Kosova / Kosovo og Albanien	Kosova / Kosovo og Albanien	Klaus Bjerre og Peder
EUROCLIO			
Se på nedenstående link om kurser/ konferencer i Euroclio-regi: http:// www.euroclio.eu/joomla/index.php	Man kan søge Grundvig- og Comenius midler til disse kurser fx via dette link: http:// www.ciriusonline.dk/Default. aspx?ID=10		

HISTORIELÆRERFORENINGENS BESTYRELSE

Formand

Casper Døssing
Eventyrbakken 24
9240 Nibe 30 25 84 84
Mail: CD@hassers-gym.dk

Kasserer

Rasmus Thestrup Østergaard,
Lindevænget 12, 2.th., 4800 Nykøbing F
Tlf. 54 82 59 19
Mail: rasmus.thestrup.oestergaard@nykat-gym.dk

Øvrige bestyrelsesmedlemmer

Mikkel Elklit Olsen
Anker Jensens Vej 43 1, th
8230 Åbyhøj Tlf: 28 25 58 50
Mail: meo@skivegym.dk

Mette Rønje
Mosevangen 8
3250 Gilleleje. Tlf: 48 36 16 48
Mail: mro@vucnsj.dk

Peder Jacob Ellehave Kragh
Sadelmagervej 16, 2.th.
2400 København NV Tlf: 35 85 87 06
Mail: ggpk@greve-gym.dk

Janni la Cour
Gammel Hellerup Gymnasium
Svanemøllevej 87
2900 Hellerup
Mail: JI@ghg.dk

Trine Finne Loo
Borgmester Jensens Allé 7, 4. th
2100 København Ø
Mail: tl@kghf.dk

Jenny Cecilia Strid
Odense Katedralskole
Jernbanegade 34
5000 Odense C
Mail: Jenny.strid.lundsgaard@skolekom.dk

David Kyng
Tordenskjoldsgade 106, st.,
8200 Århus N Tlf. 86 16 78 40
Mail: lars.david.kyng@viby-gym.dk

Suppleant:

Marie Kongskov, Sivagervej 2
8381 Tilst
Mail: MK@langkaer.dk

UDVALG M.V.

Medlemmer af fagligt forum: Casper

Regnskabsfører for kurser: Peder

Internationalt udvalg: Peder, Mikkel, David

Udvalg vedr. historiekonkurrencen: Casper, Mette, Mikkel

Pædagogisk samarbejdsudvalg: Casper

Særligt ansvarlig for HF enkeltfag: Mette

Særligt ansvarlig for KS: Jenny, Trine

Særligt ansvarlig for stx: Janni, Casper

Anmeldelser af bøger & video: Peder Wiben

Foreningens hjemmeside: <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/index/html>

REGIONSSSEKRETÆRER

REGION NORDJYLLAND

Jørgen R. Rømer, Lyngholmsvej 68,
9200 Aalborg SV. Tlf. 98 18 66 89
Mail: jr@hassers-gym.dk

REGION VESTJYLLAND

Henrik Damgaard Andersen, Gl. Møllevej 15,
Ærtebølle, 9640 Farsø. Tlf. 98 63 60 88
Mail: ha@vghf.dk

REGION ØSTJYLLAND

Allan Ahle, Fasanlunden 33
8382 Hinnerup Tlf. 53 29 04 01
Mail: aa@odder-gym.dk

Nikolaj Petersen, Frederiksgade 42A, 2. th.
8000 Århus C, 30 25 82 00
Mail: np@egaa-gym.dk

REGION SYDJYLLAND

Heidi Funder, Gl. Landevej 57
7100 Vejle, Tlf. 61 33 05 60
Mail: Fu@roedkilde-gym.dk

Carsten Lykke-Kjeldsen, Agnetevej 9,
7000 Fredericia Tlf: 75 93 08 39
Mail: clyk@mail.dk

REGION FYN

Poul Steiner Jensen, Margrethevej 8
5000 Odense C, Tlf.: 51 33 87 58
Mail: Poul.Steiner.Jensen1@skolekom.dk

REGION SJÆLLAND

Rolf Mortensen, Vennemindevej 46, 4.th., 2100 Kbh. Ø
Mobil: 28 30 82 95
Mail: rm@eg-gym.dk

REGION HOVEDSTADEN OG BORNHOLM

Birgitte Thomassen, Vodroffsvej 37 3.tv.
1900 Frederiksberg C. Tlf. 33 23 90 65
Mail: birgitte.thomassen1@skolekom.dk

Asbjørn Christoffersen,
Sandmarksvej 9, Muleby,
3700 Rønne. Tlf. 56 96 55 61
Mail: asbjorn-christoffersen@bornholm-gym.dk

Fagkonsulent:

Lene Jeppesen, H.P. Ørums Gade 46, 2100 København Ø
Tlf. 20 68 37 56
Mail: Lene.Jeppesen@uvm.dk

Hjemmeside: www.emu.dk/gym/fag/hi/uvm/fagkonsulent.html

NOTER OM HISTORIE OG UNDERVISNING

NOTER udgives af Historielærerforeningen for
Gymnasiet og HF

Oplag: 1600

Tryk: Mediehuset Mors

ISSN 0909-086X

Redaktører NOTER 189:

David Kyng, Mikkel E. Olsen & Rasmus Østergaard

Annoncepriser i NOTER:

1/1 side: 2.400 kr. ekskl. moms

1/2 side: 1.320 kr. ekskl. moms

1/4 side: 720 kr. ekskl. moms

Annoncer sendes til:

Ansvarshavende redaktør

Peder Wiben

Weysesgade 2,

2100 Kbh. Ø.

Tlf. 39 18 14 11 / 26 50 38 51

E-post: pederwiben@gmail.com

Noters hjemmeside:

<http://www.emu.dk/gym/fag/hi/noter/index.html>

Returadresse:

Klaus Bjerre

Norsgade 19

8000 Århus C

(Ved vedvarende adresseændring kontakt da Klaus
Bjerre på følgende mail:
historielaerer@gmail.com)

NÆSTE NUMMER AF NOTER

Redaktion:

Janni la Cour, Jenny Cecilia Strid & Casper Døssing

Bidrag sendes til:

Janni la Cour, Jenny Cecilia Strid & Casper Døssing

Deadline

1. august 2011

Udkommer

September 2011

HISTORIELÆRERFORENINGENS SEKRETARIAT

Indmeldelse i foreningen/abonnement på Noter
henvendelse til sekretariatet: v/ Klaus Bjerre

Norsgade 19, 8000 Aarhus C. Tlf. 86 19 48 70

E-post: historielaerer@gmail.com

Danske bank, reg.nr. 1551, kto. 0006004547

Sekretariatet varetager

- indmeldelse i foreningen
- husk at melde adresseændring eller nyt ansættelsessted
- tegning af abonnement på NOTER uden medlemskab af foreningen
- salg af enkeltnumre af NOTER

Priser for medlemskab og abonnement i 2010:

Fuldt medlemskab: 375 kr.

Fuldt medlemskab for samboende: 525 kr.

Medlemskab til reduceret pris: 225 kr.

Abonnement på NOTER uden medlemskab:

Danmark: 300 kr.

Udlandet: 300 kr. + porto